

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«Κοινωνική Πολιτική»

Κατεύθυνση «Πολιτικές για τη Μετανάστευση, τις
Κοινωνικές Διακρίσεις και την Ιδιότητα του Πολίτη»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας από μετανάστες
δεύτερης γενιάς και το μέλλον τους στο εξωτερικό»

ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Θεόδωρος Παπαθεοδώρου, Καθηγητής, Επιβλέπων

Μιχάλης Φεφές, Αναπληρωτής Καθηγητής

Εμμανουήλ Σπυριδάκης, Καθηγητής

Κόρινθος, Ιανουάριος 2022

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία διεξάγεται στα πλαίσια του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών «Κοινωνική Πολιτική» της κατεύθυνσης «Πολιτικές για τη Μετανάστευση, τις Κοινωνικές Διακρίσεις και την Ιδιότητα του Πολίτη» και έχει ως σκοπό να ασχοληθεί με ένα ζήτημα που απασχολεί μεγάλο τμήμα του ελληνικού πληθυσμού και σχετίζεται με το ευρύτερο θέμα της μετανάστευσης και ειδικότερα της κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας από παιδιά μεταναστών, τους λεγόμενους μετανάστες «δεύτερης γενιάς». Το μεταναστευτικό ζήτημα έχει απασχολήσει πολύ έντονα τον ελληνικό χώρο, διότι διατρέχει όλους τους νευραλγικούς τομείς της ελληνικής κοινωνίας και έχει αντίκτυπο στην οικονομία, την πολιτική, την εκπαίδευση, την ίδια τη δομή της κοινωνίας. Η παρούσα ερευνητική εργασία αποτελείται από δύο κύρια μέρη. Στο πρώτο μέρος, το θεωρητικό, επιχειρείται η ιστορική προσέγγιση του μεταναστευτικού ζητήματος στην Ελλάδα, η παρουσίαση του νομικού πλαισίου της ιθαγένειας του ελληνικού κράτους ξεκινώντας από τα πρώτα επαναστατικά Συντάγματα και η περιγραφή, ειδικότερα, του ισχύοντος καθεστώτος απόδοσης ιθαγένειας στους μετανάστες δεύτερης γενιάς. Επιπλέον, γίνεται αναφορά στην οικονομική κατάσταση των ανωτέρω την περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, η οποία ώθησε μια μεγάλη μερίδα εξ' αυτών στην απόφαση για μία νέα μετανάστευση. Το δεύτερο μέρος, το ερευνητικό περιλαμβάνει το σκοπό της έρευνας, όπου επιχειρείται να εξετασθεί ο ρόλος της ελληνικής ιθαγένειας στην απόφαση αυτή, τα ερευνητικά ερωτήματα που οδήγησαν στη διερεύνηση του θέματος, τη μεθοδολογία της έρευνας, την αναλυτική περιγραφή της διαδικασίας διεξαγωγής της καθώς και τον τρόπο με τον οποίο οργανώθηκαν και αναλύθηκαν τα δεδομένα. Στη συνέχεια, αναφέρονται και αξιολογούνται τα ευρήματα της έρευνας και στο τελευταίο κεφάλαιο περιλαμβάνονται τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανωτέρω ανάλυση και προτείνονται συγκεκριμένες ενέργειες και πρακτικές.

Λέξεις κλειδιά: μετανάστευση, ιθαγένεια, μετανάστες δεύτερης γενιάς, οικονομική κρίση.

ABSTRACT

This work has been carried out within the framework of the postgraduate program 'Social Policy' specialising in 'Policies for Immigration, social discrimination and Citizenship' and aims to address an issue that concerns a large section of the Greek population and is related to the broader issue of immigration and in particular the acquisition of Greek citizenship by the children of immigrants, the so-called 'second-generation' immigrants. The issue of immigration is particularly significant because it affects all the key sectors of Greek society and has an impact on the economy, politics, education, the very structure of society. This research consists of two main parts. In the first theoretical part, the historical approach to immigration in Greece is examined as well as the legal framework of the citizenship of the Greek state starting from the first revolutionary constitutions focusing on the current citizenship status of second-generation immigrants. In addition, reference is made to the financial status of the aforementioned during the economic crisis in Greece, a large proportion of whom were forced to re-migrate. The second part of this work, includes the purpose of the research, where an attempt is made to examine the role of Greek citizenship in the decision to re-migrate, the research questions that led to the investigation of the subject, the research methodology, a detailed description of the research and how the data was organised and analysed. Then, the research findings are reported and evaluated and in the last chapter the conclusions of the above analysis are included and specific actions and practices are proposed.

Keywords: Immigration, citizenship, second-generation migrants, economic crisis.

Πίνακας περιεχομένων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	2
ABSTRACT	3
Ευχαριστίες.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
Α. Μετανάστευση	8
Β. Η μετανάστευση στην Ελλάδα	10
Γ. Μετανάστες δεύτερης γενιάς.....	12
Α΄ ΜΕΡΟΣ - Θεσμικό Πλαίσιο Κτήσης Ιθαγένειας	15
Κεφάλαιο I. Η κτήση της Ιθαγένειας	15
1.1 Εννοιολογικοί προσδιορισμοί: Ιθαγένεια - Υπηκοότητα - Εθνικότητα.....	16
1.2 Ιστορική αναδρομή και σύγχρονο νομικό καθεστώς κτήσης ιθαγένειας.....	18
Κεφάλαιο II. Η κτήση της Ιθαγένειας από μετανάστες δεύτερης γενιάς	21
2.1 Νομικό πλαίσιο για την κτήση ιθαγένειας από μετανάστες δεύτερης γενιάς	23
2.2 Η ελληνική νομοθεσία ως μέσο ένταξης - Δικαιώματα και υποχρεώσεις στην Ελλάδα και στο εξωτερικό	28
2.3 Οικονομική κρίση στην Ελλάδα και μετανάστευση μετά την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας	31
2.4 Στατιστικά στοιχεία αιτήσεων και αποφάσεων κτήσης ελληνικής ιθαγένειας από μετανάστες δεύτερης γενιάς.....	33
Β΄ ΜΕΡΟΣ -Έρευνα Πεδίου.....	36
Ορισμός του προβλήματος - Διατύπωση ερευνητικών ερωτημάτων	36
Κεφάλαιο III. Ταυτότητα της έρευνας	38
3.1 Μεθοδολογία.....	38
3.1.1 Μορφή έρευνας και εργαλεία συλλογής δεδομένων	39
3.1.2 Το δείγμα.....	40
3.1.3 Διαδικασία της έρευνας.....	42
3.1.4 Περιορισμοί της έρευνας.....	43
3.1.5 Δεοντολογία της έρευνας	44
3.2 Οργάνωση και ανάλυση δεδομένων	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV. Αξιολόγηση ευρημάτων	47
4.1 Δημογραφικά στοιχεία.....	47
4.2 Λόγοι που οδηγούν στην κτήση ελληνικής ιθαγένειας. Φιλικές ή όχι διοικητικές διαδικασίες ως προς τους μετανάστες δεύτερης γενιάς;.....	48
4.3 Ζητήματα «ταυτότητας»: Πόσο Έλληνες νιώθουν; Ποια η σχέση με τη χώρα πρώτης ιθαγένειας;	57

4.4 Νέα μετανάστευση: Αναγκαστική ή ελεύθερη επιλογή; Βοήθησε η απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας στα νέα σχέδια μετανάστευσης;	66
ΚΕΦΑΛΑΙΟ V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	75
5.1 Συμπεράσματα	75
5.2 Προτάσεις	80
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	85
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι	91
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ	93

Ευχαριστίες

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα Καθηγητή κ. Θεόδωρο Παπαθεοδώρου, η καθοδήγηση του οποίου συνέβαλε αποτελεσματικά στην επιτυχή ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας και τα μέλη της τριμελούς επιτροπής κ. Μιχάλη Φεφέ, Αναπληρωτή Καθηγητή και κ. Εμμανουήλ Σπυριδάκη, Καθηγητή,

τις συναδέρφους μου για την ανοχή τους στις κρίσιμες περιόδους,

τους γονείς μου για την απόλυτη και αμέριστη στήριξή τους όλο το χρονικό διάστημα των μεταπτυχιακών σπουδών μου,

τον σύζυγό μου Ντίνο γιατί πάντα βρίσκει τον τρόπο να με υποστηρίζει και να με εμπυχώνει

και ιδιαίτερα τα παιδιά μου Θεοχάρη, Βασιλική και Βιολέτα - Ευαγγελία γιατί είναι η αστείρευτη πηγή της έμπνευσής μου.

*"Μην τον γυρεύετε στη γη του, έφυγε για αλλού,
πήγε να περπατήσει σε άλλους τόπους,
να συναντήσει άλλους ανθρώπους,
να δει τη δύση και την ανατολή ενός άλλου ήλιου,
το φως ενός άλλου φεγγαριού..."*

Ο Μετανάστης
Γιώργος Μολέσκης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. Μετανάστευση

Η μετανάστευση αποτελεί σημαντικό ζήτημα της ανθρώπινης ιστορίας, καθώς οι άνθρωποι αλλάζουν τον τόπο διαμονής τους ανά τους αιώνες για ποικίλους κοινωνικοοικονομικούς, πολιτικούς, προσωπικούς και άλλους λόγους. Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, *«μετανάστης είναι αυτός που εγκαταλείπει τη χώρα καταγωγής του προσβλέποντας σε καλύτερες συνθήκες εργασίας και γενικά διαβίωσης στις χώρες του τελικού προορισμού του»* (Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος, 2016: 7). Βάσει της έκθεσης για την εθνική στρατηγική για την ένταξη του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου (2019: 799), μετανάστευση είναι *«η μόνιμη ή προσωρινή μεταβολή του τόπου κατοικίας ενός ατόμου, μιας ομάδας ή ενός κοινωνικού συνόλου»*. Το φαινόμενο της μετανάστευσης ουσιαστικά αφορά στην ατομική ή ομαδική μετακίνηση πληθυσμού είτε στο εσωτερικό μιας χώρας είτε και μεταξύ κρατών εξαιτίας οικονομικών και πολιτικών κρίσεων και αλλαγών, της παγκόσμιας απορρύθμισης της αγοράς εργασίας, κοινωνικών μεταβολών, επαναστάσεων και πολέμων που συμβαίνουν στις χώρες καταγωγής αλλά και των διαφόρων ανθρωπογενών καταστροφών, συμπεριλαμβανομένης και της κλιματικής αλλαγής και περιβαλλοντικής υποβάθμισης μεγάλων περιοχών του πλανήτη. Η μετανάστευση διακρίνεται σε εκούσια, όταν πρόκειται για οικειοθελή εγκατάλειψη της χώρας καταγωγής και ακούσια, όταν το άτομο εξαναγκάζεται να φύγει από τη χώρα του, εξαιτίας έκτακτων συνθηκών, όπως πολέμων, φυσικών καταστροφών, οικονομικών συγκυριών και άλλων. Κυρίως οι άνθρωποι ανά τους αιώνες μεταναστεύουν αναζητώντας καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και οικονομική ευμάρεια, λόγω οικογενειακής επανένωσης με άλλα μέλη της οικογένειας που έχουν μεταναστεύσει σε προηγούμενο χρονικό διάστημα και για την αποφυγή διαβίωσης σε καθεστώτα που παραβιάζουν τα ατομικά δικαιώματα και τις ελευθερίες του ανθρώπου. Μπορούμε, παράλληλα, να διακρίνουμε δύο ιστορικές μεταναστευτικές περιόδους με διαφορετικά χαρακτηριστικά. Είναι η παραδοσιακή, η οποία συντελέστηκε πριν τους δύο παγκόσμιους πολέμους και είχε υπερπόντιο χαρακτήρα και η σύγχρονη ή νεωτερική μετανάστευση που σχετίζεται με την βιομηχανική επανάσταση και είχε κυρίως οικονομικό χαρακτήρα.

Ένας συνδυασμός οικονομικών, κοινωνικών και πνευματικών παραγόντων στα τέλη του Μεσαίωνα άρχισε να δημιουργεί μία έντονη επιθυμία για μακρινά ταξίδια και εξερευνήσεις που άλλαξαν την ανθρώπινη ιστορία της μετανάστευσης. Ο 15ος και 16ος αιώνας χαρακτηρίζεται από μεταναστευτικές κινήσεις των Δυτικοευρωπαίων, κυρίως Ισπανών και Πορτογάλων, προς τον υπόλοιπο κόσμο. Η λεγόμενη «εποχή των ανακαλύψεων» είναι κοσμοϊστορικής σημασίας καθώς η εξάπλωση των δυτικοευρωπαίων σε ολόκληρο τον κόσμο άλλαξε το χάρτη των μετακινούμενων πληθυσμών (Subrahmanyam, 2004). Ωστόσο, από τα μέσα του 19ου αιώνα σημειώνεται η μεγαλύτερη μετανάστευση των λαών στην ανθρώπινη ιστορία. Δεν έχουμε ακριβή εικόνα των μεγεθών καθώς δεν υπήρχε δυνατότητα των επίσημων στατιστικών εκείνης της εποχής να καταγράψουν τις εξωτερικές αλλά και τις εσωτερικές μαζικές μετακινήσεις των πληθυσμών που συνέβησαν. Χαρακτηριστικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι μεταξύ των ετών 1846 και 1875 μετακινήθηκαν από την Ευρώπη περισσότεροι από 9 εκατομμύρια άνθρωποι, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία εξ αυτών μετανάστευσε στις Ηνωμένες Πολιτείες (Hobsbawm, 1994: 292). Ωστόσο, μετά το 1900 οι μετακινούμενοι πληθυσμοί αυξήθηκαν σε 1 έως 1.4 εκατομμύρια το χρόνο (ό.π., 1994: 293). Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα οι κύριοι λόγοι της ευρωπαϊκής μετανάστευσης ήταν κυρίως οικονομικοί. Υπήρχε διάθεση αποσυμφόρησης της αγοράς εργασίας από τις παλιές πατρίδες σε συνδυασμό με την μεγάλη έξαρση της εκβιομηχάνισης στα μεγάλα αστικά κέντρα. Εκτός από τη φτώχεια και την ανεργία, που οδήγησαν σε μετανάστευση τεράστιου όγκου του εργατικού πληθυσμού, άλλοι λόγοι, επίσης μείζονος σημασίας, σχετίζονται με την αυξανόμενη αστυφιλία και τον επακόλουθο μαρασμό της υπαίθρου (ό.π., 1994: 292-302).

Η Ευρώπη, από ήπειρος αποστολής μεταναστών που υπήρξε σε όλο τον 19ο αιώνα μετατράπηκε, κυρίως από τα μέσα του 20ου αιώνα και μετά, σε ήπειρο υποδοχής μεταναστών. Το ενδιαφέρον για τα ζητήματα που συνδέονται με την ευρωπαϊκή μετανάστευση έχει αυξηθεί κυρίως λόγω της μεγάλης αύξησης των μεταναστευτικών ροών κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1980 και 1990 και έπειτα. Οι αιτίες αυτής της έντονης μεταναστευτικής κίνησης εντοπίζονται στη διάλυση του ανατολικού μπλοκ, που συμπαρέσυρε τις ανατολικοευρωπαϊκές και αρκετές βαλκανικές χώρες και την πολιτική και οικονομική αστάθεια που αυτή επέφερε. Παράλληλα, υπάρχουν άτομα και κοινωνικές ομάδες που οδηγήθηκαν στη μετανάστευση λόγω των διωγμών που υφίστανται από αυταρχικά καθεστώτα των

χωρών τους και, φυσικά, υπάρχουν τα σύγχρονα μαζικά ρεύματα μεταναστών και προσφύγων, τα οποία προέκυψαν από τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις και ανακατατάξεις σε κράτη της Μέσης Ανατολής, Βόρειας και υποσαχάριας Αφρικής. Η «Αραβική άνοιξη» που χρονολογείται στα τέλη του 2010 καθώς και ο πόλεμος στη Συρία που πυροδοτήθηκε τον Μάρτιο του 2011 και αναζωπυρώθηκε τον Αύγουστο του τρέχοντος έτους, προκάλεσε μία έξαρση του μεταναστευτικού φαινομένου, η οποία δημιούργησε τεράστια κύματα μεταναστών, με μία αδιάκοπη έκτοτε ροή κυρίως προς την Ευρώπη. Από την άνοιξη του 2015 και μετά η Ευρωπαϊκή Ένωση καλείται να αντιμετωπίσει μία σύγχρονη μεταναστευτική κρίση καθώς χιλιάδες πολίτες τρίτων χωρών εισέρχονται παράτυπα και σε ημερήσια βάση εντός του χώρου Schengen, κυρίως μέσω των ελληνικών πυλών, με σκοπό την προώθησή τους σε βορειοδυτικές ευρωπαϊκές χώρες, προερχόμενοι κατά κύριο λόγο από περιοχές που υποφέρουν από πολεμικές συγκρούσεις και εμφύλιες διαμάχες (Ο.Κ.Ε., 2016: 2). Η μετανάστευση όμως δεν σταματάει ποτέ και διαρκώς δημιουργούνται νέες αιτίες που την καθιστούν αναγκαία. Η πτώση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού, με τα συγκεκριμένα οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά που περιελάμβανε και η μετέπειτα δημιουργία μιας νέας τάξης πραγμάτων σε διεθνές επίπεδο, με κύριο χαρακτηριστικό την παγκοσμιοποίηση και με οικονομικό κυρίως πρόσημο, οδήγησε σε νέες ισορροπίες την παγκόσμια κοινότητα. Το άνοιγμα των αγορών και η ελεύθερη διακίνηση υπηρεσιών και αγαθών καθώς και ορισμένων κατηγοριών επαγγελματιών, δημιούργησαν τις αναγκαίες και ικανές συνθήκες και οδήγησαν σε νέες αιτίες μετανάστευσης, δημιουργώντας αντίστοιχα και νέες κατηγορίες μεταναστών, όπως αναφέρεται στην εθνική στρατηγική για την ένταξη του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου (2019: 799).

B. Η μετανάστευση στην Ελλάδα

Κατά τον 20ο αιώνα στην ελληνική πραγματικότητα μπορούμε να διακρίνουμε τρία κύρια μεταναστευτικά ρεύματα που αφορούν τα δύο πρώτα σε εκροές ελληνικού πληθυσμού και το τρίτο σε πληθυσμιακές εισροές. Διακρίνονται στην περίοδο 1900-1920, όπου παρατηρείται έντονη μετανάστευση από την Ελλάδα προς τις υπερωκεάνιες χώρες και κυρίως προς τις ΗΠΑ, στην περίοδο 1960-1973, κατά την οποία η μετανάστευση των Ελλήνων αλλάζει τελικό προορισμό και

καταγράφεται προς τις ευρωπαϊκές χώρες και κυρίως τη Γερμανία και στην περίοδο 1990-2000, όπου το μεταναστευτικό ρεύμα αλλάζει πια πορεία και διαπιστώνονται εισροές πληθυσμών από Βαλκανικές κυρίως χώρες προς την Ελλάδα (Λιανός & Καρβουνίδη, 2012: 17). Για πρώτη φορά η Ελλάδα, η οποία ως τα τέλη της δεκαετίας του 1980 ήταν μία παραδοσιακή χώρα αποστολής μεταναστών, ήρθε αντιμέτωπη με το φαινόμενο της μετανάστευσης από την αντίθετη πλευρά, μετατράπηκε δηλαδή σε χώρα υποδοχής μεταναστών και έγινε αποδέκτης εκατοντάδων χιλιάδων μεταναστών σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα (Παπαθεοδώρου, 2015: 2). Οι λόγοι που οδήγησαν στη δημιουργία αυτού του έντονου μεταναστευτικού ρεύματος προς την Ελλάδα είναι πολλοί και σχετίζονται με τη γεωγραφική θέση της Ελλάδας, η οποία λειτουργεί ως πύλη εισόδου προς τις πιο αναπτυγμένες χώρες της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης συνδυαστικά με τις μεγάλες γεωπολιτικές αλλαγές που συνέβησαν στις βαλκανικές και ανατολικές χώρες την αναφερόμενη περίοδο. Επιπλέον, η αναβάθμιση του ρόλου της Ελλάδας ως κράτους - μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης τόσο σε πολιτικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο καθώς και η ιδιαίτερη σημασία που κατέχουν στην ελληνική απασχόληση και οικονομία τομείς όπως η γεωργία, ο τουρισμός, η ναυτιλία και οι κατασκευές, οι οποίοι παραδοσιακά αποτελούν δεξαμενή για το εργατικό δυναμικό των μεταναστών, αποτέλεσαν γενεσιουργές αιτίες του φαινομένου. Τέλος, η ύπαρξη ενός, καθόλου αμελητέου, τμήματος της ελληνικής οικονομίας που στηρίζεται στην παράτυπη εργασία, οδήγησε σε μία αθρόα προσέλευση παράτυπων μεταναστών, οι οποίοι θεωρούν την Ελλάδα ως πόλο έλξης και την τροφοδοτούν σταθερά με εργατικό δυναμικό (ό.π., 2015: 10-11). Η Ελλάδα υποχρεώθηκε άμεσα και πολύπλευρα να διαχειρισθεί το ζήτημα της υποδοχής ενός τεράστιου αριθμού μεταναστών, αφού κλήθηκε να πάρει αποφάσεις και μέτρα σε κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και νομοθετικό επίπεδο (ό.π., 2015: 2). Η αναλογία του αλλοδαπού πληθυσμού προς τον ελληνικό πληθυσμό εκτοξεύθηκε απότομα με πολύ σημαντικό αντίκτυπο στην ελληνική κοινωνία και οικονομία. Επιπλέον, χαρακτηριστικό γνώρισμα εκείνης της πρώιμης περιόδου που λειτούργησε αρνητικά στην ήδη δύσκολη και επιβαρυσμένη κατάσταση ήταν η ανυπαρξία πολιτικής διαχείρισης από την πλευρά του ελληνικού κράτους μεταναστευτικών εισροών ως εκείνο το χρονικό διάστημα, γεγονός το οποίο έφερε την Ελλάδα σε εξαιρετικά αμήχανη θέση. Το γεγονός ότι η Ελλάδα σήμερα αποτελεί χώρα προορισμού αλλά και σημείο εισόδου στην Ευρωπαϊκή Ένωση για εκατοντάδες χιλιάδες μετανάστες, οι οποίοι εισέρχονται

με νόμιμο ή όχι τρόπο, έφερε νέα δεδομένα που προκάλεσαν σημαντικές κοινωνικές αλλαγές και ανακατατάξεις στο σύνολο της ελληνικής κοινωνίας.

Προέκυψε λοιπόν αναπόφευκτα η ανάγκη καθιέρωσης μιας μεταναστευτικής πολιτικής που θα οδηγούσε σε σταδιακή ένταξη των μεταναστών στη χώρα μας. Η ένταξη είναι, εξ' ορισμού, μια διαδικασία πολυδιάστατη, διαπερνά όλα τα τμήματα και επίπεδα της κοινωνίας και περιλαμβάνει συγκεκριμένα μέτρα και θεσμούς για τους μετανάστες αλλά και γενικότερα μέτρα που στοχεύουν στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και της πολιτισμικής ταυτότητας. Επομένως, η ένταξη των μεταναστών αποτελεί ένα ιδιαίτερο τομέα αλλά και αναπόσπαστο τμήμα της μεταναστευτικής πολιτικής ενός κράτους και εξαρτάται άμεσα από την πολιτική διαχείριση της μετανάστευσης και την ευρύτερη κοινωνική πολιτική που έχει χαράξει το κράτος για τους πολίτες του αλλά και για το σύνολο του πληθυσμού του, στόχος της οποίας είναι η επανακοινωνικοποίηση των μεταναστών στη νέα χώρα εγκατάστασης (Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, 2019: 796). Από μία άλλη οπτική, *η ένταξη είναι μια δυναμική, αμφίδρομη διαδικασία αμοιβαίας προσαρμογής, βασικοί άξονες της οποίας είναι, αφενός, η δέσμευση της κοινωνίας υποδοχής να υποδεχτεί τους μετανάστες, να σέβεται τα δικαιώματα και τον πολιτισμό τους και να τους ενημερώνει για τις υποχρεώσεις τους και, αφετέρου, η προθυμία των ίδιων των μεταναστών να ενταχθούν και να σέβονται τους κανόνες και τις αξίες της νέας τους κοινωνίας* (Βαρουζή & Σαρρή, 2012: 20). Είναι σαφές ότι η διαδικασία της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών και των οικογενειών τους στη χώρα υποδοχής αποτέλεσε μεγάλη πρόκληση τόσο για τους μετανάστες όσο και για την ελληνική κοινωνία. Το ευρύτερο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο κλήθηκε, μέσα από τις νέες κοινωνικές συνθήκες που δημιουργήθηκαν, να τροποποιηθεί και να διαμορφωθεί έτσι ώστε να μπορέσει να εντάξει τον «νέο» και «ξένο» πληθυσμό στην ελληνική κοινωνία, ωστόσο οι θεσμικές αδυναμίες και η έλλειψη προετοιμασίας για την κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωση τόσο μεγάλου όγκου μεταναστών ήταν εμφανείς.

Γ. Μετανάστες δεύτερης γενιάς

Μέχρι σήμερα, ο όρος «δεύτερη γενιά» απαντάται στη βιβλιογραφία με διαφορετικούς τρόπους και οι προσεγγίσεις ποικίλουν. Διαπιστώνεται ότι υπάρχει

μεγάλη σύγχυση ως προς τις ηλικίες των μεταναστών που εντάσσονται σε αυτή την κατηγορία καθώς και το αν έχουν γεννηθεί ή όχι στις χώρες υποδοχής. Γενικότερα, στη βιβλιογραφία δεν υπάρχει ένας σαφής, αποδεκτός από την επιστημονική κοινότητα ορισμός για το ποιο ηλικιακό φάσμα καλύπτει ο όρος «δεύτερη γενιά μεταναστών» (Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής, 2010: 12). Μία μερίδα επιστημόνων θεωρεί ότι ο όρος «δεύτερη γενιά μεταναστών» είναι μόνο λειτουργικός και όχι πραγματικός γιατί τα παιδιά των μεταναστών δεν πρέπει να θεωρούνται μετανάστες αλλά πολίτες της χώρας υποδοχής. Άλλοι επιστήμονες πρεσβεύουν ότι ο όρος «μετανάστης δεύτερης γενιάς» είναι αδόκιμος διότι τα παιδιά των μεταναστών που έχουν γεννηθεί στη χώρα υποδοχής δεν έχουν μεταναστευτική εμπειρία. Προσπαθώντας να ομαδοποιήσουμε τα άτομα που περιλαμβάνονται στον όρο αυτό και σύμφωνα με το πώς απαντάται στη βιβλιογραφία, ο όρος περιλαμβάνει είτε την πρώτη γενιά μεταναστών οι οποίοι γεννήθηκαν ή ήρθαν σε μικρή ηλικία στη χώρα υποδοχής είτε μόνο τα παιδιά της πρώτης γενιάς μεταναστών, τα οποία γεννήθηκαν στη χώρα υποδοχής από οικογένειες μεταναστών (ό.π., 2010: 13). Συνήθως, στα πλαίσια των περισσότερων ερευνών ένα παιδί που έρχεται στη χώρα υποδοχής σε μικρή ηλικία με τους γονείς του, μετανάστες πρώτης γενιάς, θεωρείται μετανάστης δεύτερης γενιάς. Σύμφωνα με τον Θεριανό (2010), στην αγγλόφωνη βιβλιογραφία και κυρίως σε αυτή που προέρχεται από χώρες όπως οι Η.Π.Α., η Αυστραλία, η Μεγάλη Βρετανία και η Ολλανδία που επί πολλές δεκαετίες έχουν βιώσει το μεταναστευτικό φαινόμενο, ο όρος μετανάστης δεύτερης γενιάς έχει πιο πλατιά σημασία από αυτόν/η που γεννήθηκε στη χώρα υποδοχής των γονιών. Διότι μπορεί τα παιδιά των μεταναστών, που γεννήθηκαν στη χώρα υποδοχής των γονιών τους, να μη βίωσαν άμεσα τη μετανάστευση με την έννοια της γεωγραφικής μετακίνησης, την βιώνουν όμως καθημερινά μέσα από τη σχέση με τους γονείς και τη ζωή τους στην κοινωνία υποδοχής. Ο ορισμός επομένως του μετανάστη δεύτερης γενιάς, ο οποίος περιλαμβάνει μόνο τα παιδιά που έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα, αφήνει εκτός του συνόλου πολύ μεγάλο αριθμό ατόμων που μπορεί να μην έχουν αντιμετωπίσει άμεσα τα δεινά της μετανάστευσης αλλά τα αντιμετωπίζουν καθημερινά μέσα από το οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον και υφίστανται όλες τις δυσκολίες, τις κοινωνικές ανισότητες και τους αποκλεισμούς που προκύπτουν από αυτή. Ωστόσο, πρέπει να επισημάνουμε ότι εφόσον το νομοθετικό πλαίσιο της ιθαγένειας διαφέρει από χώρα σε χώρα και εξαρτάται από την μεταναστευτική πολιτική του κάθε κράτους, το ποιες ομάδες θεωρούνται «μετανάστες δεύτερης γενιάς» βρίσκεται σε απόλυτη συνάφεια με την εν

λόγω εθνική μεταναστευτική πολιτική και διαφοροποιείται ανάλογα. Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας θα χρησιμοποιήσουμε τον ορισμό που προτείνεται από την εθνική στρατηγική για την ένταξη του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου (2019: 798), σύμφωνα με τον οποίο *Μετανάστης/Μετανάστρια "δεύτερης γενιάς"* θεωρείται το άτομο που έχει τουλάχιστον έναν γονιό υπήκοο τρίτης χώρας και που είτε γεννήθηκε στην Ελλάδα είτε έχει μεταναστεύσει σε αυτή σε μικρή ηλικία, διαμένει νόμιμα στη χώρα χωρίς ελληνική ιθαγένεια και έχει ενταχθεί στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Α΄ ΜΕΡΟΣ - Θεσμικό Πλαίσιο Κτήσης Ιθαγένειας

Κεφάλαιο Ι. Η κτήση της Ιθαγένειας

Το μεταναστευτικό ζήτημα έχει απασχολήσει πολύ έντονα τις τελευταίες δεκαετίες όχι μόνο την Ελλάδα αλλά και όλη τη διεθνή κοινότητα. Η αύξηση των μεταναστευτικών ροών οδήγησε στη διαμόρφωση μιας μεταναστευτικής και ενταξιακής πολιτικής μέσω ενός πολυποίκιλου πλέγματος εργαλείων και δράσεων. Οι διατάξεις για την κτήση της ιθαγένειας βρίσκονται στο επίκεντρο της μεταναστευτικής πολιτικής του κάθε κράτους καθώς ορίζει τις προοπτικές της κοινωνικής αλλά και πολιτικής ένταξης των αλλοδαπών που το επιθυμούν. Το δίκαιο της ιθαγένειας είναι η απόρροια του τρόπου με τον οποίο ο νομοθέτης διαμορφώνει για τους αλλοδαπούς την πρόσβαση στον ενωτικό δεσμό μεταξύ ατόμου και πολιτείας, καθώς και στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτόν (Παπαθεοδώρου, 2015: 159). Πρόκειται για μία κυρίαρχη πολιτική λειτουργία και όχι μία απλή τεχνική νομική ρύθμιση, αφού μέσω της ιθαγένειας καθορίζεται το σύνολο των πολιτών ενός κράτους και κατά συνέπεια το σύνολο του πολιτικού σώματος που το απαρτίζει και λαμβάνει τις αποφάσεις για τη λειτουργία του και την εξέλιξή του. Επομένως, οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές αλλαγές που συμβαίνουν σε ένα κράτος επιφέρουν ανάλογες τροποποιήσεις και στο κανονιστικό πλαίσιο της ιθαγένειας.

Η ένταξη των παιδιών των μεταναστών, δηλαδή των μεταναστών δεύτερης γενιάς στην ελληνική κοινωνία, αναδείχθηκε σε ιδιαίτερα κρίσιμο ζήτημα της μεταναστευτικής πολιτικής. Η αναγνώριση ίσων δικαιωμάτων και η κατοχύρωση της ισότιμης συμμετοχής στα κοινά και της ισότητας ευκαιριών αποτελούν αίτημα πρωταρχικής σημασίας για αυτή την ομάδα παιδιών. Επιπλέον, η απόκτηση της ιδιότητας του πολίτη της χώρας στην οποία ζουν και μεγαλώνουν αποτελεί στόχο ζωής τόσο για τους ίδιους όσο και για τους γονείς τους. Η πολιτεία οφείλει να τους αναγνωρίσει αυτό το δικαίωμα καθώς, σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 15 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948 «*Κανείς δεν μπορεί να στερηθεί ... το δικαίωμα να αλλάξει ιθαγένεια*» (OHCHR). Ο αποκλεισμός τους από μεγάλο μέρος των καθημερινών διαδικασιών, τόσο θεσμικών όσο και άτυπων, έφερε στο φως ένα πολύ μεγάλο πρόβλημα που προϋπήρχε, αναδεικνύοντας το εύρος της αδικίας που βίωνε η συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα και κατέστη

πλέον σαφές ότι ήταν μείζονος σημασίας να διευθετηθεί ώστε να αποκατασταθεί το αίσθημα δικαίου σε αυτή την μεγάλη μερίδα του ελληνικού πληθυσμού.

Η απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας είναι το τελικό στάδιο της ενταξιακής τους διαδικασίας μέσα στο ελληνικό σύστημα. Πρόκειται για μια διαδικασία εξέχουσας σημασίας για αυτά τα παιδιά με διττό προσδιορισμό. Από τη μια πλευρά, εξετάζοντας το ψυχολογικό υπόβαθρο, νιώθουν την Ελλάδα ως την πραγματική τους πατρίδα, αφού τα περισσότερα από αυτά δεν έχουν ουσιαστικούς δεσμούς με τη χώρα καταγωγής τους ή άλλες φορές αυτοί οι δεσμοί είναι αρκετά χαλαροί και περιέχουν μόνο τις εμπειρίες από τις διακοπές του καλοκαιριού ή πολλές φορές δεν υπάρχουν καν εικόνες και μνήμες από τις πατρικές τους χώρες. Από την άλλη πλευρά, με την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας αποκτούν τα δικαιώματα της χώρας στην οποία ζουν και ανήκουν, έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες για ισότιμη αντιμετώπιση και απόκτηση ευκαιριών και τελικά αποκτούν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση σχετικά με το ρόλο τους στην κοινωνικο-οικονομική ζωή της χώρας.

1.1 Εννοιολογικοί προσδιορισμοί: Ιθαγένεια - Υπηκοότητα - Εθνικότητα

Η ιθαγένεια ορίζεται ως *«ο δημοσίου δικαίου νομικός δεσμός που συνδέει το άτομο με την πολιτεία, στο λαό της οποίας ανήκει»*, σύμφωνα με τη Διεύθυνση Ιθαγένειας του Υπουργείου Εσωτερικών (2013) και συνιστά το κριτήριο για την διάκριση ημεδαπών, αλλοδαπών και ανιθαγενών. Επιπλέον, το δίκαιο της ιθαγένειας αφορά στο σύνολο των νόμων που ρυθμίζουν τον τρόπο με τον οποίο αποκτάται και αποβάλλεται η ιθαγένεια ενός κράτους. Σύμφωνα με το άρθρο 29 του Αστικού Κώδικα *«η απόκτηση και η απώλεια από ένα πρόσωπο της ιθαγένειας μιας πολιτείας ρυθμίζονται από το δίκαιο της πολιτείας αυτής»* (Βρέλλη-Βροντάκη, 2005: 47). Πρόκειται επομένως για μία σχέση μεταξύ φυσικού προσώπου και κράτους, το οποίο έχει την αποκλειστική αρμοδιότητα για τη ρύθμιση των σχετικών θεμάτων (Τσούκα, 2019: 2-3).

Στο σημείο αυτό κρίνεται αναγκαίο να γίνει αποσαφήνιση των εννοιών της ιθαγένειας, της υπηκοότητας και της εθνικότητας, ώστε να μην υπάρχουν παρερμηνείες και στη συνέχιση της ανάλυσης. Αν και οι όροι ιθαγένεια και εθνικότητα είναι πιο ξεκάθαρες με πιο σαφείς διαφορές, ωστόσο δεν είναι λίγες οι

φορές που δημιουργείται σύγχυση μεταξύ τους και στον τρόπο με τον οποίο αυτές χρησιμοποιούνται. Στο νομικό πλαίσιο είναι ξεκάθαρη η διάκριση των εννοιών λαός και ιθαγένεια από την μία πλευρά και έθνος και εθνικότητα από την άλλη. Ο κύριος λόγος της σύγχυσης πηγάζει από τη διαφορετική ερμηνεία του όρου ιθαγένεια σε άλλες γλώσσες. Για παράδειγμα για τον όρο ιθαγένεια στην αγγλική αλλά και στη γαλλική γλώσσα χρησιμοποιείται ο όρος nationality και nationalité αντίστοιχα, που παραπέμπει στην έννοια του έθνους και της εθνικότητας. Πολλές φορές έχουν ανακύψει προβλήματα εξαιτίας της χρήσης όρων με διττή σημασία, κυρίως στις μεταφράσεις κειμένων με πολιτικό περιεχόμενο (Τσούκα, 2019: 6). Ο λαός, ωστόσο αποτελεί στοιχείο του κράτους και έχει νομική υπόσταση ενώ το έθνος «*εκφράζει ένα κοινωνικό / ψυχολογικό φαινόμενο που έχει ψυχολογική σημασία*» (Παπασιώπη - Πασιά, 2011: 6). Υπάρχει δηλαδή μη νομική υπόσταση της έννοιας του έθνους. Άρα, η πραγματική αλλά όχι νομική φύση της έννοιας του έθνους (και της εθνικότητας) τη διαχωρίζει με σαφήνεια από την νομική φύση της έννοιας του λαού (και της ιθαγένειας).

Παρότι οι δύο όροι ιθαγένεια και υπηκοότητα συχνά ταυτίζονται στη χρησιμοποιούμενη ορολογία, ενέχουν κάποιες διαφορές που αφορούν κυρίως σε παρελθόντα χρόνο. Ιστορικά οι δύο όροι δεν ήταν πάντα ταυτόσημοι και ενώ στο Σύνταγμα της Ελλάδας του 1975 χρησιμοποιούνται οι όροι «Έλληνας πολίτης» και «Ιθαγένεια» με ταυτόσημο περιεχόμενο, όπως και στις μέρες μας, στο Σύνταγμα του 1927, ως ενδεικτική της διαφοροποίησης των όρων, υπήρξε η ανάγκη ερμηνευτικής δήλωσης για το άρθρο 6, σύμφωνα με την οποία «*Η λέξις πολίτης και εις το άρθρον τούτο, ως και εις τα άλλα άρθρα έχει την έννοια του Έλληνοσ υπηκόου, του έχοντος δηλαδή ελληνικήν ιθαγένειαν, αδιακρίτως φύλου ή ηλικίας*» (Τσούκα, 2019: 8). Ο όρος υπηκοότητα παραπέμπει σε μοναρχικά καθεστώτα, στα οποία ο λαός οφείλει τυφλή και απόλυτη υπακοή στον μονάρχη, συνεπώς πρόκειται για έναν ενωτικό δεσμό του κράτους με τον πολίτη που λειτουργεί κάθετα, δηλαδή το κράτος έχει απαιτήσεις από τους υπηκόους του και εκείνοι έχουν υποχρεώσεις απέναντι σε αυτό και η υπακοή τους προς το κράτος είναι καθοριστικής σημασίας για τη λειτουργία του. Αντίθετα, η ιθαγένεια υποδηλώνει την οριζόντια ενωτική σχέση μεταξύ κράτους και πολίτη. Αφορά δηλαδή στα δικαιώματα που οι πολίτες απολαμβάνουν από το κράτος κατ' αποκλειστικότητα, όσοι δηλαδή θεωρούνται ημεδαποί και οι οποίοι αντιπαραβάλλονται προς τους αλλοδαπούς (Παπασιώπη-Πασιά, 2011: 10). Σε αυτήν την περίπτωση, αν και δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως αμιγώς συμβατική σχέση, η

οποία παραπέμπει σε σχέση ισότητας που εξ' ορισμού δεν είναι δυνατόν να υφίσταται μεταξύ κράτους και πολίτη, πρόκειται ωστόσο για σχέση από την οποία πηγάζουν δικαιώματα και υποχρεώσεις τόσο από τους πολίτες προς το κράτος όσο και από το κράτος προς τους πολίτες του (Τσούκα, 2019: 8).

Προς την κατεύθυνση των εννοιολογικών αποσαφηνίσεων και της ορθής χρήσης στο πλαίσιο των διοικητικών διαδικασιών των εννοιών της ιθαγένειας, υπηκοότητας και εθνικότητας παρέχονται οι εξής διευκρινίσεις από τη Διεύθυνση Ιθαγένειας του Υπουργείου Εσωτερικών: *Στην ελληνική νομική γλώσσα δεν γίνεται διάκριση μεταξύ των όρων «ιθαγένεια» και «υπηκοότητα», οι οποίοι έχουν στη χώρα μας ταυτόσημο περιεχόμενο, δηλώνοντας τον δημοσίου δικαίου νομικό δεσμό που συνδέει το άτομο με την πολιτεία στο λαό της οποίας ανήκει. Συνεπώς, «η χρήση του όρου υπηκοότητα γίνεται παράλληλα προς τη χρήση του όρου ιθαγένεια και προτείνεται η καθιέρωση της ενιαίας χρήσης του όρου ιθαγένεια σε κάθε διαδικασία».* Παρέχεται επιπλέον, η διευκρίνιση ότι η «εθνικότητα» είναι ουσιαστικά ιδιότητα και δεν αποτελεί νομικό δεσμό ενός ατόμου με το έθνος στο οποίο ανήκει. Επομένως, ένας αλλογενής μπορεί να είναι Έλληνας πολίτης εφόσον έχει αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια, και αντίστροφα ένας Έλληνας ομογενής μπορεί να είναι αλλοδαπός εφόσον δεν έχει την ελληνική ιθαγένεια. (ΥΠΕΣ, 2013).

1.2 Ιστορική αναδρομή και σύγχρονο νομικό καθεστώς κτήσης ιθαγένειας

Το ελληνικό δίκαιο της ιθαγένειας, από τη σύσταση του ελληνικού κράτους, στηριζόταν στην αρχή της καταγωγής, του δικαίου του αίματος (*jus sanguinis*), δηλαδή στην αυτοδίκαιη απόκτηση της ιθαγένειας του γονέα με τη γέννηση του τέκνου, ανεξαρτήτως από τον τόπο γέννησης αυτού. Η καθιέρωση και η διατήρηση της αρχής του αίματος οφείλεται ιστορικά στην ανάγκη του ελληνικού κράτους να διατηρήσει το δεσμό των Ελλήνων μεταναστών και των απογόνων τους με την πατρίδα (Βρέλλη-Βροντάκη, 2005: 23). Κάνοντας μία ιστορική αναδρομή θα πρέπει να ξεκινήσουμε την αναφορά μας από τα επαναστατικά Συντάγματα καθώς οι ζυμώσεις για τον καθορισμό του έλληνα πολίτη ξεκίνησαν ήδη από εκείνη την εποχή. Σημαντική στην ιστορία της ελληνικής ιθαγένειας υπήρξε η Νομική Διάταξη της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδας, η οποία ψηφίστηκε στις 15 Δεκεμβρίου 1821 στην

Άμφισσα. Σύμφωνα με την οποία Έλληνες είναι «όσοι κάτοικοι της Ελλάδας πιστεύουσιν εις Χριστόν». Ωστόσο, η φιλελεύθερη πνοή της συγκεκριμένης περιόδου οδήγησε στην ταυτόχρονη μνεία ότι «Ο Έλλην δεν ενοχοποιείται δια τα θρησκευτικά και πολιτικά του φρονήματα». Αυτό δείχνει ότι το πνεύμα της εποχής ήταν ανοιχτό στην ιδέα της ύπαρξης στο μέλλον ελλήνων πολιτών με διαφορετικό θρησκευτικό προσανατολισμό. Ανάλογο ήταν το πλαίσιο και των υπολοίπων επαναστατικών κειμένων αυτής της περιόδου. Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι στο πρώτο προσωρινό Σύνταγμα της Επιδάουρου του 1822 φαίνεται ότι παρακάμπτεται η σπουδαιότητα της καταγωγής και του έθνους, ως απόρροια της προσπάθειας συγκρότησης του λαού του ελληνικού κράτους με βάση τα κριτήρια που ήταν εκείνη την χρονική περίοδο πρόσφορα προς την επίτευξη του εν λόγω σκοπού. Να σημειώσουμε τέλος ότι για πρώτη φορά ετέθησαν οι βάσεις ενός ουσιώδους σημείου του ελληνικού δικαίου της ιθαγένειας που αφορά στην έννοια της πολιτογράφησης, καθώς εισήχθη η δυνατότητα σε ετερόχθονες χριστιανούς αλλά και Δυτικούς φιλέλληνες που έχουν εγκατασταθεί στην Ελλάδα ή έχουν συμμετάσχει στον απελευθερωτικό αγώνα να πολιτογραφηθούν. Η ίδια προσέγγιση παρατηρείται και στα επόμενα επαναστατικά Συντάγματα του Άστρους το 1823 και της Τροιζήνας το 1827, τα οποία εμπλούτισαν και εξειδίκευσαν τη διαδικασία κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας. Στη συνέχεια, στο ηγεμονικό Σύνταγμα του 1832, το οποίο όμως δεν εφαρμόστηκε ποτέ, γινόταν εκτενείς και λεπτομερειακές αναφορές σχετικά με τις έννοιες του Έλληνα και του πολίτη. Στα επόμενα Συντάγματα παρατηρούμε μία αλλαγή της υπάρχουσας ως τότε φιλοσοφίας καθώς εγκαταλείφθηκαν πλέον τα κριτήρια του εδάφους και της θρησκείας των επαναστατικών Συνταγμάτων για την απονομή της ιθαγένειας και αναγνωρίστηκε ότι ανήκουν στην αρμοδιότητα του νομοθέτη τα θέματα της ιθαγένειας, που ισχύει ως σήμερα, εκφράζοντας μία συνταγματική ουδετερότητα (Τσούκα, 2019: 41-50).

Ο πρώτος νόμος του ελληνικού κράτους για τη ρύθμιση των θεμάτων της ιθαγένειας ψηφίστηκε στις 16 Μαΐου του 1835, όπου ρυθμίστηκαν επιπλέον τα θέματα της απώλειας και της επανάκτησης της ελληνικής ιθαγένειας. Ο πρώτος αυτός νόμος ίσχυσε μέχρι το 1856 και στη συνέχεια η ρύθμιση της ιθαγένειας εντάχθηκε στον Αστικό Νόμο, όπου φαίνεται η επικράτηση της αρχής του αίματος στην ελληνική νομοθεσία. Έκτοτε ακολούθησε πλειάδα νόμων και τροποποιήσεων, ανάλογα με τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες που υπήρχαν και τις ανάγκες που παρουσιάζονταν κάθε φορά. Χαρακτηριστική είναι η ραγδαία μεταβολή που υπήρξε

στην ελληνική κοινωνία αλλά και στις διαδικασίες κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας μετά την προσάρτηση των περιοχών Θεσσαλίας - Άρτας και των διεθνών Συνθηκών που την ακολούθησε, δυνάμει των οποίων υπήρξε αθρόα «πολιτοποίηση», όπως συνηθίζεται να αποκαλείται, δηλαδή μαζική κτήση της ελληνικής ιθαγένειας από τους κατοίκους των νέων περιοχών που προσαρτήθηκαν στην ελληνική επικράτεια. Ανάλογα φαινόμενα παρατηρήθηκαν με τη Σύμβαση του 1881 μεταξύ της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τη Συνθήκη της Λωζάννης (1923), στη Σύμβαση περί ιθαγένειας μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας (1926) και στις Συνθήκες περί ενσωματώσεως Ιονίων Νήσων (1864) και Δωδεκανήσων (1948) (ό.π., 2019: 50-57).

Τον πιο σημαντικό σταθμό στην ελληνική ιστορία της ιθαγένειας και στη διαμόρφωση του σύγχρονου πλαισίου και συστήματος κανόνων ιθαγένειας αποτελεί το Νομοθετικό Διάταγμα (ΝΔ) 3370/1955 περί κυρώσεως του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας (ΚΕΙ) και στη συνέχεια ο ισχύων ΚΕΙ, όπως διαμορφώθηκε με τον ν.3284/2004, οποίος βέβαια με το πέρασμα των ετών έχει υποστεί πολλαπλές και πολύ σημαντικές σε καίρια σημεία του τροποποιήσεις και συμπληρώσεις. Σημαντικές τροποποιήσεις στο ΝΔ 3370/1955 που αξίζει να αναφερθούν επέφερε ο ν.1438/1984, ο οποίος στηρίχθηκε στη συνταγματικά πλέον κατοχυρωμένη αρχή της ισότητας των δύο φύλων. Είναι σαφές ότι οι πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές που συντελούνται σε μία χώρα σχετίζονται με τις ιστορικές ανακατατάξεις που διαδραματίζονται και έχουν άμεσο αντίκτυπο στη διαμόρφωση των κανόνων που θεσπίζει το κράτος για την απονομή της ιθαγένειας. Οι απότομες και έντονες μεταναστευτικές ροές προς την Ελλάδα σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η χώρα άρχισε να αποτελεί πόλο έλξης για τους μετανάστες, την υποχρεώνουν να επαναπροσδιορίσει τις πολιτικές στρατηγικές που αφορούν στην απόδοση ιθαγένειας προς τους αλλογενείς αλλά και τους ομογενείς. Απόρροια των κοινωνικο-πολιτικών εξελίξεων και ανακατατάξεων είναι ο δεύτερος ΚΕΙ που θεσμοθετήθηκε με τον ν.3284/2004. Βασικός κανόνας κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας εξακολουθεί να είναι η αρχή του αίματος ενώ η αρχή του εδάφους επίσης εξακολουθεί να λειτουργεί μόνο ως ασφαλιστική δικλείδα αποφυγής της ανιθαγένειας. Οι πιο καθοριστικές τροποποιήσεις του εν λόγω ΚΕΙ και στο βαθμό που κυρίως μας ενδιαφέρει στα πλαίσια της συγκεκριμένης εργασίας προέκυψαν με τους ν.3838/2010 και ν.4332/2015 και αφορούν στη ρύθμιση των ζητημάτων κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας από μετανάστες δεύτερης γενιάς.

Κεφάλαιο II. Η κτήση της Ιθαγένειας από μετανάστες δεύτερης γενιάς

Το ζήτημα των μεταναστών δεύτερης γενιάς, ως πεδίο άσκησης δημόσιας πολιτικής, απασχόλησε πιο σοβαρά το ελληνικό κράτος όταν ο μεγάλος αριθμός αυτών των παιδιών άρχισε να αλλάζει τη σύνθεση της ελληνικής κοινωνίας καθιστώντας τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν από τις ελλιπείς πολιτικές ένταξης τους πιο έντονα και δυσεπίλυτα. Η παρατεταμένη περιθωριοποίηση των μεταναστευτικών πληθυσμών και η αδράνεια ως προς τις αρνητικές συνθήκες που αυτή επιφέρει, έχουν ως αποτέλεσμα την αδυναμία της πολιτικής διαχείρισης του ζητήματος σε εθνικό επίπεδο. Καθώς οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί δημιουργούν σύνθετες κοινωνικές σχέσεις συνδυάζοντας τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των χωρών καταγωγής και διαμονής, άρχισε να γίνεται αντιληπτή η αλλαγή των κοινωνικών δομών και των χαρακτηριστικών του πληθυσμού της ελληνικής κοινωνίας. Σε πολιτιστικό επίπεδο, η ανάμειξη της τοπικής κουλτούρας και της κουλτούρας που προέρχεται από τις χώρες καταγωγής των μεταναστών δημιουργεί μία νέα μορφή κουλτούρας που εισχωρεί στην καταστημένη και την τροποποιεί (Αφουξενίδης, 2012: 15). Κρίνεται τελικά επιτακτική η ανάγκη δημιουργίας δράσεων για την κοινωνική ένταξη των μεταναστευτικών πληθυσμών και δη των μεταναστών δεύτερης γενιάς, ώστε οι αλλαγές να γίνουν πιο συντονισμένες και κατευθυνόμενες με σκοπό την πιο ομαλή ένταξη αυτού του μεγάλου αριθμού ανθρώπων στον ήδη υπάρχον ελληνικό πληθυσμό.

Αλλά και από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Ένωσης και έχει αναγνωρισθεί η θετική συμβολή των μεταναστών στην δημογραφική και οικονομική ανάπτυξη των κρατών μελών αλλά και στην πολιτιστική ποικιλομορφία που δημιουργούν με την έλευσή τους. Γι' αυτό έχει τονισθεί η ανάγκη της αποτελεσματικής ένταξής τους στην Ε.Ε. και έχει αποτελέσει κεντρικό σημείο των ζητημάτων που απασχολούν τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα, με γνώμονα τη διαχείριση της διαφορετικότητας μέσα από συνθήκες ισότητας και σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Συγκεκριμένα, αναφέρεται στην Ευρωπαϊκή Ατζέντα για την ένταξη των τρίτων χωρών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ότι «η Ευρώπη χρειάζεται μια θετική στάση απέναντι στη διαφορετικότητα και σοβαρές εγγυήσεις για τα θεμελιώδη δικαιώματα και την ίση μεταχείριση, στη βάση του αμοιβαίου σεβασμού των διαφορετικών πολιτισμών και παραδόσεων». Οι δράσεις που προωθούνται σε ευρωπαϊκό πλαίσιο σχετίζονται

κυρίως με την πρόσβαση στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, στην εργασία, στην εκμάθηση της γλώσσας και στην καταπολέμηση των διακρίσεων (Βαρουξή & Σαρρή, 2012: 17-19).

Ωστόσο, παρά τη βούληση των θεσμικών ευρωπαϊκών οργάνων, η πραγματικότητα μας δείχνει ότι τα εθνικά κράτη δεν ακολουθούν τις επιταγές και η ένταξη των μεταναστών αποτελεί ακόμη ζητούμενο. Σύμφωνα με έρευνα του Ευρωβαρόμετρου για την ένταξη σε αρκετές χώρες οι μετανάστες δεν είναι ευπρόσδεκτοι, γεγονός το οποίο ενισχύεται με την πάροδο του χρόνου και οφείλεται κυρίως στις αυξανόμενες μεταναστευτικές ροές σε συνδυασμό με τις συνθήκες οικονομικής κρίσης και αυξανόμενης ανεργίας που βιώνουν τα κράτη μέλη. Ειδικότερα, η Ελλάδα συγκαταλέγεται στα κράτη με τα χειρότερα ως άνω ποσοστά. Βάσει των αποτελεσμάτων της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας που διεξήχθη το 2009 τα ποσοστά που εμφανίζει η ελληνική κοινωνία ως προς την μη αποδοχή των μεταναστών είναι ιδιαίτερα υψηλά και εκτιμάται από τους Έλληνες ότι η έλευση των μεταναστών στη χώρα αποτελεί μία διαρκή απειλή που σχετίζεται με οικονομική ανασφάλεια, πολιτιστική υποβάθμιση, διάρρηξη του κοινωνικού ιστού και πολιτική αστάθεια με γενικότερες αρνητικές επιπτώσεις στην ποιότητα ζωής των Ελλήνων. Αυτό το ιδιαίτερα ξενοφοβικό περιβάλλον που περιγράψαμε έρχεται σε ευθεία αντιπαράθεση με τις θεμελιώδεις ευρωπαϊκές αρχές της προώθησης της ισότητας και της καταπολέμησης των διακρίσεων, που αποτελούν το πρωταρχικό βήμα στη διαδικασία ένταξης σε συνδυασμό με την υποχρέωση των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης περί εφαρμογής των διατάξεων των διεθνών συνθηκών για τα ανθρώπινα δικαιώματα αλλά και την αντίληψη της σύγχρονης πραγματικότητας περί της συνεχούς μετακίνησης των πληθυσμών. Παράλληλα, το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο μειονεκτεί ως προς την πληρότητα και την αποτελεσματικότητά του για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών. Στη βάση της συμπίεσης της Ελλάδας με τις ευρωπαϊκές κατευθύνσεις φάνηκε έντονα η ανάγκη για την καθιέρωση μιας συνολικής εθνικής ενταξιακής πολιτικής με στόχο την προώθηση της ισότητας και την εξασφάλιση της πολυπολιτισμικής συνοχής της ελληνικής κοινωνίας μέσω της πλήρους συμμετοχής στα κοινά του συνόλου του πληθυσμού της που αποτελείται τόσο από γηγενείς πολίτες όσο και από μετανάστες (ό.π., 2012: 21-32).

Στο πλαίσιο της προσαρμογής και της εναρμόνισης της εθνικής νομοθεσίας με το κοινοτικό δίκαιο εντάσσεται ο ν. 3838/2010, ο γνωστός «νόμος Ραγκούση» από το όνομα του αρμόδιου Υπουργού που εισηγήθηκε το νομοσχέδιο, ο οποίος επέφερε

ριζικές αλλαγές στον ΚΕΙ (ν. 3284/2004). Για πρώτη φορά εντάσσεται ουσιαστικά στο ελληνικό δίκαιο της ιθαγένειας η αρχή του δικαίου του εδάφους (jus solis), αν και προϋπήρχε, όπως προαναφέραμε, το ΝΔ 3370/1955, το οποίο όμως απέδιδε την ιθαγένεια από γέννηση με βάση την προαναφερθείσα αρχή μόνο στους ανιθαγενείς. Με τον ν. 3838/2010 αναγνωρίζεται από πολιτικής, κοινωνικής, νομικής πλευράς η ύπαρξη μιας πληθυσμιακής ομάδας, η οποία μέχρι τότε «παρέμενε εγκλωβισμένη σε μία γκρίζα ζώνη αμφίβολου δικαιοκτικού καθεστώτος» (Παπαθεοδώρου, 2015: 160) και δίνεται πια η δυνατότητα να αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια παιδί που έχει γεννηθεί στην Ελλάδα από αλλοδαπούς γονείς. Ο συγκεκριμένος νόμος αποτελεί το πρώτο νομικό «άνοιγμα» σε αλλοδαπούς να αποκτήσουν την ιθαγένεια πλην της διαδικασίας της πολιτογράφησης που ίσχυε αποκλειστικά μέχρι τότε, σύμφωνα με την οποία η κτήση της ιθαγένειας δεν εξαρτάται μόνο από τη βούληση του ατόμου αλλά απαιτείται και η βούληση της πολιτείας. Επομένως, για τους μετανάστες δεύτερης γενιάς η αλλαγή της νομοθεσίας επιφέρει, για πρώτη φορά, αποσύνδεση της διαδικασίας κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας τόσο από τη διαδικασία της πολιτογράφησης όσο και από την ιθαγένεια των γονιών τους (Τσουκά, 2019: 67). Τέλος, το επόμενο βήμα προς την κατεύθυνση της ενταξιακής ολοκλήρωσης της πορείας των μεταναστών δεύτερης γενιάς επήλθε με τον ν. 4332/2015, ο οποίος τροποποίησε τις διατάξεις του προηγούμενου νόμου που κρίθηκαν αντισυνταγματικές από το Συμβούλιο της Επικρατείας και επαναπροσδιόρισε τους όρους πρόσβασης των μεταναστών δεύτερης γενιάς στην ελληνική ιθαγένεια (Παπαθεοδώρου, 2015: 170). Ο εν λόγω νόμος που χαρακτηρίζεται από διάρκεια, συνέχεια και ομαλότητα, βάζει ένα τέλος στις νομικές, πολιτικές και κοινωνικές αντιπαραθέσεις που οδήγησαν σε μεγάλη κοινωνική αναστάτωση και δέσμευσαν τους μετανάστες δεύτερης γενιάς σε συνθήκες ανασφάλειας για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα.

2.1 Νομικό πλαίσιο για την κτήση ιθαγένειας από μετανάστες δεύτερης γενιάς

Η πιο σημαντική καινοτομία που επέφερε ο ν. 3838/2010 ως προς τον τρόπο κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας εντοπίζεται στον νεοεισερχόμενο άρθρο 1Α, βάσει του οποίου δύνανται να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια τα τέκνα αλλοδαπών λόγω γέννησης στην Ελλάδα ή φοίτησης σε ελληνικό σχολείο στην Ελλάδα μετά από

σχετική αίτηση και δήλωση των γονιών τους. Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη περίπτωση το τέκνο αλλοδαπών που έχει γεννηθεί και ζει στην Ελλάδα και οι γονείς του διαμένουν μόνιμα και νόμιμα στη χώρα επί πέντε τουλάχιστον συνεχή έτη μπορεί να αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια με αίτηση και δήλωση των γονιών του στις αρμόδιες υπηρεσίες σε διάστημα τριών ετών από τη γέννησή του. Αν το τέκνο γεννήθηκε πριν τη συμπλήρωση της πενταετούς νόμιμης διαμονής και των δύο γονιών, τότε η κοινή αίτηση και δήλωση υποβάλλεται μετά τη συμπλήρωση της πενταετούς συνεχούς νόμιμης διαμονής και του δεύτερου γονέα και το τέκνο αποκτά την ελληνική ιθαγένεια από την ημερομηνία υποβολής της κοινής αίτησης και δήλωσης των γονιών του. Στη δεύτερη περίπτωση, το τέκνο αλλοδαπών που έχει ολοκληρώσει με επιτυχία την παρακολούθηση τουλάχιστον έξι τάξεων ελληνικού σχολείου στην Ελλάδα και ζει μόνιμα και νόμιμα στη χώρα μπορεί να αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια με κοινή αίτηση και δήλωση των γονιών του στις αρμόδιες υπηρεσίες εντός τριών ετών από τη συμπλήρωση της ανωτέρω φοίτησης και μέχρι την ενηλικίωσή του λαμβάνοντας υπόψη και την υποχρέωση της μόνιμης και νόμιμης διαμονής και των δύο γονιών στη χώρα. Μετά την ενηλικίωσή του, προβλέπεται η δυνατότητα να αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια τέκνο, για το οποίο δεν είχαν υποβάλλει αίτηση και δήλωση οι γονείς του, με δική του αίτηση και δήλωση στις αρμόδιες υπηρεσίες, μέσα σε αποκλειστική προθεσμία τριών ετών από την ενηλικίωσή του και υπό την προϋπόθεση πλήρωσης της μόνιμης και νόμιμης διαμονής του στη χώρα.

Η ανωτέρω νομοθετική ρύθμιση για την απόδοση της ελληνικής ιθαγένειας με αίτηση και δήλωση στους μετανάστες δεύτερης γενιάς προκάλεσε πολύ μεγάλες αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις σε νομολογικό και πολιτικό επίπεδο εξαιτίας της ενδεχόμενης αντισυνταγματικότητας της εν λόγω ρύθμισης. Για το θέμα αυτό κλήθηκε να αποφασίσει το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣτΕ). Εν τέλει, η λειτουργία του εν λόγω νόμου δεν είχε μεγάλη διάρκεια καθώς ετέθη σε αναστολή από το ΣτΕ. Σύμφωνα με την απόφαση 350/2011 του Δ΄ Τμήματος του ΣτΕ, αλλά και την ακόλουθη απόφαση 460/2013 της Ολομέλειάς του, στην οποία παραπέμφθηκε από το Δ΄ Τμήμα εξαιτίας της εξεχούσης σοβαρότητας του ζητήματος και η οποία εν πολλοίς την επικύρωσε, κρίθηκαν αντισυνταγματικές οι διατάξεις των άρθρων 1Α (παρ. 1, 2 και 6) που αφορούν στη διαδικασία που αναπτύξαμε παραπάνω και του άρθρου 24 του ν. 3838/2010 καθώς κρίθηκε ότι ο νόμος αυτός αντιβαίνει σε εννέα άρθρα του Συντάγματος. Η Ολομέλεια του ΣτΕ μεταξύ άλλων έκρινε ότι οι συγκεκριμένες

νομοθετικές ρυθμίσεις είναι αντισυνταγματικές καθώς η προϋπόθεση της πενταετούς νόμιμης διαμονής των αλλοδαπών γονέων στην Ελλάδα που έθετε ο νόμος για την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας δεν διασφαλίζουν την ύπαρξη γνήσιου δεσμού του αλλοδαπού με το κράτος και την ελληνική κοινωνία και ότι στην πραγματικότητα δεν εξετάζεται η ουσιαστική ένταξη του ανήλικου τέκνου αλλοδαπών γονέων στην ελληνική κοινωνία. Επιπλέον, η χρονική διάρκεια της φοίτησης σε ελληνικό σχολείο που απαιτείται για την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας υπολείπεται της εννεαετούς φοίτησης που απαιτείται υποχρεωτικά από το ελληνικό Σύνταγμα για τα παιδιά των Ελλήνων (Τσούκα, 2019: 70). Το αμέσως επόμενο βήμα του Υπουργείου Εσωτερικών ήταν η αναστολή της εν λόγω διοικητικής διαδικασίας με το από 15-11-2012 έγγραφό του, «εν όψει προσεχούς δημοσιεύσεως της αποφάσεως του Συμβουλίου της Επικρατείας», όπως χαρακτηριστικά ανέφερε μεταξύ άλλων. Έτσι, ματαιώθηκαν και πάλι οι προσδοκίες των μεταναστών δεύτερης γενιάς για ομαλή και καθολική ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία και το ελληνικό κράτος, καθώς λίγοι μόνο κατάφεραν να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια με την ανωτέρω διαδικασία ενώ η μεγάλη πλειονότητα δεν πρόλαβε να υποβάλει αιτήσεις ή οι αιτήσεις τους έμειναν σε εκκρεμότητα.

Χρειάστηκε να περάσουν άλλα τρία χρόνια ζυμώσεων και διαβουλεύσεων, ώστε να ωριμάσουν οι συνθήκες τόσο στην ελληνική κοινωνία όσο και στον πολιτικό και νομικό κόσμο ώστε να ψηφιστεί και να θεσμοθετηθεί ο ν. 4332/2015, ο οποίος τροποποίησε τον Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας και έδωσε οριστική λύση στο πρόβλημα. Όμως και αυτή τη φορά ήταν αναγκαία η άσκηση έντονων πιέσεων για προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις οδηγίες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και η επιβολή προστίμων για την μη συμμόρφωσή της στις ευρωπαϊκές επιταγές δεν απεφεύχθη. Τελικά τα σημεία της κριτικής του Συμβουλίου της Επικρατείας ελήφθησαν σοβαρά υπόψη από το νομοθέτη και οι επίμαχες διατάξεις του προηγούμενου νόμου τροποποιήθηκαν και αντικαταστάθηκαν. Αυτό καταδεικνύει την ανάγκη που είχε δημιουργηθεί ώστε να ψηφισθεί ένας νόμος, η οποίος θα έχει εξελικτικό χαρακτήρα και θα είναι ανθεκτικός στο χρόνο και σύμφωνος με τις συνταγματικές επιταγές. Με τον νέο νόμο αντικαθίσταται το άρθρο 1Α του αναστέλλοντος νόμου και σχετίζεται πλέον η απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας με τη γέννηση αλλά και τη φοίτηση των αλλοδαπών παιδιών σε ελληνικό σχολείο στην Ελλάδα έχοντας όμως πιο περιοριστικές προϋποθέσεις. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι το τέκνο αλλοδαπών που γεννιέται στην Ελλάδα θεμελιώνει δικαίωμα κτήσης της

ελληνικής ιθαγένειας υπό τις προϋποθέσεις της εγγραφής του στην Α΄ τάξη ελληνικού δημοτικού σχολείου και της συνέχισης παρακολούθησης ελληνικού σχολείου κατά το χρόνο υποβολής αίτησης και δήλωσης των γονιών και της προηγούμενης συνεχούς νόμιμης διαμονής του ενός εκ των γονέων του επί πέντε τουλάχιστον έτη πριν από τη γέννησή του ή σε περίπτωση γέννησης του παιδιού πριν την πενταετία, με τη συμπλήρωση δεκαετούς συνεχούς νόμιμης διαμονής του γονέα στη χώρα. Παράλληλα, αναγκαία προϋπόθεση αποτελεί και η νόμιμη διαμονή και του άλλου γονιού στην Ελλάδα και τουλάχιστον ο ένας από τους δύο να καλύπτεται με συγκεκριμένο τύπο άδειας διαμονής μακροχρόνιας διάρκειας, οι οποίες απαριθμούνται περιοριστικά στο νόμο. Επιπλέον, προστίθεται το άρθρο 1B μετά το άρθρο 1A στον ΚΕΙ, βάσει του οποίου (α) ανήλικος ή ενήλικος αλλοδαπός που κατοικεί μόνιμα και νόμιμα στην Ελλάδα θεμελιώνει δικαίωμα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας εφόσον έχει ολοκληρώσει επιτυχώς την παρακολούθηση είτε εννέα τάξεων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, χωρίς να προσμετράται η φοίτηση σε νηπιακές τάξεις είτε έξι τάξεων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και (β) ενήλικος αλλοδαπός που κατοικεί μόνιμα και νόμιμα στην Ελλάδα και είναι απόφοιτος Τμήματος ή Σχολής ελληνικού ΑΕΙ ή ΤΕΙ θεμελιώνει δικαίωμα κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας εφόσον διαθέτει απολυτήριο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ελληνικού σχολείου στην Ελλάδα. Μέσω των νέων αυτών ρυθμίσεων φαίνεται ξεκάθαρα ο εξελικτικός χαρακτήρας του νομοθετικού πλαισίου για την ιθαγένεια και η διάθεση της πολιτείας να προχωρήσει χωρίς προσχώματα στην κάλυψη των προηγούμενων νομοθετικών κενών διευρύνοντας κατά το δυνατόν τις ομάδες που δύνανται να ενταχθούν σε αυτές τις ρυθμίσεις. Απόρροια των ανωτέρω είναι για παράδειγμα επόμενες τροποποιήσεις που έγιναν με το άρθρο 29 του ν. 4452/2017 και το άρθρο 31 του ν. 4531/2018, βάσει των οποίων προστέθηκε στα άρθρα 1B και 1A αντίστοιχα, η δυνατότητα φοίτησης των αλλοδαπών παιδιών σε σχολείο που ακολουθεί το υποχρεωτικό ελληνικό πρόγραμμα εκπαίδευσης και διδασκαλίας στην Ελλάδα, και περιλαμβάνει τους μαθητές των αναγνωρισμένων ξένων σχολείων στην Ελλάδα που ακολουθούν το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Από την παραπάνω αναφορά προκύπτει ότι οι δύο νόμοι που άλλαξαν την ιστορία στην απόδοση της ελληνικής ιθαγένειας σε αλλογενείς στηρίζονται σε κοινά στοιχεία αλλά έχουν και διακριτές διαφορές μεταξύ τους, καθώς ο δεύτερος είναι η εξέλιξη του πρώτου. Η πρώτη ειδοποιός διαφορά σχετίζεται με το γεγονός της μόνιμης και νόμιμης διαμονής στην Ελλάδα του τέκνου και των γονιών του, καθώς

απαιτείται με το άρθρο Α1 του ν. 4332/2015 η ύπαρξη μεγαλύτερου χρονικού διαστήματος διαβίωσης στην Ελλάδα τουλάχιστον του ενός γονιού με συγκεκριμένες άδειες διαμονής μακράς διάρκειας που ενέχουν το στοιχείο της κοινωνικής ένταξης συνδυαστικά με την προαπαιτούμενη ένταξη του τέκνου στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και την αδιάκοπη φοίτησή του σε αυτό. Η δεύτερη ουσιαστική διαφορά που εισήχθη με το άρθρο Β1 έγκειται στο γεγονός ότι απαιτείται πια μεγαλύτερο χρονικό διάστημα φοίτησης των αλλοδαπών παιδιών που αιτούνται την ελληνική ιθαγένεια, ανάλογο των απαιτήσεων του υποχρεωτικού ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος ή αποφοίτηση από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και από τμήμα της ελληνικής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης συνδυαστικά. Με αυτούς τους τρόπους αποδεικνύεται η ένταξη των αλλοδαπών οικογενειών στην ελληνική κοινωνία αλλά και η διασφάλιση ότι το αλλοδαπό τέκνο λαμβάνει την ελληνική παιδεία και διαπλάθεται σύμφωνα με τα ελληνικά ιδεώδη και αρχές που είναι τα κυρίως ζητούμενα για την απόδοση των ελληνικής ιθαγένειας σε κάποιον αλλογενή. Πρόκειται δηλαδή για ουσιαστική διαδικασία η οποία συνοδεύεται από πιο εμπειριστατωμένο έλεγχο των προϋποθέσεων της κοινωνικής ένταξης των αλλοδαπών στη χώρα και παύει να είναι μία διαδικασία που στηρίζεται μόνο στις τυπικές προϋποθέσεις της ύπαρξης ενός ελάχιστου χρόνου νόμιμης διαμονής σε ελληνικό έδαφος ή χρόνου φοίτησης μικρότερου του υποχρεωτικού.

Οι ανωτέρω προϋποθέσεις που έθεσε το παρόν θεσμικό πλαίσιο λειτούργησαν ως δικλίδες ασφαλείας ώστε να κοπάσουν οι φωνές που θεωρούσαν ότι η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας από την πολυπληθή ομάδα των μεταναστών δεύτερης γενιάς απειλεί την κοινωνική ομοιογένεια και συνοχή. Παράλληλα, η τροποποίηση των επίμαχων άρθρων και η ευθυγράμμισή τους με τις συνταγματικές επιταγές οδήγησε τον πολιτικό και νομικό κόσμο στην αποδοχή του νέου νομικού καθεστώτος. Η απρόσκοπτη εφαρμογή των κανόνων δικαίου δημιούργησε μία κατάσταση κοινωνικής ομαλότητας με παράλληλη επανεκκίνηση των διοικητικών διαδικασιών. Παρότι βέβαια οι διατάξεις του νέου νόμου που δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως στις 9 Ιουλίου 2015 είχαν άμεση ισχύ εφαρμογής, οι διευκρινήσεις από το Υπουργείο Εσωτερικών για τα διοικητικά θέματα που προέκυψαν προωθήθηκαν με έγγραφό του στις αρμόδιες υπηρεσίες στις 16 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους. Επιπλέον, το εν λόγω έγγραφο ανέφερε ότι το πληροφοριακό σύστημα της ιθαγένειας δεν είχε ακόμη επικαιροποιηθεί ως προς τις νέες κατηγορίες αιτήσεων, για δύο και πλέον μήνες πέραν της δημοσίευσης του νόμου, γεγονός το οποίο ενέτεινε παροδικά

την ανησυχία των ενδιαφερομένων και δημιούργησε μία κατάσταση έντασης σε πολλές υπηρεσίες ιθαγένειας. Ωστόσο, σταδιακά, οι πολυάριθμες συσσωρευμένες αιτήσεις που εκκρεμούσαν στις αρμόδιες υπηρεσίες μετά την αναστολή του ν. 3838/2010 άρχισαν να εξετάζονται ξανά, κατά απόλυτη προτεραιότητα, υπό τους νέους όρους του ν. 4332/2015 και χωρίς την υποχρέωση καταβολής νέου παραβόλου. Τα παιδιά και οι νέοι, μετανάστες δεύτερης γενιάς, που ήταν σε καθεστώς αναμονής ένωσαν επιτέλους δικαιωμένοι, ικανοποιημένοι και ανακουφισμένοι καθώς η χώρα που ζούσαν και πολλοί από αυτούς είχαν γνωρίσει ως τη μοναδική τους πατρίδα, είχε επιτέλους αναγνωρίσει εμπράκτως την ανάγκη τους για ολοκλήρωση της ενταξιακής τους πορείας.

2.2 Η ελληνική νομοθεσία ως μέσο ένταξης - Δικαιώματα και υποχρεώσεις στην Ελλάδα και στο εξωτερικό

Η μεγάλη εισροή μεταναστών στην Ελλάδα από τις αρχές του 1990, όπως είδαμε, δημιούργησε μία άμεση ανάγκη λήψης μέτρων από την πλευρά της ελληνικής πολιτείας προκειμένου να μπορέσει να διαχειριστεί τα μεταναστευτικά ρεύματα. Οι πρώτες νομοθετικές ρυθμίσεις σχετίζονταν κυρίως με την είσοδο, την παραμονή και την εργασία των μεταναστών στην ελληνική επικράτεια. Όμως το χαρακτηριστικό της ελληνικής παραοικονομίας ώθησε πολλούς μετανάστες να εργάζονται σε αυτά τα πλαίσια και να ζουν και να κινούνται στο περιθώριο της νομιμότητας. Η ελληνική μεταναστευτική πολιτική, μετά από μία αρκετά μεγάλη περίοδο αδράνειας και αμηχανίας στη διαχείριση του ζητήματος, εστίασε αρχικά κυρίως στην καταγραφή των παρανόμως διαμενόντων και στη μαζική νομιμοποίησή τους κάνοντας δύο μεγάλες καμπάνιες κατά την περίοδο 2000-2009. Ο εργασιοκεντρικός χαρακτήρας της μεταναστευτικής πολιτικής άρχισε να αλλάζει δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στην κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών πολιτών ενσωματώνοντας κοινοτικές οδηγίες κυρίως στα μέσα της δεκαετίας του 2000, προωθώντας την απλούστευση των διοικητικών διαδικασιών για τις κατηγορίες που αφορούν στους επί μακρόν διαμένοντες, στην οικογενειακή επανένωση και στους μετανάστες δεύτερης γενιάς. Πιο συγκεκριμένα, με τον ν.4251/2014 δόθηκε στους ενήλικες είτε ειδική αυτοτελής άδεια διαμονής τριετούς διάρκειας είτε άδεια διαμονής δεύτερης γενιάς πενταετούς διάρκειας με συγκεκριμένες προϋποθέσεις ανά κατηγορία. Ωστόσο, εξακολουθούσε να είναι έντονος ο προβληματισμός σχετικά με την ενταξιακή πορεία των

μεταναστών δεύτερης γενιάς στην ελληνική κοινωνία και η ανάγκη να βρεθεί θεσμική λύση. Έτσι, δημιουργήθηκε ο ν.3838/2010 που αναφέρθηκε εκτενώς παραπάνω δίνοντας μία ώθηση στην ολοκλήρωση της ενταξιακής πορείας των μεταναστών δεύτερης γενιάς. Στη συνέχεια, υπήρξε η γνωστή διακοπή της διαδικασίας μετά τις αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας και εν τέλει ανακάμπτει η προηγούμενη διαδικασία αποκαθιστώντας την συνταγματική τάξη μέσω του ν.4332/2015, διατηρώντας την αρχική φιλοσοφία αλλά με πιο περιοριστική διάθεση ως προς τις προϋποθέσεις υπαγωγής στις κανονιστικές ρυθμίσεις. Συνεχίστηκε λοιπόν η απονομή της ελληνικής ιθαγένειας στους μετανάστες δεύτερης γενιάς τόσο σε αυτούς που είχαν υποβάλει αιτήσεις στις αρμόδιες υπηρεσίες και εκκρεμούσαν βάσει της προηγούμενης διαδικασίας όσο και σε εκείνους που πληρούσαν τις νόμιμες προϋποθέσεις του νέου νόμου. Η ίδια διαδικασία συνεχίζεται απρόσκοπτα μέχρι σήμερα δημιουργώντας ένα αίσθημα δικαίωσης στα παιδιά, μετανάστες δεύτερης γενιάς, που μεγάλωσαν στην Ελλάδα και απέκτησαν γνωρίσματα και κοινωνικά χαρακτηριστικά όμοια με των Ελλήνων συμμαθητών και φίλων τους μέσω της ένταξής τους στην τυπική εκπαίδευση και σε άλλες θεσμοθετημένες διαδικασίες αλλά και μέσω της συμμετοχής τους στα ήθη και έθιμα της κοινωνίας μας και γενικότερα στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή του τόπου.

Η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας συνεπάγεται ότι ο, μέχρι εκείνου του σημείου, αλλοδαπός πολίτης εισέρχεται στην πολιτική κοινότητα του ελληνικού λαού. Το γεγονός αυτό αποφέρει ένα σύνολο δικαιωμάτων αλλά και υποχρεώσεων στους νέους αυτούς πολίτες της χώρας. Οι καινούργιες υποχρεώσεις κυρίως αφορούν στην εκπλήρωση της στρατιωτικής θητείας για τους άρρενες πολίτες ενώ τα βασικά δικαιώματα που απολαμβάνουν μέσω του νέου τους ρόλου είναι τα πολιτικά δικαιώματα, μεταξύ των οποίων είναι το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι, της ίδρυσης πολιτικού κόμματος, το δικαίωμα του ενόρκου και της πρόσβασης σε δημόσιες θέσεις υπό την επιφύλαξη των λοιπών προϋποθέσεων που ορίζονται ανάλογα. Το δικαίωμα ψήφου, θεμελιώδες δικαίωμα του δημοκρατικού μας πολιτεύματος καθώς και το δικαίωμα της εκλογής στις εθνικές και αυτοδιοικητικές εκλογές και στις εκλογές για την ανάδειξη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου έχουν όλοι οι έλληνες πολίτες (Κοφίνης, 2019: 247-248). Επιπλέον, είναι πρωταρχικής σημασίας και απείρως ανακουφιστικός για τους μετανάστες που έχουν αποκτήσει την πολυπόθητη ελληνική ιθαγένεια, και δη τους μετανάστες δεύτερης γενιάς, ο

απεγκλωβισμός τους από την συνεχόμενη υποχρέωσή τους να ανανεώνουν τις άδειες διαμονής τους σε τακτά χρονικά διαστήματα, καταθέτοντας κάθε φορά πληθώρα δικαιολογητικών στις αρμόδιες υπηρεσίες. Παράλληλα, το πιο καίριας σημασίας δικαίωμα που αποκτά η συγκεκριμένη ομάδα μεταναστών είναι η απόκτηση του οριστικού και αναφαίρετου δικαιώματος εισόδου και εξόδου, διαμονής και εργασίας τόσο στην ελληνική επικράτεια όσο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αφού με την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας αποκτούν αυτόματα και την ευρωπαϊκή ιθαγένεια.

Η νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκού Ένωσης (ΔΕΕ) ουσιαστικά αποτέλεσε τη νομική βάση για τα δικαιώματα των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Συνθήκη της Λισαβόνας το 2007 και ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης που υιοθετήθηκε στη Νίκαια το 2000 έθεσε τις βάσεις ώστε αυτή η νομική βάση να επεκταθεί σε μια γνήσια ευρωπαϊκή ιθαγένεια. Σύμφωνα με το άρθρο 9 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) και το άρθρο 20 της Συνθήκης της Λισαβόνας (ΣΛΕΕ), *«οποιοδήποτε πρόσωπο έχει την υπηκοότητα κράτους μέλους είναι πολίτης της Ένωσης. Η υπηκοότητα ορίζεται σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία του εκάστοτε κράτους. Η ιθαγένεια της Ένωσης συμπληρώνει την εθνική ιθαγένεια χωρίς να την αντικαθιστά»* (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2021). Ειδικότερα, μέσω της Ευρωπαϊκής νομοθεσίας οι πολίτες της ΕΕ έχουν το δικαίωμα να κυκλοφορούν και να ζουν ελεύθερα σε άλλη χώρα της ΕΕ. Πολύ ουσιαστικές για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων των πολιτών της ΕΕ είναι η Οδηγία 2004/38/ΕΚ, η οποία θεσπίζει τους όρους και τις προϋποθέσεις για την ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή των πολιτών της ΕΕ και των μελών της οικογένειάς τους και η Οδηγία 2014/54/ΕΕ σχετικά με τα μέτρα που διευκολύνουν την άσκηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας αυτών (Τσεβιάς, 2019: 292). Η ευρωπαϊκή ιθαγένεια επομένως διαμορφώνει ένα πλαίσιο δικαιωμάτων για τους πολίτες της ΕΕ με ισχύ σε όλα τα κράτη μέλη της.

2.3 Οικονομική κρίση στην Ελλάδα και μετανάστευση μετά την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας

Στα τέλη του 20ου αιώνα η Ελλάδα μετατράπηκε σε χώρα υποδοχής μεταναστών με οικονομικά κυρίως κίνητρα, ιδιαίτερα στην πρώτη φάση του μεταναστευτικού κύματος. Την περίοδο μετά το 1992 και μέχρι το 2008 η ελληνική οικονομία δημιουργεί χιλιάδες θέσεις απασχόλησης, γεγονός που καθιστά τη χώρα μας ένα πολύ ελκυστικό μεταναστευτικό προορισμό. Ομάδες μεταναστών που επιζητούν να βελτιώσουν τις συνθήκες ζωής τους βλέπουν ως ευκαιρία ζωής τον υψηλό βαθμό οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της Ελλάδας εκείνης της εποχής. Σύμφωνα με έρευνες, περίπου το 82% των μεταναστών δηλώνουν ότι ο κύριος λόγος της μετανάστευσης είναι η εργασία. Ειδικότερα, στον πρωτογενή τομέα απασχολείται ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των μεταναστών, οι οποίοι συμβάλλουν θετικά στην ανάπτυξη της οικονομίας. Το μεγαλύτερο ποσοστό των εργαζομένων μεταναστών είναι ανειδίκευτοι εργάτες ή τεχνίτες, κυρίως σε χειρωνακτικές εργασίες ενώ το 1/3 του εργατικού δυναμικού των μεταναστών εργάζεται στον κλάδο των κατασκευών, και αμέσως μετά σε ιδιωτικά νοικοκυριά ως οικιακό προσωπικό (σχεδόν αποκλειστικά γυναίκες), στις μεταποιητικές βιομηχανίες και βιοτεχνίες, στο εμπόριο, στις επισκευές, σε ξενοδοχεία και εστιατόρια και στον γεωργοκτηνοτροφικό κλάδο (Μητράκος, 2013: 97). Μετά το 2008 όμως κλείνει οριστικά ο κύκλος της οικονομικής ανάπτυξης και ανοίγει ένας νέος κύκλος με χαρακτηριστικά έντονης ύφεσης και αβεβαιότητας. Από το φθινόπωρο του 2009 όλοι οι οικονομικοί δείκτες είναι έντονα πτωτικοί. Αυτή η πτωτική τάση διαφαίνεται στη βιομηχανική παραγωγή, στο εμπόριο και κυρίως στις κατασκευές. Η Ελλάδα παρουσιάζει πρωτοφανή ποσοστά ανεργίας και παρατηρείται πολύ μεγάλη μείωση των πραγματικών εισοδημάτων των Ελλήνων εργαζομένων. Η οικονομική κρίση που πλήττει τους Έλληνες και επιβαρύνει το βιοτικό τους επίπεδο δεν αφήνει αμέτοχους και τους μετανάστες που ζουν στην ελληνική επικράτεια (Παπαγεωργίου & Τσιρώνης: 101). Αυτή η νέα πραγματικότητα έχει μεγαλύτερο αντίκτυπο στους μετανάστες, οι οποίοι είναι πιο ευάλωτοι στις αλλαγές. Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης τα ποσοστά ανεργίας τους αυξάνονται ταχύτατα με αποτέλεσμα το 2013 να είναι μεγαλύτερα έναντι των Ελλήνων κατά 14,05 ποσοστιαίες μονάδες (Ζωγραφάκης & Κασίμης, 2014: 388). Οι μετανάστες, αν και επιδιώκουν την προσαρμογή τους στις νέες συνθήκες, βρίσκονται σε κατάσταση μεγάλης

αβεβαιότητας και απόγνωσης. Ένα ποσοστό μεταναστών αποφασίζει να επιστρέψει στην πατρίδα του, με τη βοήθεια του Προγράμματος Επαναπατρισμού που χρηματοδοτείται από την ΕΕ. Το μεγαλύτερο όμως ποσοστό των μεταναστών, κυρίως αυτών που έχουν οργανώσει τη ζωή τους στην Ελλάδα, παραμένει, παρά τα έντονα οικονομικά προβλήματα που καλείται να αντιμετωπίσει (Παπαγεωργίου & Τσιρώνης: 101).

Σε πολύ πιο έντονο βαθμό βιώνεται η τρέχουσα δυσμενής οικονομική συγκυρία από τα παιδιά τους, τους μετανάστες δεύτερης γενιάς, οι οποίοι, είτε έχουν αποκτήσει υψηλή κατάρτιση είτε όχι, αναζητούν εργασία σε μία νεκρή ουσιαστικά ελληνική αγορά εργασίας. Απόρροια της οικονομικής κατάστασης είναι ότι οι εργασιακές συνθήκες αλλάζουν με πολύ γοργούς ρυθμούς. Η οικονομική κρίση οδηγεί τις αγορές εργασίας σε απορρύθμιση και μετατρέπει την «ευελιξία» σε κυρίαρχο χαρακτηριστικό τους. Η ανασφάλεια, η ανεργία, οι πενιχροί μισθοί και οι περικοπές σε βασικούς τομείς της ζωής οδηγούν χιλιάδες νέους, έλληνες και μετανάστες δεύτερης γενιάς, υψηλής εξειδίκευσης αλλά και ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό να αναζητήσουν μια θέση εργασίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αλλού. Με την έλευση της οικονομικής κρίσης, οι ήδη δύσκολες συνθήκες των μεταναστών δεύτερης γενιάς έγιναν ακόμη δυσκολότερες. Η παλιννόστηση δεν επιλέγεται συνήθως από μετανάστες δεύτερης γενιάς καθώς η οικονομική, κοινωνική και πολιτική κατάσταση των χωρών καταγωγής συνήθως δεν είναι καλύτερη σε σχέση με τα ελληνικά δεδομένα και επιπλέον οι δεσμοί με τις χώρες αυτές είναι τις περισσότερες φορές αρκετά χαλαροί και αποσπασματικοί. Επιπλέον, στον παγκόσμιο χώρο δημιουργείται μία όλο και πιο μεγάλη ζήτηση για ξένο εργατικό δυναμικό, υψηλής εξειδίκευσης και ανειδίκευτο εξαιτίας της βαθύτατα παγκοσμιοποιημένης οικονομίας (Αφουξενίδης, 2012: 14). Επομένως, μία δεύτερη μετανάστευση φαντάζει ως μονόδρομος σε πολύ μεγάλο αριθμό νέων, οι οποίοι ελπίζουν και αποζητούν ένα καλύτερο αύριο. Η υλοποίησή της, εν πολλοίς, ευνοείται από την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας, η οποία ως ευρωπαϊκή ταυτόχρονα, προσφέρει πολλά πλεονεκτήματα για την εύκολη μετάβαση και παραμονή σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως κατοχυρώνονται μέσω της ευρωπαϊκής νομοθεσίας. Η Συνθήκη του Άμστερνταμ, με τη θέσπιση της ιθαγένειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του προσδιορισμού του πολίτη της ένωσης [αρθ. 17 (πρώην άρθρο 8) ΣυνθΕΕ], καθιστά τις θεμελιώδεις ελευθερίες του ανθρώπου βασικό θεσμικό πυρήνα της Ένωσης (Παπαθεοδώρου, 2015: 17). Επιπλέον, το Πρόγραμμα της Χάγης ενισχύει τα

δικαιώματα που παρέχει η ευρωπαϊκή ιθαγένεια, όπως η ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών της στο εσωτερικό της Ένωσης (ό.π., 2015: 23).

2.4 Στατιστικά στοιχεία αιτήσεων και αποφάσεων κτήσης ελληνικής ιθαγένειας από μετανάστες δεύτερης γενιάς

Από τα στατιστικά στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών (2021), όπως φαίνονται στον παρακάτω πίνακα, για τα έτη 2011 - 2020, προκύπτουν χρήσιμα και ενδιαφέροντα ευρήματα ως προς τα αιτήματα που έχουν υποβληθεί στις αρμόδιες υπηρεσίες, τις αποφάσεις που έχουν εκδοθεί καθώς και κάποια επιμέρους στοιχεία των ατόμων που έχουν αιτηθεί την ελληνική ιθαγένεια ώστε να σκιαγραφήσουμε τα χαρακτηριστικά τους.

Στατιστικά στοιχεία 2011-2020 / Γέννηση και φοίτηση στην Ελλάδα (ν.3838/10, ν.4332/15)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Αιτήματα κτήσης ιθαγένειας	7.479	8.084	0	0	14.441	36.760	21.309	19.187	11.222	5.410
Αποφάσεις κτήσης ιθαγένειας	3.103	5.543	529	0	305	19.367	25.528	21.559	12.868	9.099
Σύνολο αποφάσεων με όλα τα άρθρα του ΚΕΙ	19.222	21.737	30.223	21.829	14.178	33.487	34.814	28.410	16.834	13.873
Ποσοστό επί του συνόλου των αποφάσεων	16%	25,5%	1,7%	-	2,1%	58%	73%	76%	66%	66%

Στο σημείο αυτό να διευκρινίσουμε ότι η αναφορά σε εκδοθείσες αποφάσεις γίνεται για όσες από αυτές έχουν δημοσιευθεί σε Φ.Ε.Κ. μέσω περιλήψεων.

Ως προς τα στοιχεία των ετών 2013 και 2015, να αναφέρουμε ότι ο πολύ περιορισμένος αριθμός των αποφάσεων που έχουν εκδοθεί οφείλεται στη διακοπή της διαδικασίας, μετά την αναστολή του ν.3838/2010 από το ΣτΕ, στις 15/11/2012 και την επανέναρξή της με τη νέα νομοθεσία του ν.4332/2015. Ο αριθμός των εκκρεμών αιτημάτων κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας λόγω γέννησης και φοίτησης με τον ν. 3838/2010 κατά την ημερομηνία αναστολής του εν λόγω νόμου ανερχόταν σε 18.546. Οι 10.886 από τις ανωτέρω υποθέσεις προχώρησαν σε έκδοση αποφάσεων μετά την

εφαρμογή του ν.4332/2015 με τις μεταβατικές διατάξεις. Επιπλέον, παρατηρείται μία τεράστια αύξηση του αριθμού νέων αιτήσεων με την έναρξη του ν.4332/2015 όπου, ενώ οι αρμόδιες υπηρεσίες ιθαγένειας άρχισαν να δέχονται ξανά αιτήσεις μόλις από τον Σεπτέμβριο του 2015, ήδη μέχρι το τέλος του έτους, δηλαδή μόλις σε 4 μήνες, υποβλήθηκαν 14.441 αιτήσεις. Επίσης, προκύπτει ότι 108.329 άνθρωποι έχουν υποβάλλει αιτήματα προς εξέταση από το 2015 μέχρι το 2020 με τις διατάξεις του ν. 4332/2015 ενώ συνολικά, με τις διατάξεις και των δύο νόμων έχουν υποβληθεί 123.892 αιτήματα, από το 2011 μέχρι το 2020. Γίνεται επομένως αντιληπτή, και μέσω των στατιστικών στοιχείων, η πολύ έντονη επιθυμία των μεταναστών δεύτερης γενιάς να γίνουν έλληνες πολίτες. Προχωρώντας στην ανάλυση των στοιχείων παρατηρούμε ένα πολύ μεγάλο ποσοστό κτήσεων της ελληνικής ιθαγένειας λόγω γέννησης και φοίτησης (ν.3838/2010 και ν.4332/2015) της τάξης του 73% και 76% επί του συνόλου των εκδοθέντων αποφάσεων των ετών 2017 και 2018 αντίστοιχα και 66% στο σύνολο όλων των κατηγοριών των αποφάσεων που έχουν εκδοθεί στα έτη 2020 και 2021. Είναι σημαντικό στο σημείο αυτό να αναφέρουμε ότι τα ποσοστά αποδοχής των αιτημάτων κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας λόγω γέννησης και φοίτησης στην Ελλάδα βάσει του ν.4332/15 είναι συντριπτικά έναντι των απορριπτικών αποφάσεων που εκδίδουν οι αρμόδιες υπηρεσίες του ΥΠΕΣ, οι οποίες είναι μόλις 122 το έτος 2020, και κυμαίνονται σταθερά περίπου στο 99% από το έτος 2017 και έπειτα. Αυτό το γεγονός καταδεικνύει και την επιθυμία της ελληνικής πολιτείας να βάλει ένα τέλος στο γκρίζο πλαίσιο στο οποίο βρίσκεται η συγκεκριμένη ομάδα μεταναστών ικανοποιώντας τα αιτήματά της.

Στον παρακάτω πίνακα φαίνονται τα ποσοστά των χωρών από τις οποίες προέρχονται οι μετανάστες δεύτερης γενιάς που έχουν αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια το έτος 2020.

Γέννηση/Φοίτηση στην Ελλάδα (ν.4332/15) - 2020

Χώρα προηγούμενης Ιθαγένειας	Πλήθος	Ποσοστό
ΑΛΒΑΝΙΑ	8.160	89,68%
ΙΝΔΙΑ	151	1,66%
ΡΟΥΜΑΝΙΑ	131	1,44%
ΟΥΚΡΑΝΙΑ	95	1,04%
ΓΕΩΡΓΙΑ	78	0,86%
ΛΟΙΠΕΣ ΧΩΡΕΣ	484	5,32%
ΣΥΝΟΛΟ	9.099	

Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις που έχουν καταχωρηθεί στην ιστοσελίδα του ΥΠΕΣ, τα συγκεκριμένα στοιχεία έχουν αντληθεί από το Πληροφοριακό Σύστημα «Ιθαγένεια» που χρησιμοποιούν όλες οι υπηρεσίες της Γενικής Γραμματείας Ιθαγένειας με τελευταία ενημέρωση την 30/6/2021. Η πρώτη τριάδα των χωρών παραμένει ίδια σε σχέση με το 2019 ενώ η Ουκρανία επανεμφανίζεται στην πεντάδα όπως και το 2018. Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ατόμων που έχουν αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια λόγω γέννησης / φοίτησης προέρχονται από τη γειτονική μας Αλβανία σε ποσοστό 89,68% το 2020 με ανάλογα και ακόμη μεγαλύτερα ποσοστά και στα προηγούμενα έτη. Αναλυτικά φαίνονται τα στοιχεία στον ακόλουθο πίνακα.

Χώρα προηγούμενης Ιθαγένειας: Αλβανία

	2017	2018	2019	2020
Ποσοστό επί του συνόλου των αποφάσεων	92,07%	91,90%	91,35%	89,68%

Από επιπλέον στοιχεία προκύπτει ότι τα ποσοστά των γυναικών και των αντρών που αποκτούν την ελληνική ιθαγένεια είναι περίπου ίσα ενώ ο μεγαλύτερος όγκος των αιτήσεων σε πανελλαδικό επίπεδο έχουν υποβληθεί στην ευρύτερη Περιφέρεια Αττικής.

Β΄ ΜΕΡΟΣ -Έρευνα Πεδίου

Ορισμός του προβλήματος - Διατύπωση ερευνητικών ερωτημάτων

Γενικός σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση των λόγων για τους οποίους οι μετανάστες δεύτερης γενιάς επιθυμούν να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια και τι σημαίνει αυτή η διαδικασία για αυτούς, πώς διαχειρίζονται τις σχέσεις τους με τη χώρα καταγωγής τους και με τους ομοεθνείς και Έλληνες υπό το πρίσμα της νέας ιδιότητας του έλληνα πολίτη, τους λόγους για τους οποίους αποφάσισαν να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό μετά την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας και τον βαθμό στον οποίο η ταυτότητα του έλληνα πολίτη επηρέασε την απόφαση της νέας μετακίνησης και βοήθησε στην υλοποίησή της.

Πιο συγκεκριμένα, αυτό που αξίζει να διερευνηθεί είναι ποιοι λόγοι και ποιες ανάγκες ώθησαν τους μετανάστες δεύτερης γενιάς να διεκδικήσουν την ελληνική ιθαγένεια, πώς βίωσαν τις διοικητικές διαδικασίες που σχετίζεται με την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας από την υποβολή της αίτησης μέχρι του τελικού σταδίου της απόκτησης της ελληνικής ταυτότητας και του ελληνικού διαβατηρίου και πόσο φιλικές είναι αυτές απέναντί τους. Επιπλέον, θα μελετηθεί το αν νιώθουν ότι απέκτησαν και την ταυτότητα του έλληνα πολίτη μέσω της απόκτησης της ιδιότητας του έλληνα πολίτη, αν έχει επηρεάσει τις σχέσεις τους με τους υπόλοιπους ομοεθνείς τους αλλά και τους Έλληνες με τους οποίους έρχονται σε επαφή και ποια είναι η σχέση τους με τη χώρα καταγωγής τους συγκριτικά πριν την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας και μετά. Τέλος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει να αναζητηθούν οι λόγοι που οδήγησαν αυτή την κατηγορία μεταναστών στην απόφαση μιας νέας μετακίνησης, πόσο χρήσιμη είναι η κτήση της ελληνική ιθαγένειας για τη μετέπειτα ζωή τους, ποιο ρόλο έχει διαδραματίσει στις μετέπειτα επιλογές τους, αν η διαδικασία της νέας μεταναστευτικής απόφασης προέκυψε ως ανάγκη ή ως ελεύθερη επιλογή και ο τρόπος που διαχειρίζονται, ως Έλληνες πλέον, τις νέες συνθήκες ζωής τους σε μία άλλη χώρα.

Πιο συγκεκριμένα η έρευνα αυτή στοχεύει να απαντήσει στα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

1. Ποιοι λόγοι οδηγούν τους μετανάστες δεύτερης γενιάς στην απόφαση για την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας; Πόσο φιλικές είναι οι διαδικασίες κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας προς τους αλλοδαπούς;

2. Πόσο η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας συμβάλλει στην απόκτηση της ελληνικής «ταυτότητας»; Πόσο Έλληνες νιώθουν; Έχουν αλλάξει οι σχέσεις τους με τους ομοεθνείς, με τους έλληνες και με τη χώρα της πρώτης ιθαγένειας;

3. Ποιοί λόγοι οδηγούν σε νέα μετανάστευση; Είναι αναγκαστική ή ελεύθερη επιλογή; Βοήθησε η κτήση ελληνικής ιθαγένειας στη διεκπεραίωση των νέων σχεδίων μετανάστευσης; Είναι μακροχρόνια τα σχέδια της διαβίωσης εκτός Ελλάδας;

Κεφάλαιο III. Ταυτότητα της έρευνας

3.1 Μεθοδολογία

Για την κάλυψη των αναγκών της παρούσας έρευνας εφαρμόστηκε η ποιοτική μεθοδολογία, η οποία έχει το πλεονέκτημα της σε βάθος διερεύνησης των απόψεων των συμμετεχόντων και της ενδεχόμενης διευκρίνισης συγκεκριμένων σημείων, τα οποία θα απαιτούσαν μεγαλύτερη ανάλυση ή περαιτέρω εμβάθυνση. Όπως αναφέρουν οι Ίσαρη και Πουρκός (2015: 13) *«οι υποστηρικτές της ποιοτικής έρευνας επιχειρούν να διερευνήσουν τον κοινωνικό κόσμο υπό το πρίσμα της εμπειρίας των υποκειμένων, των συμμετεχόντων σε αυτή την έρευνα»*. Σύμφωνα επίσης με την Παρασκευοπούλου-Κόλλια (2008: 76), *«οι ποιοτικές μέθοδοι δίνουν την ευκαιρία στον ερευνητή να στοχεύσει στο τι σημαίνει για τα υποκείμενα η εμπειρία για την οποία μιλούν, με άλλα λόγια, να εμβαθύνει»*. Μέσω αυτής της διαδικασίας και όπως αναφέρει η Παπαγεωργίου, ο ερευνητής επιχειρεί *«να διεισδύσει στην προσωπικότητα των υποκειμένων και να κατανοήσει τις κοινωνικές επιρροές που τα υποκείμενα έχουν δεχτεί»* με σκοπό την ορθή καταγραφή της πραγματικότητάς τους (1998, όπ. αναφ. στο Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2019: 27).

Με την ποσοτική έρευνα δίνεται η ευκαιρία να γενικεύσουμε τα αποτελέσματα σε αντίθεση με τη δυνατότητα που μας προσφέρει μία ποιοτική έρευνα, η οποία στηρίζεται σε ένα περιορισμένο δείγμα. Όπως αναφέρει ο Φίλιας (1993: 47) *«στις κοινωνικές έρευνες κατά κανόνα εξετάζεται σ' ένα σχετικά μικρό δείγμα ατόμων, ένας μικρός αριθμός περιστατικών, ένα περιορισμένο εύρος καταστάσεων»*. Ωστόσο, όταν το θέμα της έρευνάς μας τυγχάνει περιορισμένης διερεύνησης, όπως συμβαίνει στα πλαίσια της εν λόγω εργασίας, ενδείκνυται η χρήση της ποιοτικής μεθοδολογίας καθώς πρόκειται για πρωτογενή έρευνα. Το θέμα της εξέλιξης των μεταναστών δεύτερης γενιάς μετά την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας, των επιλογών τους, των αποφάσεων που λαμβάνουν και την μετέπειτα πορεία όσων τελικά εξ' αυτών επιλέγουν να μεταναστεύσουν εκ νέου είναι αντικείμενο σύγχρονης μελέτης καθώς αφορά σε σύγχρονες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες σε συνδυασμό με ένα νέο νομικό πλαίσιο απόδοσης της ιθαγένειας. Η ποιοτική έρευνα οδηγεί στον ακριβέστερο προσδιορισμό των διαστάσεων του ερευνώμενου θέματος μέσα από τον κατάλληλο σχεδιασμό ερωτήσεων. Στη συνέχεια, τα συμπεράσματα που θα προκύψουν δύναται να αποτελέσουν το έναυσμα για μία πιθανή μελλοντική ποσοτική έρευνα. Σε κάθε περίπτωση τα αποτελέσματα μιας έρευνας αφ' ενός συμβάλουν στη

διαφώτιση του ερευνώμενου ζητήματος μέσα από την οπτική του ερευνητή και αφ' ετέρου «αποτελούν αφετηρία για μια σειρά ποιοτικών και ποσοτικών μεθοδολογικών προσπαθειών, γιατί τα ζητήματα προς μελέτη και ανάλυση δεν σταματούν να υφίστανται και τα αποτελέσματά τους θέτουν συνεχείς, επόμενους προβληματισμούς» (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2019: 29).

3.1.1 Μορφή έρευνας και εργαλεία συλλογής δεδομένων

Τα μέσα που διαθέτει η επιστήμη για τη διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας είναι η παρατήρηση και η συνέντευξη. Η συνέντευξη, σύμφωνα με τον Φίλια (1993: 129) «είναι η τεχνική που έχει σκοπό να οργανώσει μία σχέση προφορικής επικοινωνίας ανάμεσα σε δύο πρόσωπα, το συνεντευκτή και τον ερωτώμενο, έτσι ώστε να επιτρέψει στον πρώτο τη συλλογή ορισμένων πληροφοριών απ' το δεύτερο πάνω σ' ένα συγκεκριμένο αντικείμενο». Σε άλλο σημείο αναφέρει ότι η συνέντευξη είναι το «αποτέλεσμα μεθοδολογικής στρατηγικής» και ότι η τεχνική της ποικίλλει ανάλογα με το αντικείμενο της έρευνας και καθορίζεται από τον σκοπό στον οποίο αποβλέπει. Για να φτάσει μία ποιοτική συνέντευξη σε αξιοποιήσιμα συμπεράσματα χρειάζεται μία πολύ καλή οργάνωση και σχεδιασμός. Επιλέγεται κυρίως λόγω της ευελιξίας και της αμεσότητας που διαθέτει σε συνδυασμό με το χαμηλό οικονομικό κόστος. Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι η συνέντευξη αποτελεί κομβικό σημείο της ποιοτικής έρευνας καθώς διαπιστώνεται ότι υπάρχει άμεση επικοινωνία του ερευνητή με τον συμμετέχοντα (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008: 82).

Ειδικότερα, ένας τύπος συνέντευξης είναι η ημιδομημένη συνέντευξη, όπου αναδεικνύεται η προσωπική επαφή των δύο μερών και δίνεται στον ερευνητή η δυνατότητα τροποποίησης των ερωτήσεων και των θεμάτων που τίθενται προς συζήτηση ή ακόμη και εμβάθυνσης σε κάποια από αυτά ανάλογα με τις απαντήσεις και την κατεύθυνση στην οποία κινείται ο συνομιλητής, εφόσον άπτεται του ενδιαφέροντος της συγκεκριμένης ερευνητικής εργασίας. Επιπλέον, υπάρχει ευελιξία ως προς τη σειρά με την οποία τίθενται οι ερωτήσεις όπως και ως προς τη δυνατότητα να προστεθούν ή να αφαιρεθούν κάποιες από αυτές ανάλογα με τις συνθήκες που διαμορφώνονται κατά τη διάρκεια της συνέντευξης (Ισαρη & Πουρκός, 2015: 97). Η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του ερευνητή και του συμμετέχοντα είναι διαδραστική, καθώς δίνεται η ευκαιρία και η δυνατότητα στον συμμετέχοντα να διατυπώσει ελεύθερα τις απόψεις του, να εκφράσει απερίφραστα τη γνώμη του, να

αφηγηθεί τις εμπειρίες του προσδίδοντας το νόημα που εκείνος θέλει σε αυτές και να θίξει ζητήματα και θέματα, τα οποία ενδεχομένως δεν είχαν εκτιμηθεί αρχικά αρκούντως από τον ερευνητή (ό.π., 2015: 96). Οι συμμετέχοντες έχουν την ευκαιρία να μιλήσουν για τις αντιλήψεις τους, τις σκέψεις τους ή τις εμπειρίες τους ελεύθερα και σε βάθος (Robson, 2007, όπ. αναφ. στο Ίσαρη & Πουρκός, 2015: 97).

Στην παρούσα εργασία, η διερεύνηση των αντιλήψεων των μεταναστών δεύτερης γενιάς σχετικά με τις διαδικασίες κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας, το πώς αντιλαμβάνονται τα ζητήματα ταυτότητας που προέκυψαν καθώς και τις δυνατότητες που διαμορφώθηκαν στη ζωή τους και τις μετέπειτα επιλογές τους ως ενδεχόμενο αποτέλεσμα της κτήσης ελληνικής ιθαγένειας, πραγματοποιήθηκε μέσω των ημιδομημένων συνεντεύξεων. Κατά τους Λαγουμιτζή, Βλαχόπουλο και Κουτσογιάννη, οι ημιδομημένες συνεντεύξεις αποτελούνται από ένα πλήθος ερωτήσεων και θεμάτων που σκοπεύει ο ερευνητής να καλύψει και πολλές φορές μπορεί να διαφοροποιούνται μεταξύ των συνεντεύξεων ανάλογα με τον συμμετέχοντα και τα ιδιαίτερα θέματα που αναδεικνύονται κάθε φορά μέσα από αυτές (2015, όπ. αναφ. στο Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2019: 30). Για τους ανωτέρω λόγους, η επιλογή των ημιδομημένων συνεντεύξεων κρίθηκε ως η πιο κατάλληλη για την επίτευξη των σκοπών της παρούσας ερευνητικής εργασίας. Ως εργαλείο για τη διεξαγωγή τους χρησιμοποιήθηκε ένας οδηγός συνέντευξης, ο οποίος αποτελείται από δύο ενότητες. Η πρώτη ενότητα περιλαμβάνει ερωτήσεις δημογραφικού χαρακτήρα που αφορούν στη συλλογή στοιχείων σχετικά με το φύλο και την ηλικία, τη χώρα γέννησης και καταγωγής, το επάγγελμα, το επίπεδο εκπαίδευσης, τον προηγούμενο τόπο κατοικίας, τη χρονολογία εισόδου στην Ελλάδα και τη διάρκεια παραμονής, τη χρονολογία κτήσης ελληνικής ιθαγένειας, τη χρονολογία δεύτερης μετανάστευσης και τη χώρα δεύτερης μετανάστευσης. Η δεύτερη ενότητα περιλαμβάνει ερωτήσεις που στοχεύουν στο να απαντήσουν στα τρία ερευνητικά ερωτήματα που έχει θέσει η ερευνήτρια, όπως αναφέρθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο. Αυτούσιος ο οδηγός συνέντευξης παρατίθεται στο Παράρτημα Ι.

3.1.2 Το δείγμα

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν εννέα αλβανοί πολίτες, γυναίκες και άντρες, μετανάστες δεύτερης γενιάς, οι οποίοι ήρθαν στην Ελλάδα σε μικρή ηλικία, μαζί με τους γονείς τους ή γεννήθηκαν στη χώρα. Το δείγμα αποφασίστηκε να

περιλαμβάνει μετανάστες που έχουν πρώτη ιθαγένεια την αλβανική καθώς αυτή η ομάδα αποτελεί τη συντριπτική πλειοψηφία των συνόλου των ατόμων που έχουν τη συγκεκριμένη ιδιότητα και φέρουν τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Οι επτά συμμετέχοντες απέκτησαν την ελληνική ιθαγένεια με την διαδικασία της εννεαετούς ή εξαετούς φοίτησης σε ελληνικό σχολείο στην Ελλάδα και οι υπόλοιποι δύο με τη διαδικασία της αποφοίτησης από ελληνικό Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα (ΤΕΙ). Έξι άτομα έζησαν στην Ελλάδα κάποια χρόνια μέχρι την επόμενη μετακίνησή τους σε ευρωπαϊκές χώρες ενώ τα τρία άτομα είχαν ήδη μεταναστεύσει ή ολοκλήρωσαν τις μεταναστευτικές διαδικασίες ακριβώς μετά την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας. Οι συμμετέχοντες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα ηλικιών από 19 έως 37 ετών. Μία εξ' αυτών είναι κάτοικος Γερμανίας, δύο συμμετέχουσες ζουν στη Σουηδία, στο Λονδίνο και στο Μάντσεστερ του Ηνωμένου Βασιλείου διαμένουν από ένα άτομο στην κάθε αναφερόμενη περιοχή ενώ τόπος διαμονής για τους υπόλοιπους τέσσερις είναι η Ελβετία και, συγκεκριμένα, δύο περιοχές κοντά στη Ζυρίχη, οι οποίες δεν αναφέρονται ονομαστικά ύστερα από επιθυμία των συμμετεχόντων. Ακολούθως, υπήρξε πρόθεση να συμμετάσχει στην έρευνα και ένας αλβανός μετανάστης δεύτερης γενιάς με ανάλογο προφίλ που μετανάστευσε σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα αλλά τελικά δεν κατέστη δυνατή η συμμετοχή του λόγω του διαφορετικού θεσμικού πλαισίου κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας στο οποίο ανήκε, οπότε δεν μπορούσε να συμπεριληφθεί στο δείγμα. Το αρχικά επιλεγμένο δείγμα αποτελούνταν από δεκατρία άτομα, αλλά στην πορεία δύο άτομα από αυτό αποκλείστηκαν από την έρευνα καθώς δεν εκδήλωσαν το ανάλογο ενδιαφέρον και δεν ήταν συνεπείς στα προγραμματισμένα και επανειλημμένα ραντεβού. Το πλήθος του δείγματος των εννέα ατόμων κρίθηκε επαρκές για την διεξαγωγή μίας ποιοτικής έρευνας. Εξάλλου *«το κατάλληλο μέγεθος δείγματος για μια ποιοτική μελέτη είναι αυτό που απαντάει επαρκώς στην ερευνητική ερώτηση»* (Marshall, 1996, όπ. αναφ. στο Ίσαρη & Πουρκός, 2015: 85). Η επιλογή του δείγματος πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας, βάσει της οποίας αρχικά επιλέγονται κάποια άτομα - κλειδιά από τον πληθυσμό του ενδιαφέροντός μας, τα οποία έχουν την απαραίτητη κοινωνική δικτύωση ώστε να οδηγήσουν τον ερευνητή και σε άλλα μέλη του πληθυσμού με σκοπό να διαμορφωθεί το δείγμα της έρευνας. Αυτή η τακτική ακολουθείται όταν υπάρχει δυσκολία να εντοπιστούν τα άτομα που θα αποτελέσουν το συγκεκριμένο δείγμα (Ίσαρη & Πουρκός, 2015: 82). Η επιλογή έγινε μέσω μεταναστών που προσέρχονται στο χώρο εργασίας της ερευνήτριας και οι οποίοι υπέδειξαν κάποια από τα άτομα που πληρούν τις

προδιαγραφές του δείγματος. Στη συνέχεια, η ερευνήτρια ήρθε σε επαφή μαζί τους μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Κάποιοι από αυτούς δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην εν λόγω έρευνα και στη συνέχεια οι ίδιοι υπέδειξαν και κάποια άλλα άτομα που έχουν ανάλογο προφίλ.

3.1.3 Διαδικασία της έρευνας

Η διεξαγωγή των συνεντεύξεων έλαβε χώρα από 17 μέχρι 22 Δεκεμβρίου 2021 μέσω διαδικτυακών εφαρμογών που επιτρέπουν τη συζήτηση και διέθεταν από κοινού ο κάθε συνομιλητής και η ερευνήτρια. Επιλέχθηκε ο εν λόγω τρόπος επικοινωνίας καθώς είναι γνωστό ότι *«η χρήση των υπολογιστών στην ποιοτική μέθοδο ταιριάζει στον σύγχρονο και τεχνολογικό τρόπο ζωής των περισσότερων»* (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2019: 32). Χρησιμοποιείται συνήθως όταν το δείγμα ανήκει στις νεότερες ηλικιακές ομάδες, όπως είναι οι συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας και επιπλέον όταν οι αποστάσεις δεν επιτρέπουν πιο προσωπική επικοινωνία. Επιπροσθέτως, οι ηλεκτρονικές συνεντεύξεις παρέχουν τη δυνατότητα πρόσβασης σε δείγμα προερχόμενο από όλα τα μέρη του κόσμου, αφού ελαχιστοποιείται η γεωγραφική απόσταση και περιορίζεται το οικονομικό κόστος (ό.π., 2019: 32). Έτσι, κρίθηκε ότι είναι ο πλέον πρόσφορος τρόπος ώστε να ικανοποιηθούν οι απαιτήσεις και οι ανάγκες της συγκεκριμένης έρευνας. Πριν από τη τελική φάση της συνέντευξης διεξήχθη μία πιλοτική τηλεφωνική συνέντευξη για την ανατροφοδότηση του περιεχομένου του οδηγού της συνέντευξης και την αποφυγή τεχνικών δυσλειτουργιών κατά την πραγματοποίησή της. Τηρήθηκαν λεπτομερώς οι άτυποι δεοντολογικοί κανόνες που ισχύουν, βάσει των οποίων οι συναντήσεις θα πρέπει να πραγματοποιούνται με τη συγκατάθεση των συμμετεχόντων και σύμφωνα με τον τρόπο και στο χρόνο που επιθυμούν ακολουθώντας το πρόγραμμά τους, καθώς ο ερευνητής οφείλει να προσαρμόζεται στα δικά τους δεδομένα (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008: 80). Έτσι, η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε μετά από προκαθορισμένο ραντεβού που είχε συμφωνηθεί λίγες μέρες πριν. Υπήρξαν δύο τηλεφωνικές επικοινωνίες με τους συμμετέχοντες κατά τις οποίες έγινε προσπάθεια να εδραιωθεί κλίμα εμπιστοσύνης και να λυθούν όλες οι σχετικές απορίες. Στην πρώτη επικοινωνία τονίστηκε ιδιαίτερα το ζήτημα της ανωνυμίας και τηρήθηκαν όλες οι βασικές αρχές δεοντολογίας που απαιτούνται στην κοινωνική έρευνα, όπως θα αναλυθούν εκτενώς παρακάτω. Αφού δόθηκαν οι αναγκαίες πληροφορίες και διευκρινίσεις σχετικά με

τον σκοπό της συνέντευξης, με στόχο την ελαχιστοποίηση της αρχικής επιφυλακτικότητας και ανασφάλειας, ζητήθηκε η σχετική άδεια για να μαγνητοφωνηθεί η συνομιλία κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ώστε να εξασφαλισθεί η συναίνεσή τους. Ο μέσος χρόνος των συνεντεύξεων ήταν διάρκειας περίπου τριάντα λεπτών. Τέλος, τα δεδομένα συγκεντρώθηκαν, απομαγνητοφωνήθηκαν και αναλύθηκαν.

3.1.4 Περιορισμοί της έρευνας

Κατά τη διεξαγωγή της έρευνας προέκυψαν διαφόρων ειδών δυσκολίες. Η πρωταρχική σχετίζεται με την κατάσταση του περιορισμού της κυκλοφορίας εξαιτίας των ιδιαίτερων συνθηκών που έχει προκαλέσει η πανδημία και που ισχύει μέχρι και σήμερα. Υπήρξε πολύ μεγάλη δυσκολία στην ανεύρεση των ατόμων που αποτέλεσαν τελικά το δείγμα της έρευνας λόγω της πολύ περιορισμένης επικοινωνίας με αλλοδαπούς πολίτες, οι οποίοι, υπό κανονικές συνθήκες, θα προσέρχονταν στο χώρο της εργασίας της ερευνήτριας μαζικά σε καθημερινή βάση. Άλλη δυσκολία εντοπίζεται στη φυσική απόσταση που υπάρχει μεταξύ της ερευνήτριας και των συμμετεχόντων, δεδομένου ότι οι τελευταίοι είναι όλοι κάτοικοι εξωτερικού. Δύο εξ' αυτών ανέβαλαν επανειλημμένα τη συμμετοχή τους κατά την προγραμματισμένη περίοδο των συνεντεύξεων αναγκάζοντας την ερευνήτρια να τους θέσει εκτός της διαδικασίας της έρευνας, καθώς σε διαφορετική περίπτωση η έρευνα θα έβγαινε εκτός επιτρεπτού χρονικού πλαισίου. Το σημαντικότερο, ωστόσο, θέμα που προέκυψε ήταν η κακή διαδικτυακή σύνδεση, η οποία δημιούργησε προβλήματα επικοινωνίας και συνεννόησης, γεγονός που οδήγησε τελικά σε αναβολή τη μία συνέντευξη φέρνοντας σε δύσκολη θέση και την ερευνήτρια και την συμμετέχουσα. Επιπροσθέτως, η έλλειψη οπτικής επικοινωνίας που υπάρχει στις ηλεκτρονικές συνεντεύξεις χωρίς τη χρήση κάμερας, όπως στην περίπτωση της συγκεκριμένης έρευνας, παρουσιάζει το μειονέκτημα της απώλειας των πληροφοριών που σχετίζονται με τη μη λεκτική επικοινωνία, τη γλώσσα του σώματος και τις εκφράσεις του προσώπου (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2019: 34).

3.1.5 Δεοντολογία της έρευνας

Στην όλη διαδικασία του ερευνητικού σχεδιασμού και διεξαγωγής της έρευνας ιδιαίτερη βαρύτητα έχει το ζήτημα της δεοντολογίας της έρευνας. Σύμφωνα με τους Ίσαρη και Πουρκό (2015: 88), ο όρος αυτός στις κοινωνικές επιστήμες περιλαμβάνει ένα σύνολο κανόνων οι οποίοι καθορίζουν τη σχέση των ερευνητών με τους συμμετέχοντες στην έρευνα. Προκειμένου να τηρηθούν οι βασικές αρχές της δεοντολογίας κατά τη διαδικασία της έρευνας, υπήρξε κατ' αρχάς μία ενημέρωση ως προς τον σκοπό της συνέντευξης, το λόγο διεξαγωγής της έρευνας και τις διαδικασίες που θα ακολουθηθούν. Επιπλέον, δόθηκε η διαβεβαίωση από την ερευνήτρια ότι θα τηρηθεί η ανωνυμία και ότι δεν θα γίνει καμία αναφορά σε προσωπικά στοιχεία για κανένα λόγο, διότι ο μόνος στόχος της έρευνας είναι η διεξαγωγή επιστημονικών συμπερασμάτων. Για να καταστεί αυτό εφικτό οι αναφορές στους συμμετέχοντες γίνονται με το πρώτο ή τα δύο πρώτα γράμματα του ονόματός τους. Γνωστοποιήθηκε στους συμμετέχοντες ότι μπορούν ανά πάσα στιγμή να αποχωρήσουν από τη διαδικασία της έρευνας, είτε οριστικά, εφόσον δεν επιθυμούν να συνεχιστεί η συνέντευξη για οποιοδήποτε λόγο είτε προσωρινά, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να ολοκληρωθεί η συνέντευξη σε επόμενη τηλεφωνική επικοινωνία μέσα σε διάστημα λίγης ώρας, ώστε να υπάρξει πιο χαλαρή διάθεση και αποφόρτιση από το άγχος της όλης διαδικασίας. Τέλος, οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν ότι μπορούν να έχουν και οι ίδιοι πρόσβαση στο τελικό κείμενο της έρευνας αφού ολοκληρωθεί και αναρτηθεί στο διαδίκτυο. Το πλήρες κείμενο της συναίνεσης, το οποίο εστάλη στους συμμετέχοντες μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, πριν την διεξαγωγή της συνέντευξης, για την ενημέρωση και υπογραφή του, παρατίθεται αυτούσιο στο Παράρτημα II. Τέλος, αφού ζητήθηκε η σχετική άδεια για τη μαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων και εξασφαλίστηκε η συναίνεσή τους, ξεκίνησαν οι συνεντεύξεις.

3.2 Οργάνωση και ανάλυση δεδομένων

Μετά τη καταγραφή της συνέντευξης έγινε η απομαγνητοφώνηση των ερωτήσεων και των απαντήσεων με σκοπό να εξασφαλιστεί η αξιόπιστη καταγραφή της συζήτησης. Στις ποιοτικές έρευνες *«παράγεται ένας μεγάλος όγκος υλικού, το οποίο μπορεί να είναι ιδιαίτερα πλούσιο, «πυκνό», πολύπλοκο ή και χαοτικό λόγω της μη τυποποιημένης εκ των προτέρων μορφής του»* (Ίσαρη & Πουρκός, 2015: 115). Συλλέχθηκαν τα δεδομένα που αποτέλεσαν το πρωτογενές υλικό, δηλαδή οι απόψεις των μεταναστών δεύτερης γενιάς ως προς τη διαδικασία κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας, η αντίληψή τους για τα ζητήματα ταυτότητας που προκύπτουν και η εκτίμησή τους για τις επιλογές και τις δυνατότητες που παρουσιάστηκαν στη μετέπειτα πορεία τους ως πιθανή απόρροια της κτήσης ελληνικής ιθαγένειας. Αυτό είναι το πρώτο δύσκολο στάδιο της διαδικασίας καθώς ο τεράστιος όγκος των διάσπαρτων δεδομένων πρέπει να οργανωθεί και να ταξινομηθεί ώστε να είναι εφικτή η μετέπειτα διαχείριση και ανάλυσή τους. Ο ερευνητής οφείλει να είναι αποστασιοποιημένος ώστε να μπορέσει να αναλύσει και να εκτιμήσει τις απαντήσεις του δείγματος με τον καλύτερο και πιο αντικειμενικό τρόπο, *«να παραμερήσει τις προκαταλήψεις του από τα γεγονότα ώστε να αντιμετωπίσει τα γεγονότα καθ' εαυτά, και τέλος, να πλησιάζει τα γεγονότα μέσω των αντικειμενικότερων χαρακτηριστικών τους»* (Ντυρκάιμ, 1978: 210).

Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας χρησιμοποιήθηκε η θεματική ανάλυση, η οποία *«είναι μία μέθοδος εντοπισμού, περιγραφής, αναφοράς και «θεματοποίησης» επαναλαμβανόμενων νοηματικών μοτίβων, δηλαδή «θεμάτων» τα οποία προκύπτουν από τα ερευνητικά δεδομένα»* (Braun & Clark, 2006· Holloway & Tondres, 2003· Roulston, 2001, όπ. αναφ. στο Ίσαρη & Πουρκός, 2015: 116-117). Κατά τον Τσιώλη (2018: 98), *«ο ερευνητής αποκτά γνωστική πρόσβαση σε συλλογικούς τρόπους νοηματοδότησης και εμπειρίες»*, και ενώ διακρίνονται *«πολύαριθμα μοτίβα νοήματος εντός των δεδομένων του»*, επικεντρώνεται σε αυτά που σχετίζονται με το θέμα του ενδιαφέροντός του και, κυρίως, σε όσα θεωρούνται κατάλληλα για να δώσουν απαντήσεις στα ερευνητικά του ερωτήματα. Συνεπώς, τα ερευνητικά ερωτήματα λειτουργούν ως οδηγός κατά τη διαδικασία της θεματικής ανάλυσης. Ακολουθήθηκαν τα έξι στάδια της θεματικής ανάλυσης κατά τους Ίσαρη και Πουρκό (2015: 117-120), βάσει των οποίων έγινε μία πρώτη εξοικείωση με τα δεδομένα και στη συνέχεια δημιουργήθηκε μία αρχική κωδικοποίηση των νοημάτων. Έπειτα, αναζητήθηκαν τα

επαναλαμβανόμενα μοτίβα ώστε να σχηματισθούν κύρια θέματα και στη συνέχεια υπήρξε μία επανεξέταση των θεμάτων με σκοπό να υπάρξει πιο σαφής κατηγοριοποίηση των νοημάτων. Στο επόμενο στάδιο δόθηκαν οι ορισμοί των θεμάτων και στο τέλος η ερευνήτρια προχώρησε στην τελική ανάλυση και στη συγγραφή των ευρημάτων. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να γίνει η απαραίτητη διευκρίνιση ότι τα θέματα που προέκυψαν από την ανάλυση ενσωματώθηκαν στο πλαίσιο των ερευνητικών ερωτημάτων και αναλύονται συνολικά παρακάτω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV. Αξιολόγηση ευρημάτων

4.1 Δημογραφικά στοιχεία

Το δείγμα προέρχεται από την ομάδα των αλβανών μεταναστών, οι οποίοι αποτελούν το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό του μεταναστευτικού πληθυσμού στην Ελλάδα, με απώτερο σκοπό τη μεγαλύτερη αντιπροσωπευτικότητα. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα είναι μετανάστες δεύτερης γενιάς και ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα μεταξύ 19 και 37 ετών και, συγκεκριμένα, είναι ηλικίας 19, 20, 26, 28, 32, 34, 35, 35 και 37 ετών. Το δείγμα περιλαμβάνει τρεις άντρες και έξι γυναίκες. Δύο εξ' αυτών γεννήθηκαν στην Ελλάδα ενώ οι υπόλοιποι επτά γεννήθηκαν στην Αλβανία και ήρθαν στην Ελλάδα σε ηλικία από ενός έως έντεκα ετών. Οι γονείς όλων είναι και οι δύο αλβανικής υπηκοότητας. Ο τόπος εγκατάστασης και διαμονής στην Ελλάδα ήταν η Αθήνα, ο Βόλος, η Ναύπακτος, η Λαμία και η ευρύτερη περιοχή του Νομού Φθιώτιδας. Και οι εννέα συμμετέχοντες απέκτησαν την ελληνική ιθαγένεια από το 2015 και μετά, με τις διατάξεις του ν. 4332/2015, ενώ δύο από αυτούς είχαν υποβάλλει αιτήσεις και με τις προηγούμενες διατάξεις του ν. 3838/2010, οι οποίες δεν πρόλαβαν να εξετασθούν πριν την αναστολή του εν λόγω νόμου. Όλοι οι συμμετέχοντες απέκτησαν την ελληνική ιθαγένεια βάσει του άρθρου 1B του ν. 4332/2015 που αναφέρεται στη φοίτηση σε ελληνικό σχολείο στην Ελλάδα και, πιο συγκεκριμένα, οι επτά από αυτούς λόγω φοίτησης σε ελληνικό σχολείο και οι υπόλοιποι δύο λόγω αποφοίτησης από ελληνικό σχολείο και από ελληνικό ΑΕΙ ή ΤΕΙ. Τρία άτομα είναι πτυχιούχοι ελληνικού ΑΕΙ ή ΤΕΙ και τέσσερα άτομα έχουν αποφοιτήσει από την ελληνική δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Επιπλέον, μία συμμετέχουσα είναι φοιτήτρια σε πανεπιστήμιο και μία είναι μαθήτρια στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στις χώρες που κατοικούν αυτήν την περίοδο. Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας έχει ιδιαίτερη σημασία να τονίσουμε ότι όλοι έχουν ζήσει στην Ελλάδα το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα της ζωής τους, που κυμαίνεται μεταξύ δεκατεσσάρων και είκοσι δύο ετών. Επίσης, πέντε συμμετέχοντες συνέχισαν να μένουν στην Ελλάδα για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα μετά την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας, μία συμμετέχουσα απέκτησε την ελληνική ιθαγένεια την χρονική περίοδο που μετανάστευσε εκ νέου στο εξωτερικό ενώ οι υπόλοιποι τρεις είχαν ήδη μετανάστευσει πριν την ολοκλήρωση της σχετικής διαδικασίας. Το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος μετανάστευσε τη διετία 2017-2018, εκτός τριών

ατόμων που έφυγαν από την Ελλάδα τα έτη 2016 και 2020 (δύο και ένας αντίστοιχα). Οι χώρες της σημερινής εγκατάστασής τους είναι η Γερμανία, η Ελβετία, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Σουηδία. Ολοκληρώνοντας την ενότητα των δημογραφικών χαρακτηριστικών να αναφέρουμε ότι, εκτός από τη συμμετέχουσα που φοιτά στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, τα επαγγέλματα των υπολοίπων κατά τη χρονική περίοδο που έλαβαν χώρα οι συνεντεύξεις είναι τα εξής: κομμώτρια, μάγειρας, εργάτρια σε εργοστάσιο, ψυκτικός, ασφαλιστικός σύμβουλος και ελεύθερος επαγγελματίας στον τομέα των ελληνικών εστιατορίων, νοσηλεύτρια και τέλος, μανάτζερ σε τμήμα πολυεθνικής εταιρείας γρήγορου φαγητού παράλληλα με τις σπουδές στο πανεπιστήμιο.

4.2 Λόγοι που οδηγούν στην κτήση ελληνικής ιθαγένειας. Φιλικές ή όχι διοικητικές διαδικασίες ως προς τους μετανάστες δεύτερης γενιάς;

Οι λόγοι που οδηγούν ένα μετανάστη δεύτερης γενιάς στην απόφαση να αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια είναι ποικίλοι και αφορούν σε πρακτικά αλλά και ηθικά θέματα. Σε όλη τη διάρκεια της διαμονής τους στην Ελλάδα πολλές φορές γίνονται μάρτυρες κοινωνικών ανισοτήτων και αποκλεισμών, ακόμη και ξενοφοβικών και ρατσιστικών συμπεριφορών, οι οποίες πηγάζουν από την εθνική διαφορετικότητα. Ενδεικτικά αναφέρθηκαν τα εξής:

Ε.:

«Εννοείται ο κόσμος ήταν πολύ διαφορετικός το 2004. Αντιμετωπίζεις ρατσισμό, κυρίως στο σχολείο γιατί τα παιδιά είναι πολύ σκληρά. Είχα περάσει δύσκολα από θέμα ρατσισμού στην αρχή.»

Κ.:

«Πολύ λίγα (προβλήματα) μπορώ να πω ότι είχα αντιμετωπίσει σαν παιδί από τα άλλα παιδιά. Πιο πολύ αυτό το είχα αντιμετωπίσει από τους πιο μεγάλους. Πιο πολύ από τους γονείς των συμμαθητών μου που έλεγαν στα παιδιά τους να μην κάνουν παρέα με τον ξένο.»

Σκ.:

«Ναι, είχα αντιμετωπίσει προβλήματα και στο σχολείο και μετά στη Σχολή... παρότι ήταν μεγάλα τα παιδιά είχα αντιμετωπίσει πολλά προβλήματα. Μπορεί να έλεγα

καλημέρα και ούτε καν μου μιλούσαν... Ή μπορεί να με κοιτούσαν με κάπως υποτιμητικό ύφος.»

Σπ.:

«Από θέμα ρατσισμού στην κοινωνία ναι, είχα αντιμετωπίσει προβλήματα. Αλλά ρατσισμό ένιωθα και μετά που πήρα την ελληνική ιθαγένεια. Η Ελλάδα είχε πάντα και πιστεύω ότι έχει ακόμη πολύ ρατσισμό. Για κάποιους που προέρχονται από κάποιες χώρες, όχι για όλους... Γενικά παντού υπήρχε ρατσισμός. Στο σχολείο, στη γειτονιά που έμενα...»

Υπήρξαν και δύο περιπτώσεις κατά τις οποίες οι ερωτώμενοι έκαναν αναφορά σε προβλήματα που βίωσαν κάποιοι πολύ κοντινοί τους άνθρωποι, εμπειρίες που, αν και δεν είναι ατομικές, αξίζει ωστόσο να αναφερθούν καθώς τους σημάδεψαν και τους ακολουθούν μέχρι σήμερα ως καταγεγραμμένα γεγονότα στη μνήμη τους.

Χαρακτηριστικά ο Χ. αναφέρει:

«Εγώ προσωπικά όχι, οι γονείς μου ναι. Αυτά τα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι γονείς μου σχετίζονται με την έλλειψη της κρατικής μηχανής ως προς την απόδοση δικαιωμάτων στους μετανάστες. Δηλαδή, οι γονείς μου ήταν αναγκασμένοι κάθε χρόνο να κάνουν τα χαρτιά τους, να πληρώνουν ένα σωρό χρήματα για να μένουν στην Ελλάδα, εργαζόντουσαν σε δουλειές που πολλές φορές δεν υπήρχε καμία ασφάλεια ως προς το εργασιακό καθεστώς... Οπότε, όλα αυτά θεωρώ ότι είναι προβλήματα. Γιατί σε ένα προηγμένο ευρωπαϊκό κράτος δεν λογίζεται οι μετανάστες να αντιμετωπίζουν αυτά τα προβλήματα. Στην υπόλοιπη Ευρώπη θεωρείται αυτονόητο ότι έχουν λυθεί αυτά τα προβλήματα.»

Και η Α.:

«Εγώ προσωπικά όχι, δεν αντιμετώπισα πάρα πολλά προβλήματα. Στην αρχή ίσως λίγο αλλά όσο μεγάλωνα, όχι. Ξέρω όμως άτομα της ηλικίας μου, πολύ κοντινά μου, που αντιμετώπισαν πολύ μεγάλα προβλήματα στο σχολείο.»

Σπ.:

«Προσπάθησα πολύ να γίνω μέρος της Ελλάδας, του τόπου που έμενα, αλλά πάντα ήμουν η Αλβανίδα...»

Επιπροσθέτως, εκτός από τις ξενοφοβικές αυτές συμπεριφορές που αναφέρθηκαν, υπήρχαν και ζητήματα προσωπικής ανασφάλειας και φόβου που οφείλονταν κυρίως στο γλωσσικό έλλειμμα που υπήρχε και τους δυσκόλευε στην προσπάθεια τους να ενταχθούν σε μία ξένη χώρα, σε μία διαφορετική κοινωνία.

Σχετικά η Ε. αναφέρει:

«Πρώτα από όλα αντιμετώπισα μεγάλες δυσκολίες γιατί δεν ήξερα τη γλώσσα. Νιώθεις λίγο εκτός... φοβάσαι... δεν έχεις αυτοπεποίθηση. Ξεκινάς πάλι από την αρχή, είναι σαν να ξαναγεννιέσαι... Προσπαθείς να βρεις ξανά τον εαυτό σου. Άλλη γλώσσα, άλλη κουλτούρα και εσύ προσπαθείς να μπεις μέσα σε αυτό, να νιώσεις μέρος της κουλτούρας...»

Ωστόσο, διακρίνονται και οι θετικές αντιδράσεις ενός μέρους του κοινωνικού συνόλου, το οποίο αντιμετώπισε αυτές τις κοινωνικές ομάδες των παιδιών μεταναστών ισάξια, χωρίς κανένα ίχνος διάκρισης ή κατάκρισης. Υπήρχε, αντιθέτως, μια πολύ καλή διάθεση απέναντι στους νεοεισερχόμενους συμπολίτες και προσφορά βοήθειας με ποικίλους τρόπους ώστε να πραγματοποιηθεί η ένταξή τους γρήγορα και ανώδυνα.

Μεταξύ άλλων αναφέρθηκαν:

Μ.:

«Προσωπικά εγώ και τα αδέρφια μου δεν είχαμε κάποιο πρόβλημα. Εγώ άκουγα μόνο από άλλους Αλβανούς που μένανε στο χωριό... Άκουγα ότι δεν τους συμπαθούσαν αλλά εμείς δεν είχαμε κάποιο πρόβλημα σαν οικογένεια. Ούτε στο σχολείο ποτέ, ποτέ... δεν είχαμε αντιμετωπίσει κάποιο πρόβλημα. Ποτέ!»

Φω.:

«Όχι, δεν αντιμετώπισα κανένα απολύτως πρόβλημα. Ούτε στο σχολείο ούτε στη γειτονιά, πουθενά. Ίσα-ίσα στο σχολείο οι συμμαθητές μου με αγκάλιασαν πολύ, προσπάθησαν να με βοηθήσουν έτσι ώστε να μπορώ να επικοινωνήσω ακόμα πιο εύκολα και πιο γρήγορα με την ελληνική γλώσσα. Και η δασκάλα μου, η κυρία Αργυρούλα, ακόμα τη θυμάμαι, ήταν πάρα πολύ κοντά μου! Ήταν πάντα δίπλα μου! Με βοηθούσε πάρα πολύ, μου έλυne όλες τις απορίες, ήταν πάντα εκεί. Οτιδήποτε χρειαζόμουν, δεν είχα απολύτως κανένα πρόβλημα!»

Κ.:

«Με τους δασκάλους δεν είχα αντιμετωπίσει κανένα πρόβλημα. Μας έβλεπαν όλα σαν παιδάκια. Γιατί και τα δικά τους παιδιά συνήθως ήταν στις τάξεις μας και κάναμε παρέα όλα μαζί. Οι δάσκαλοι καταλάβαιναν τις δυσκολίες που είχαμε εμείς μέχρι να μάθουμε τη γλώσσα, τη γραμματική, καινούργια συμπεριφορά... δυσκολευόμασταν πάρα πολύ και αυτό το καταλάβαιναν οι δάσκαλοι απόλυτα.»

Φι.:

«Εγώ ζούσα στην Ελλάδα σε ένα πολύ μικρό χωριό... Θυμάμαι ότι όταν πήγα εγώ, δεν υπήρχαν άλλοι Αλβανοί. Όλοι οι υπόλοιποι ήταν Έλληνες. Όχι δεν αντιμετώπισα

καθόλου προβλήματα. Αντιθέτως, μας αγαπούσαν όλοι γιατί δεν υπήρχαν και τόσα μικρά παιδάκια... Μετά τα 16 που ήρθαν στη Λαμία, εκεί και αν δεν έζησα καθόλου ρατσισμό! Ειδικά από τους δασκάλους μου... Πήρα πολύ αγάπη από αυτούς.»

Τα παιδιά που μεγάλωσαν στην Ελλάδα, είτε έχουν γεννηθεί στη χώρα μας είτε έχουν έρθει σε πολύ μικρή ηλικία, έχουν παρακολουθήσει το ελληνικό σχολείο, έχουν λάβει την ελληνική εκπαίδευση και έχουν διαποτισθεί με τις αρχές και τις αξίες της ελληνικής παιδείας. Δεν νιώθουν ότι ξεχωρίζουν από τους υπόλοιπους έλληνες φίλους και συμμαθητές τους. Έχουν γίνει μέτοχοι της ελληνικής παιδείας και κουλτούρας τόσο στο τυπικό θεσμικό πλαίσιο όσο και στο άτυπο. Επιστέγασμα όλων των παραπάνω, είναι η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας που θεωρείται για αυτούς μονόδρομος.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν:

Φω.:

«(Ήθελα την ελληνική ιθαγένεια)... γιατί ένιωθα Έλληνας από μικρός. Γιατί πήρα όλα τα απαραίτητα εφόδια από την Ελλάδα... την αγάπη και τη φιλοξενία, τη μάθηση από τους δασκάλους και τους καθηγητές μου, τη φιλία, αφού οι φίλοι μου ήταν Έλληνες. Όλο αυτό το έζησα πολύ έντονα. Και τους φίλους μου τους έχω ακόμη μέχρι σήμερα στην Ελλάδα. Και είμαι πολύ περήφανος που έζησα όλο αυτό στην Ελλάδα. ... Ήθελα να πάρω την ελληνική ιθαγένεια γιατί αυτή ήταν η σωστή ροή. Αυτό έπρεπε να έρθει πολλά χρόνια πριν. Είχα όλα τα παραπάνω στοιχεία που σου είπα πριν και επιπλέον ένιωθα και κομμάτι της Ελλάδας. Η Ελλάδα είναι μία δεύτερη πατρίδα για μένα. Και αυτό δεν πρόκειται να αλλάξει, όπου και αν μένω! ... Τώρα είμαι πολύ ευχαριστημένος και πολύ υπερήφανος.»

Ε.:

«Έκανα τα ίδια πράγματα όπως όλοι οι Έλληνες. Πήγαινα σχολείο, δούλευα. Ήθελα να νιώθω ότι ανήκω σε όλο αυτό... Ήθελα να νιώθω ότι έχω τα ίδια δικαιώματα. ... Ένιωθα ότι με προσδιορίζει ένα διαβατήριο (το αλβανικό) και δεν το ήθελα αυτό... Ήθελα να νιώσω ότι η Ελλάδα ήταν το μέρος μου, η πατρίδα μου... Γιατί η Ελλάδα μου ταίριαζε πιο πολύ στην προσωπικότητά μου. Μετά τα έντεκα έζησα στην Ελλάδα και όλη μου η ζωή ήταν πια εδώ.»

Μ.:

«Πρώτα από όλα είναι αλήθεια ότι την Ελλάδα την αγαπάω πάρα μα πάρα πολύ! ... Με την ελληνική ταυτότητα αισθάνομαι πιο ωραία.»

X.:

«... τη δικαιούμουν (την ελληνική ιθαγένεια)... Θα ήταν οξύμωρο να μην τη θέλω γιατί είμαι και εγώ ένα αναπόσπαστο κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας και της Ελλάδας. Τουλάχιστον για μένα έτσι είναι. Για αυτά που πιστεύω και αισθάνομαι εγώ. ... Διότι είμαι Έλληνας πολίτης. Από τη στιγμή που εγώ αισθάνομαι Έλληνας, δεν μπορεί κανείς να μου στερήσει το δικαίωμα της ιθαγένειας. Με έκανε να αισθάνομαι Έλληνας η αγάπη μου για την ελληνική γλώσσα, για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, την αρχαία ελληνική ιστορία, ο κόσμος και το μέρος που μεγάλωσα...»

και παρακάτω

«... για τους μετανάστες δεύτερης γενιάς, για τα ελληνόπουλα δεύτερης γενιάς. Γιατί για μένα είναι ελληνόπουλα»

Από την άλλη πλευρά είναι πολύ σημαντικοί και οι πρακτικοί λόγοι για τους οποίους επιθυμούν οι μετανάστες δεύτερης γενιάς να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια. Διαφαίνεται η ανάγκη αυτών των παιδιών να νιώθουν ότι είναι ισάξιοι με τους υπόλοιπους έλληνες και ότι αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο. Νιώθουν ότι θα πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα, τις ίδιες υποχρεώσεις αλλά και τις ίδιες ευκαιρίες με τα παιδιά που έχουν μεγαλώσει μαζί και ακολουθούν ανάλογη πορεία ζωής. Σημαντικοί τομείς ανάδειξης ανισοτήτων είναι κυρίως ο εργασιακός και ο εκπαιδευτικός καθώς και η διαφοροποίηση ως προς το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι.

Είναι σαφείς οι αναφορές τους ως προς αυτό το ζήτημα:

Σκ.:

«Την ελληνική ιθαγένεια ήθελα να την πάρω ... γιατί δεν μπορούσα να βρω δουλειά στην Ελλάδα χωρίς το ελληνικό διαβατήριο. Είχα βρει μία δουλειά, πέρασα από συνέντευξη και με ρώτησαν αν έχω ελληνικό διαβατήριο. Και όταν τους είπα "όχι, έχω κάνει τα χαρτιά μου αλλά δεν έχουν βγει ακόμα", μου είπαν "άμα βγούνε, τότε έλα ξανά"!»

Σπ.:

«Ήθελα να πάρω την ιθαγένεια κυρίως για θέμα ασφάλειας και σιγουριάς. ... Από θέμα δουλειάς κάποιοι εργοδότες δεν δέχονται μόνο την άδεια παραμονής θέλουν να έχεις και την ιθαγένεια. ... Πιστεύω να με βοηθήσει και πολύ στις σπουδές μου εδώ στην Αγγλία.»

Φι.:

«Την ιθαγένεια την ήθελα γιατί είχα σπουδάσει ιατρικά εργαστήρια και ήθελα πολύ να δουλέψω μέσα στο νοσοκομείο. Εγώ με την αλβανική ιθαγένεια δεν μπορούσα. Μπορούσαν μόνο να μπουνε με προγράμματα άνθρωποι που ήταν Έλληνες. Αυτός ήταν κυρίως ο λόγος... και έτσι ξεκίνησα τη διαδικασία. ... γιατί από τη στιγμή που ουσιαστικά ήμουνα ίδια ακριβώς με κάποια άλλα άτομα αλλά δεν είχα όμως τα ίδια δικαιώματα σε αυτό (στη δουλειά) εννοείται ότι ήταν ένας λόγος... και κύριος λόγος!»

Χ.:

«... να είμαστε στο ίδιο μήκος κύματος με τα περισσότερα παιδιά που τελείωσαν το πανεπιστήμιο και να έχουμε βγει όλοι από μία ίδια σχολή, να έχουμε μάθει τα ίδια πράγματα, να έχουμε το ίδιο επίπεδο σπουδών πάνω κάτω και εγώ να μην μπορώ λόγω ιθαγένειας να κάνω ένα μεταπτυχιακό όπως τα υπόλοιπα παιδιά. ... Δεν ξεκίνησα τη διεκδίκηση της ιθαγένειας με τον σκοπό να βοηθηθώ κάπου... Αλλά επειδή και στο πανεπιστήμιο ήμουν ενεργός πολιτικά ως φοιτητής, δεν μπορούσα να αποδεχτώ το γεγονός ότι δεν έχω το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι ως ένα μέλος της ελληνικής κοινωνίας.»

Ε.:

«Πρώτα από όλα δεν ήταν στόχος να φύγω. Όταν όμως ήθελα να κάνω κάποια άλλα πράγματα και ήθελα να ανήκω στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όταν ήθελα να πάω για παράδειγμα ένα ταξίδι, δεν ήθελα να με εμποδίζει αυτό, ενώ ήδη ζούσα σε μία ευρωπαϊκή χώρα. Έχοντας μόνο το αλβανικό διαβατήριό ένιωθα ότι κάτι με κρατούσε πίσω. Ότι ήθελα να κάνω πράγματα αλλά δεν μπορούσα. Αυτό ήταν το πρώτο πράγμα. Ήθελα να νιώσω πιο ελεύθερη! ... Σίγουρα βέβαια θα ήταν ωραίο να μπορώ να ψηφίζω! Μετά μπόρεσα να ψηφίσω και να συμμετέχω στην κοινωνία που μεγάλωσα και με αυτόν τον τρόπο. Ήθελα να έχω και αυτή τη συμμετοχή.»

Λ.:

«(Ήθελα να πάρω την ελληνική ιθαγένεια) γιατί μπορεί να μου χρειαζόταν στο μέλλον με σκοπό, όχι για δουλειά, αλλά τις σπουδές στην Ελλάδα. Γιατί με την ελληνική ιθαγένεια μπορείς να δώσεις εξετάσεις στην Ελλάδα με πιο ευνοϊκούς όρους ως μόνιμος κάτοικος εξωτερικού. Θέλω να σπουδάσω στην Ελλάδα.»

Ένα ακόμη στοιχείο που αναδεικνύεται έντονα ως μία προβληματική κατάσταση, από την οποία οι μετανάστες δεύτερης γενιάς θέλουν να απεμπλακούν, αφορά στις εξαιρετικά χρονοβόρες διαδικασίες που αντιμετωπίζουν οι ίδιοι και οι γονείς τους με τις άδειες διαμονής, τις συνεχείς ανανεώσεις, τα παράβολα, τα

απαραίτητα ένσημα και τον όγκο των δικαιολογητικών και ξενόγλωσσων πιστοποιητικών που οφείλουν να προσκομίζουν, όπου απαιτείται, συνοδευόμενα από επίσημες μεταφράσεις, που ανεβάζουν υπέρογκα το οικονομικό κόστος. Γενικότερα, το πρόβλημα της γραφειοκρατίας συναντάται σχεδόν παντού στην Ελλάδα και δημιουργεί τεράστιες δυσκολίες στους πολίτες τρίτων χωρών που επιδιώκουν να φέρουν το αίτημά τους εις πέρας. Αναφέρουν σχετικά:

Σκ.:

«Ήταν σημαντικό και το θέμα με τα χαρτιά γιατί έληγαν κάθε έξι μήνες (τα πιστοποιητικά) και πολεμούσα με τον εαυτό μου για να τα μαζέψω ξανά. Πολλές φορές έβγαιναν και ληγμένα τα χαρτιά (οι άδειες διαμονής) και ξανά πάλι τα ίδια. Και μέχρι να τα πάρεις ξανά, δεν νιώθεις καλά... νιώθεις μία ανασφάλεια. Όλο αυτό με τα χαρτιά ήταν πολύ χρονοβόρο... Σε πήγαιναν από δω και από κει... Και καμιά φορά έλειπαν και χαρτιά και άντε πάλι να τα μαζέψεις και να ξαναπάς να τα καταθέσεις...»

Μ.:

«Και επίσης θέλαμε να ξεφύγουμε λίγο από τα χαρτιά. Κάθε δύο χρόνια κάναμε συνέχεια αυτή τη διαδικασία. Κάθε δύο χρόνια έπρεπε συνέχεια να μαζεύεις χαρτιά και να μαζεύεις ένσημα... Πληρώναμε και πολλά χρήματα. ... Ναι, ξεκάθαρα πίστευα ότι θα με διευκόλυνε πάρα πολύ με τα ένσημα και την άδεια παραμονής...»

Κ.:

«Ένας λόγος που την ήθελα ήταν για να μην τρέχω κάθε λίγο και λιγάκι για τα χαρτιά μου. Ακόμη και για να πάω σε οποιοδήποτε μέρος στο εξωτερικό. Ακόμη και για να πάω στην Αλβανία είχα ένα φόβο στα σύνορα, μήπως με γυρίσουν πίσω. Ήταν ο ψυχολογικός φόβος κυρίως πολύ μεγάλος. Ακόμη και όταν γινόταν ένας έλεγχος και έδειχνες τα χαρτιά σου, και έδειχνες την άδεια διαμονής είχες ένα φόβο να μη χαθεί γιατί μετά ήταν πάρα πολύ δύσκολο να ξαναβγεί η άδεια διαμονής. ... Η διαδικασία είναι πολύ χρονοβόρα γιατί ξεκινάς, περνάει ο καιρός, λήγουν τα πιστοποιητικά και μετά πρέπει να τα ξαναπάρεις. Η διαδικασία (για τις άδειες διαμονής) στην Αθήνα παίρνει πολλά χρόνια. ... Επίσης και στις υπηρεσίες πήγαινες και σου έλεγαν ότι τα χαρτιά σου πρέπει να τα μεταφράσεις και έπρεπε να πληρώνουμε ένα σωρό λεφτά για να κάνουμε μεταφράσεις συνέχεια. ... Για μένα το διαβατήριο είναι καθαρά θέμα διευκόλυνσης για πρακτικά ζητήματα.»

Και σε άλλο σημείο της συνέντευξης αναφέρει:

«... η γραφειοκρατία στην Ελλάδα είναι κάτι που δεν υπάρχει πουθενά στον κόσμο! (γέλια). Ακόμη και τώρα που είμαι μόνιμος κάτοικος εξωτερικού, πηγαίνω στις

υπηρεσίες και αντιμετωπίζω το ίδιο πρόβλημα. Αυτό το θέμα με τη γραφειοκρατία είναι παράλογο στην Ελλάδα. Μπορεί να πας σε μία υπηρεσία, να σου ζητήσει ένα χαρτί, μετά να πας σε άλλη υπηρεσία, να σου ξαναζητήσει πάλι το ίδιο χαρτί...»

E.:

«Και ήταν πολύ δύσκολο γιατί στο μεταξύ έπρεπε να μαζέψω και κάποια χαρτιά από τον πρώην σύζυγο. Δεν ξέρω γιατί... Και ενώ είχα δώσει αυτά τα χαρτιά, διαζύγιο και λοιπά, μου ξαναζήτησαν πάλι τα ίδια χαρτιά! Έπρεπε πάλι να τρέξω για να τα βρω γιατί ήταν από το 2010. Δεν ήταν εύκολο να τα μαζέψω. ... Η γραφειοκρατία είναι πολύ μεγάλη στην Ελλάδα! Μου ήρθε ξαφνικά ένα χαρτί που μου ζητούσαν κάποια πράγματα χωρίς να ξέρω καν τι είναι αυτά... δεν καταλάβαινα καν τι μου ζητάνε. Έπαιρνα τηλέφωνο συνέχεια αλλά δεν απαντούσε κανείς.»

Αξιίζει να αναφερθεί ότι κάποιοι μετανάστες βίωσαν αρνητικά τη διοικητική διαδικασία της αναστολής απονομής της ελληνικής ιθαγένειας του ν. 3838/2010, καθώς θεωρούν ότι οι αλλαγές που προέκυψαν δεν σχετίζονται με τις ανάγκες της κοινωνίας και των πολιτών της αλλά καθορίζονται από πολιτικές που διαφοροποιούνται κάθε φορά με την εναλλαγή των κυβερνήσεων. Αποτέλεσμα αυτής της πρακτικής ήταν η συσσώρευση των υποθέσεων, επί σειρά ετών, στις αρμόδιες υπηρεσίες μέχρι την τελική διευθέτηση του θέματος μετά την έναρξη λειτουργίας του νέου νομοθετικού πλαισίου το 2015 και την επανεξέταση των εκκρεμών αιτήσεων.

Τονίζεται σχετικά:

E.:

«Ναι, αντιμετώπισα πάρα πολλές δυσκολίες. Καταρχήν αντιμετώπισα μεγάλα προβλήματα με το σχολείο, γιατί στην αρχή έκανα την αίτηση με έξι χρόνια σχολείο αλλά μετά σταμάτησε ο νόμος. Και μετά ο καινούργιος νόμος δεν με έπιασε και συνέχισα το σχολείο και μετά ξαναέκανα αίτηση. Ήθελα να την πάρω πιο νωρίς την ιθαγένεια γιατί μου είχαν προτείνει και κάποια σεμινάρια από τη δουλειά μου στην Αγγλία αλλά έπρεπε να πάρω βίζα και ήταν πολύ δύσκολο. ... Έτσι μου πήρε πολύ καιρό όλη αυτή η διαδικασία. Άλλαξε το σύστημα όπως γίνεται πάντα και αυτό με πήγε πάρα πολύ πίσω. ... Ήταν πολύ μεγάλη η γραφειοκρατία. Ήταν «μαύρη» περίοδος θα έλεγα... Γιατί έκανα την αίτηση, περίμενα, σταμάτησε ο νόμος, δεν έγινε τίποτα. Αργότερα ξανασυνέχισε, ξαναέκανα αίτηση και πάλι ξαναπερίμενα... Και με όλα αυτά πέρασαν χρόνια μέχρι να πάρω το ελληνικό διαβατήριο στα χέρια μου.»

X.:

« ... υπάρχει μία κωλυσιεργία στο σύστημα γενικά και υπάρχει και αυτό το φαινόμενο της αλλαγής της νομοθεσίας με το που αλλάζει η κυβέρνηση, η πολιτική ηγεσία της χώρας στην ουσία κωλυσιεργεί πάρα πολύ την όλη διαδικασία. Με το που γίνονται εκλογές αλλάζουν και οι νόμοι.»

Φω.:

«Ήταν μία διαδικασία (της κτήσης ελληνικής ιθαγένειας) που έπρεπε να τελειώσει πολλά χρόνια πριν. Αυτό είναι το παράπονό μου... Γιατί τα χαρτιά μου τα είχα κάνει πολλά χρόνια πριν και μετά σταμάτησαν λόγω των αλλεπάλληλων κυβερνήσεων... Συνέχεια άλλαζαν οι νόμοι και δεν έχει έρθει ποτέ η σειρά μου. Άργησα πολύ να πάρω τον "τίτλο" του έλληνα πολίτη.»

Ωστόσο, είναι πολύ θετικό και αισιόδοξο το γεγονός ότι είναι εμφανής τα τελευταία χρόνια μία τάση αλλαγής στις διοικητικές διαδικασίες που σχετίζονται με την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας από μετανάστες δεύτερης γενιάς, καθώς αυτές έχουν γίνει πιο ευέλικτες και έχει μειωθεί αρκετά η γραφειοκρατία. Επιπλέον, οι υπηρεσίες που τους εξυπηρετούν είναι αρκετά φιλικές απέναντί τους. Οι ίδιοι οι ενδιαφερόμενοι εισπράττουν, ως επί το πλείστον, ισοτιμία και δικαιοσύνη ως προς τον τρόπο που αντιμετωπίζονται από τους υπαλλήλους σε σχέση με τους υπόλοιπους Έλληνες.

Ειδικότερα στην ερώτηση αν αντιμετώπισαν προβλήματα σχετικά με τη διοικητική διαδικασία ή τις αρμόδιες υπηρεσίες για την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας απαντούν:

X.:

«Όταν πήρα εγώ την ιθαγένεια τότε ήταν σχετικά εύκολες οι διαδικασίες. . Όχι δεν μπορώ να πω ... Στη συγκεκριμένη περίπτωση, στη δικιά μου περίπτωση ήταν πάρα πολύ εξυπηρετικές (οι υπηρεσίες). ... Δεν είχα κάποιο παράπονο από τους κρατικούς θεσμούς ως προς τη λειτουργία της διαδικασίας της ιθαγένειας.»

Λ.:

«Όχι ιδιαίτερα. Αντίθετα μάλιστα. Ναι όλα ήταν μία χαρά... Γενικά όχι, δεν είχα κάποια άσχημη αντιμετώπιση.»

Φω.:

«Εγώ δεν είχα κανένα παράπονο από τις υπηρεσίες. Ήταν πολύ φιλικοί οι υπάλληλοι και εξυπηρετικοί μαζί μου. Δεν αντιμετώπισα καμία ρατσιστική συμπεριφορά. ... Η γραφειοκρατία είναι ούτως ή άλλως, όπως όλοι γνωρίζουμε, πολύ μεγάλη στην Ελλάδα.»

Δεν έχει να κάνει με το αν είσαι Έλληνας, Αλβανός, Ουκρανός ή οτιδήποτε άλλο... Και Έλληνας να είσαι, πάλι τα ίδια προβλήματα θα αντιμετωπίσεις. Όχι, εγώ δεν ένιωσα ότι είχα διαφορετική αντιμετώπιση επειδή ήμουν αλλοδαπός.»

Σκ.:

«Αρχικά είχα κάνει αίτηση για πολιτογράφηση αλλά δεν πέρασα και μετά έκανα τα χαρτιά μου λόγω σπουδών. Αυτή η διαδικασία ήταν πολύ πιο εύκολη. Δεν ήθελε τόσα πολλά χαρτιά και βγήκε εύκολα η ιθαγένεια. Και στις υπηρεσίες δεν αντιμετώπισα κανένα πρόβλημα.»

Φι.:

«Όχι, δεν αντιμετώπισα κάποια δυσκολία. Από τη στιγμή που χρειάζονται κάποια χαρτιά και εσύ τα έχεις, τότε εντάξει! Δεν υπάρχει δυσκολία. Σίγουρα υπάρχει αναμονή αλλά όχι μεγάλη. Δηλαδή από τη δικιά μου την εμπειρία ήταν πολύ καλά. Με εξυπηρέτησαν αρκετά. Μόνο μία - δύο φορές στην εφορία, για παράδειγμα, όταν φώναζαν το όνομά μου και είδαν ότι ήμουν Αλβανίδα με έκαναν στην άκρη και περίμενα και ερχόντουσαν άλλοι για να εξυπηρετηθούν. Εξυπηρετούσαν πρώτα τους Έλληνες και εγώ περίμενα. Όσπου στο τέλος καταλαβαίνεις ότι δεν είναι δίκαιο και αντιδράς και απαιτείς να εξυπηρετηθείς και εσύ. Συνήθως όμως μου συμπεριφέρονται όπως και στους υπόλοιπους Έλληνες.»

Μ.:

«Οι υπηρεσίες ήταν πολύ φιλικές. Όχι, όχι δεν είχα αντιμετωπίσει κανένα πρόβλημα. Δεν ήταν καθόλου αυστηρές. Ήθελε όμως και πάλι πολύ χρόνο. Δεν ήταν απλές οι διαδικασίες. Δεν πήγαινες δηλαδή σε ένα γραφείο και να τα κάνεις όλα σε μία μέρα. Ήθελες χρόνο γιατί είναι πολλά τα χαρτιά και πρέπει να τα βλέπουν καλά για να μη γίνει κανένα λάθος. ... Όχι, όχι. Δεν το νομίζω ότι μου συμπεριφέρονται διαφορετικά. Εγώ προσωπικά όχι.»

Κ.:

«Δεν νομίζω ότι είχα διαφορετική αντιμετώπιση επειδή ήμουνα αλβανός...»

4.3 Ζητήματα «ταυτότητας»: Πόσο Έλληνες νιώθουν; Ποια η σχέση με τη χώρα πρώτης ιθαγένειας;

Η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας συμβάλλει σε σημαντικό βαθμό στο να νιώθει κάποιος ότι αποκτά και την ταυτότητα του έλληνα πολίτη. Αποτελεί τη

θεσμική επικύρωση και την αίσια κατάληξη των προσπαθειών ετών, σε πολλές περιπτώσεις, αλλά και την άτυπη επιβεβαίωση ότι ανήκουν ισάξια και ισότιμα στο κοινωνικό σύνολο της χώρας που έχουν γνωρίσει ως πατρίδα τους και ζούνε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους. Νιώθουν ότι επέρχεται η δικαίωση μετά από τις κοινωνικές διακρίσεις που έχουν υποστεί και ύστερα από όλα τα χρόνια που έχουν διανύσει μέσα σε καθεστώς ανασφάλειας για τη διατήρηση της νομιμότητας, με τις συνεχείς ανανεώσεις των αδειών διαμονής.

Οι συμμετέχοντες δηλώνουν σχετικά:

Φω.:

«Για μένα ήταν το κομμάτι που έλειπε για να συμπληρώσω μετά από τόσα χρόνια που ήμουν στην Ελλάδα και πήγα στο ελληνικό σχολείο και είχα φίλους, εργασία και λοιπά. Ένιωθα όμως και πιο υπερήφανος. Ήταν κάτι που το ήθελα πολύ και το περίμενα πολλά χρόνια και όταν ήρθε με έκανε να νιώσω πολύ υπερήφανος.»

Ε.:

«Σίγουρα νιώθω πολύ όμορφα γιατί μετά από τόσο καιρό και μετά από τόσο τρέξιμο τελικά η ιθαγένεια ήταν στα χέρια μου. Δεν άλλαξε όμως κάτι στα συναισθήματά μου, αυτά που έχω για την Ελλάδα.»

Σπ.:

«Εγώ ένιωθα από την αρχή πάντα Ελληνίδα, γιατί στην Ελλάδα γεννήθηκα και μεγάλωσα. Την Αλβανία εγώ την έχω εισπράξει μόνο μέσα από τους γονείς μου. Δεν έχω ζήσει εκεί, δεν έχω μεγαλώσει, δεν έχω πάρει την αλβανική εκπαίδευση, δεν έχω πάει καμία τάξη στο σχολείο εκεί. Τίποτα απολύτως. Απλά πήγαινα μόνο 10 μέρες το καλοκαίρι. Αυτό ήταν όλο.»

Χ.:

«... αντικειμενικά μιλώντας, νιώθεις περισσότερο Έλληνας. Ναι. Είναι ότι αισθάνεσαι και πλέον επίσημα ότι είσαι πολίτης μιας χώρας ... έχεις δικαιώματα και υποχρεώσεις. Δεν απέχεις από το σύνολο και έχεις επιτέλους το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι το οποίο δυστυχώς δεν το είχες πριν.»

Λ.:

«Η αλήθεια είναι ότι ένιωσα... Ένιωσα ότι είμαι όπως είναι οι φίλες μου... Ένιωσα χαρά...»

Φι.:

«Ήταν πολύ μεγάλη η χαρά μου όταν πήρα την ταυτότητα. Ήταν πολύ σημαντικό για μένα που πήρα την ιθαγένεια, γιατί εδώ μεγάλωσα. Αλβανία δεν πηγαίναμε σχεδόν

ποτέ. Μία φορά στα δύο χρόνια για δέκα μέρες περίπου και δεν γνωρίζουμε ούτε καν τους δικούς μας τους ανθρώπους, τους συγγενείς. Και τελικά φτάνεις αυτό που εσύ νιώθεις, να βλέπεις ότι αναγνωρίζεται. ... Η ελληνική ταυτότητα είναι μία επιβεβαίωση.»

Μ.:

«Αφού πήρα την ελληνική ιθαγένεια νιώθω πιο ασφαλής, είμαι πιο σίγουρη. Δεν αισθάνομαι αυτό το κενό που είχα μέσα μου.»

Υπήρξαν και οι διαφορετικές απαντήσεις, όπου φαίνεται ότι η λύτρωση από την εμπλοκή με τον κυκεώνα της γραφειοκρατίας και η φυγή προς μία νέα ζωή στο εξωτερικό υπερκαλύπτει οποιοδήποτε άλλο συναίσθημα ή απαντήσεις που δείχνουν μία στάση ζωής πιο κοντά στα δεδομένα της παγκοσμιοποίησης και οι οποίες είναι ως εξής:

Σκ.:

«Ένιωσα ελευθερία. Τώρα μπορώ επιτέλους να φύγω! Και επιτέλους δεν θα ξαναχρειαστεί να βάλω χαρτιά για άδεια παραμονής...»

Κ.:

«Νιώθω πιο πολύ Έλληνας γιατί έζησα πολλά χρόνια στην Ελλάδα, μεγάλωσα στην Ελλάδα, πήγα σχολείο στην Ελλάδα. Αλλά στην πραγματικότητα δεν νιώθω ούτε το ένα τόσο πολύ ούτε το άλλο. Δεν έχω τόσο πολύ μέσα μου την έννοια του πατριώτη. Για μένα, είμαστε όλοι πολίτες του κόσμου. ... Πατρίδα μου νιώθω εκεί που βρίσκομαι εκείνη τη στιγμή. Στη χώρα που βρίσκομαι κάθε φορά. Σέβομαι τους νόμους και τις παραδόσεις που έχουν και προσπαθώ να ενταχθώ και να γίνω ένας από αυτούς.»

Προέκυψε επίσης ότι η σχέση με την χώρα καταγωγής δεν αλλάζει λόγω της κτήσης και της δεύτερης ιθαγένειας. Αντίθετα, φαίνεται ότι παραμένει σε απόλυτη ισορροπία. Οι μετανάστες δεύτερης γενιάς νιώθουν πάντα ότι έχουν δύο πατρίδες και είναι αυτές και οι δύο που τους καθορίζουν.

Αναφέρεται συγκεκριμένα:

Χ.:

«Δεν μπορώ να κάνω διαχωρισμό μεταξύ των δύο χωρών αυτών. Για μένα είναι ισάξιες. Για κάποιον τρίτο είναι δύσκολο να το καταλάβει αυτό... το συναίσθημα που έχουν οι μετανάστες δεύτερης γενιάς, που έχουν μεγαλώσει στην Ελλάδα και είναι από κάποια άλλη χώρα. Δεν μπορώ να κάνω διαχωρισμό μεταξύ πατρίδων.»

Φι.:

«Θα σου πω αυτό που λέω και όταν με ρωτάνε εδώ... λέω ότι η καταγωγή μου είναι από Αλβανία αλλά είμαι μεγαλωμένη στην Ελλάδα.»

Σκ.:

«Την Αλβανία αλλά και την Ελλάδα λέω. Γιατί έχω ζήσει τα περισσότερα χρόνια μου στην Ελλάδα. Έχω ζήσει δεκαπέντε στην Αλβανία και δεκαοκτώ στην Ελλάδα. Στην Ελλάδα έχω σπουδάσει... Είμαι περήφανη που έχω ζήσει στην Ελλάδα που γνωρίζω την ελληνική γλώσσα και τον αρχαίο πολιτισμό.»

Φω.:

«Θεωρώ ότι έχω δύο πατρίδες. Μία πατρίδα είναι αυτή που γεννήθηκα και η άλλη πατρίδα είναι αυτή που μεγάλωσα και που με φιλοξένησε.»

Ε.

«Είναι και τα δύο. Σίγουρα η Ελλάδα έχει περισσότερη εμπειρία πάνω μου. Έζησα τα περισσότερα χρόνια, μου έδωσε άλλες ευκαιρίες. Με την Αλβανία ήταν αλλιώς... Την αγαπάω την Αλβανία γιατί είναι το μέρος που γεννήθηκα, το μέρος που έχω τις περισσότερες παιδικές αναμνήσεις είναι το χωριό μου.»

Μ.:

«Εγώ προσωπικά την Ελλάδα, αφού στην Ελλάδα έχω μεγαλώσει, έχω ζήσει τα περισσότερα χρόνια μου αλλά και την Αλβανία... δεν ντρέπομαι για την καταγωγή μου.»

Φαίνεται ότι ο τόπος γέννησης σε συνδυασμό με τις εμπειρίες των παιδικών ετών καθοδηγούν τις απαντήσεις των συμμετεχόντων. Έτσι, τα παιδιά που έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα και έχουν ζήσει όλη την παιδική τους ηλικία στην Ελλάδα διαφοροποιούν τις απαντήσεις τους, ως εξής:

Λ.:

«Πάντα θεωρούσα την Ελλάδα ως πατρίδα μου γιατί στην Ελλάδα γεννήθηκα και μεγάλωσα. ... Όταν ήμουν στην Ελλάδα μιλούσα με τους γονείς μου μόνο ελληνικά. Εκτός από κάποιες λίγες φορές που μου μάθαιναν αλβανικά για να μπορώ να μιλάω με τους συγγενείς.»

Σπ.:

«Την Ελλάδα φυσικά. Γιατί, όπως σου είπα και πριν, ένιωθα πάντα, από όταν γεννήθηκα, Ελληνίδα. Στην Ελλάδα γεννήθηκα, μεγάλωσα... Όλα εκεί.»

Είναι εμφανές ότι δεν μεταβάλλονται οι ανθρώπινες σχέσεις, τόσο με τους ομοεθνείς όσο και με τους υπόλοιπους έλληνες. Οι κοινωνικές σχέσεις με τους

πολίτες και των δύο λαών παραμένουν ανέπαφες από την τυπική αλλαγή του ρόλου.

Οι συμμετέχοντες δηλώνουν περί αυτού:

Κ.: *«Όχι (δεν παρατήρησα διαφορές) γιατί τις φίλιες τις έχεις αποκτήσει από πριν, είτε την έχεις (την ιθαγένεια) είτε δεν την έχεις. Ίσα-ίσα κάποιιοι που μου είπαν "ευτυχώς ρε φίλε το πήρες και ξεμπερδεψες τώρα". Ήταν μία χαρά για αυτούς είτε οι φίλοι μου ήταν αλλοδαποί είτε Έλληνες. Για αυτούς ήμουνα ο ίδιος, δεν άλλαξε κάτι.»*

Σπ.:

«Όχι, γιατί εκείνη την περίοδο που πήρα εγώ την ιθαγένεια ήταν μία περίοδος που πήραν και πολλοί άλλοι Αλβανοί την ιθαγένεια. Ήταν μία περίοδος για όλους.»

Σκ.:

«Δεν παρατήρησα κάτι γιατί ούτως ή άλλως είχα φύγει πιο πριν από Ελλάδα. Όσοι ζούσαν στην Ελλάδα μου λέγανε "μπράβο, είσαι τυχερή που το πήρες. Μακάρι να μπορούσα κι εγώ!"»

Χ.:

«Από τους φίλους μου δεν είδα καμία διαφορά ... Όχι καμία, σε προσωπικό επίπεδο. ... Ήταν ουδέτερο. Δεν υπήρχε κάποιο σχόλιο.»

Φω.:

«Με αντιμετώπισαν όλοι με τον ίδιο ακριβώς τρόπο... Ίσα-ίσα που χάρηκαν και αυτοί με το γεγονός αυτό. Δεν άλλαξε κάτι. Και με τους λίγους φίλους Αλβανούς που συναναστρέφομαι και τους συγγενείς που έχω, δεν είδα καμία διαφορά. Το είδαν όλοι θετικά μπορώ να πω.»

Ε.:

«Όχι ιδιαίτερα (δεν άλλαξε κάτι), γιατί οι περισσότεροι φίλοι μου Έλληνες με θεωρούσαν Ελληνίδα ήδη από πριν. Δεν υπήρξε κάποια ιδιαίτερη αντίδραση. ... Όχι δεν άλλαξε κάτι, αν και εμείς δεν είχαμε πάρα πολλούς φίλους Αλβανούς στην Ελλάδα... δεν είδα κάτι διαφορετικό.»

Λ.:

«Είχα φύγει από Ελλάδα όταν πήρα την ιθαγένεια αλλά όχι, δεν άλλαξε κάτι από τους φίλους μου τους Έλληνες. Μόνο από τον αδερφό μου είδα διαφορά γιατί εκείνος ζηλεύει που δεν κατάφερε να πάρει την ελληνική ιθαγένεια! (γέλια)»

Η εμπειρία της Φι. είναι εν μέρει διαφορετική. Αναφέρει σχετικά:

«Από τους φίλους μου όχι δεν είδα κάτι διαφορετικό. Απλά συνέχισε, δεν άλλαξε κάτι στη ζωή μου. Το μόνο που άλλαξε είναι που είπα εγώ στον εαυτό μου ότι τα κατάφερα! ... Από συγγενείς από την Αλβανία άκουσα από κάποιους "Γιατί το έκανες;" Αυτό

βέβαια το ακούς πιο πολύ από ανθρώπους που δεν ήταν στην Ελλάδα και με ρωτούσαν. Οι υπόλοιποι που είναι στην Ελλάδα όχι, δεν με ρώτησαν ούτε μου είπαν κάτι. Αυτοί ξέρουν...»

Μέσα από τη θεματική ανάλυση προέκυψε ότι οι διαφοροποιήσεις που αντιλαμβάνονται οι μετανάστες δεύτερης γενιάς μετά την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας σχετίζονται μόνο με το διοικητικό πλαίσιο. Είναι χαρακτηριστικά τα όσα αναφέρει ο Χ.:

«Σε επίπεδο κράτους... Πλέον ας πούμε δεν υπήρχε αυτός ο υποβιβασμός που υπήρχε πιο πριν. Αλλιώς όταν έβγαζες το αλβανικό σου διαβατήριο κι αλλιώς όταν έβγαζες μετά την ελληνική σου ταυτότητα. ... Η αντιμετώπιση των υπηρεσιών όταν ήμουν αλλοδαπός δεν μπορεί να συγκριθεί με την αντιμετώπιση που είχα όταν έγινα έλληνας πολίτης. Υπήρχε άλλο ύφος, άλλη συμπεριφορά, άλλος σεβασμός. Δεν υπήρχε η υποτιμητική στάση που είχα δει στο παρελθόν.»

Και η Σπ.:

«Όταν δείχνεις το ελληνικό διαβατήριο σε αντιμετωπίζουν τελείως διαφορετικά... Ανοίγονται άλλες πόρτες που πριν, που είχες το αλβανικό διαβατήριο, ήταν κλειστές.»

Σε ερωτήσεις της ερευνήτριας σχετικά με το αν έχει αλλάξει η συχνότητα των επισκέψεών τους στην Αλβανία μετά την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας και αν ακολουθούν τα ήθη και έθιμα της Αλβανίας ή της Ελλάδας οι απαντήσεις υπήρξαν χαρακτηριστικές ως προς το ότι υπάρχει ίδια αντιμετώπιση και των δύο χωρών από πλευράς τους. Ως προς το θέμα των επισκέψεων στην Αλβανία και στην Ελλάδα, δηλώνουν:

Μ.:

«Έχω πάρα πολλά χρόνια να πάω στην Αλβανία, τουλάχιστον έξι - επτά, γιατί οι περισσότεροι συγγενείς και οι γονείς μου μένουν στην Ελλάδα. Και παλαιότερα όμως δεν πηγαίναμε γιατί όλοι είναι εκεί στην Ελλάδα.»

Σκ.:

«Έχω περίπου 8 χρόνια να πάω Αλβανία. Γιατί οι γονείς μου μένουν στην Ελλάδα και εκεί δεν έχω κάποιον πολύ κοντινό μου, έχω κάποιους μακρινούς συγγενείς. Δεν έχω κάποιο λόγο να πάω. Και στην Ελλάδα έχω τρία χρόνια να έρθω για να δω τους γονείς μου λόγω του κορωνοϊού.»

Φω.:

«Όταν μου δίνεται η ευκαιρία. Αν και τα τελευταία έξι χρόνια δεν την έχω επισκεφτεί για διάφορους λόγους. Ένας λόγος είναι ότι ο χρόνος πια δεν επαρκεί με την

οικογένεια. Επίσης τα τελευταία δύο χρόνια με την πανδημία δεν έχουμε καταφέρει να πάμε πουθενά. Ούτε στην Ελλάδα καταφέραμε να πάμε και αυτό με στεναχωρεί πολύ. Στο μυαλό μου είναι πάντα η Ελλάδα γιατί εκείνη η βάση μου εκεί είναι όλα όσα έχω. Εκεί είναι η πρώτη σκέψη μου, εκεί είναι οι γονείς μου, ο αδερφός μου, οι φίλοι μου, εκεί είναι το μυαλό μου. ... Δεν πηγαίνουμε πολύ συχνά στην Αλβανία γιατί είναι μία διαδικασία δύσκολη, θέλει πολύ χρόνο. Προτιμούμε τις δύο - τρεις εβδομάδες το καλοκαίρι να τις περάσουμε στην Ελλάδα, να δούνε και τα παιδιά τους παππούδες να κάνουμε διακοπές όλοι μαζί εκεί στην Ελλάδα.»

Κ.:

«Τώρα που είμαι εδώ την επισκέπτομαι πιο συχνά από ότι όταν ήμουν στην Ελλάδα. Όταν ζούσα στην Ελλάδα την επισκεπτόμουν περίπου μία φορά το χρόνο και αυτό ήταν κυρίως λόγω οικονομικών δυσκολιών. Τώρα οι οικονομικές δυνατότητες είναι καλύτερες και τα εισιτήρια είναι πιο φθηνά για να πάω από εδώ στην Αλβανία παρά για να πάω από εδώ στην Ελλάδα. Επισκέπτομαι την Ελλάδα γιατί μένουν οι γονείς μου αλλά επισκέπτομαι και την Αλβανία γιατί μένουν οι συγγενείς μου και πολλές φορές έρχονται και οι γονείς μου για να με δουν εκεί.»

Ε.:

«Μετά τα έξι χρόνια που δεν είχα πάει καθόλου πήγα δυο-τρεις φορές εκεί γύρω στο 2020. Δεν είχα πάει καθόλου για έξι χρόνια γιατί έτυχαν όλα μαζί. Χώρισα, μετά ξεκίνησα το σχολείο, μετά δούλευα... και δεν προλάβαινα. Έπρεπε να τα κάνω όλα μόνη μου.»

Λ.:

«Πηγαίνουμε πολύ σπάνια στην Αλβανία. Και πριν όμως πηγαίναμε πολύ σπάνια. Πριν το 2020, που πήγα δύο φορές, είχα να πάω από όταν ήμουνα 10 χρονών.»

Χ.:

«(Την Αλβανία) την επισκέπτομαι όπως πριν. Και την επισκέπτομαι το ίδιο συχνά όπως και την Ελλάδα. Περίπου δύο φορές με τρεις φορές τουλάχιστον το χρόνο... και τις δύο χώρες. Πάω πρώτα στην Ελλάδα, μετά στην Αλβανία και μετά πάλι πίσω στην Ελβετία.»

Φι.:

«Δεν πηγαίνω (στην Αλβανία) πολύ συχνά γιατί και οι γονείς μου δεν μένουν πια εκεί. Πιο πολύ πηγαίναμε μικρά που ήμασταν και ακολουθούσαμε τους γονείς μας. Τώρα που είμαι στη Γερμανία μόνη μου αν θέλω να πάω κάποιο ταξίδι από δω θα πάω στην

Ελλάδα, όχι στην Αλβανία. Πάντα πάει σε δεύτερο μέρος το ταξίδι στην Αλβανία. Πρώτα από όλα σκέφτομαι να πάω Ελλάδα.»

Σπ.:

«Με την Αλβανία δεν έχω σχέσεις και τώρα που είμαι στην Αγγλία δεν πηγαίνω. Οι γονείς μου μένουν στην Ελλάδα, οπότε αν είναι να πάω κάπου, θα πάω στην Ελλάδα.»

Ως προς τα ήθη και έθιμα των δύο χωρών προκύπτει ότι οι συνήθειες που ακολουθούν επηρεάζονται κυρίως από την Ελλάδα είτε γιατί έχουν γεννηθεί στη χώρα είτε γιατί εκεί έχουν τα περισσότερα βιώματα της παιδικής τους ηλικίας.

Σχολιάζουν σχετικά:

Φι.:

«Ναι, ναι, τα ελληνικά τα ακολουθώ όλα. Όταν ζούσα μαζί με τους γονείς μου στο σπίτι μας ακολουθούσαμε όλα τα έθιμα, και τα ελληνικά και τα αλβανικά, γιατί δεν θέλανε οι γονείς μου να μη συμμετέχουν τα παιδιά τους σε κάτι. Ήθελαν να νιώθουν όμορφα. Γι' αυτό τα κάνανε όλα... και τα ελληνικά και τα αλβανικά. Τώρα που έφυγα και ζω μόνη μου όμως ακολουθώ μόνο τα ελληνικά. Και αυτό έχει να κάνει με το πώς νιώθεις... Έχει να κάνει με το ότι αυτά γνώρισα και με αυτά μεγάλωσα. Αυτά ακολουθούσαμε με τους φίλους μου, με το σχολείο...»

Μ.:

«Ακολουθώ τα ελληνικά έθιμα. Της Αλβανίας δεν τα ακολουθώ γιατί δεν τα θυμάμαι. Δεν έχω ιδέα τι έθιμα έχει η Αλβανία.»

Ε.:

«Κυρίως ακολουθώ τα ελληνικά έθιμα. Αυτό βέβαια συμβαίνει γιατί και η οικογένειά μου δεν ακολουθούσε πολλά αλβανικά έθιμα. Οι γονείς μου είναι μουσουλμάνοι αλλά δεν ήμασταν ποτέ φανατικοί. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα πάντα όταν ζούσα πήγαινα στην εκκλησία. Ένιωθα πάντα την ανάγκη να ανάψω ένα κεράκι στην εκκλησία τα Χριστούγεννα. Την Πρωτοχρονιά πάντα ακολουθούσαμε τα έθιμα τα ελληνικά και πάντα γιορτάζαμε όλοι μαζί το Πάσχα σαν οικογένεια.»

Φω.:

«Τα ελληνικά έθιμα ακολουθούμε ως οικογένεια. Τα αλβανικά τα έχουμε ξεχάσει γιατί έχουμε ζήσει τα περισσότερα χρόνια στην Ελλάδα. Μόνο στο φαγητό τα συνδυάζουμε γιατί είναι κοντινές οι γεύσεις.»

Λ.:

«Με την οικογένειά μου ακολουθούμε και τα δύο. Αν έμενα μόνη μου όμως θα ακολουθούσα τα ελληνικά έθιμα γιατί αυτά ξέρω, αυτά έχω γνωρίσει, αυτά έμαθα από μικρή.»

Σπ.:

«Ακολουθώ μόνο τα ελληνικά έθιμα. Δεν τα ξέρω τα αλβανικά έθιμα, γιατί όταν οι γονείς μου μετακόμισαν στην Ελλάδα ακολουθούσαν μόνο τα έθιμα της Ελλάδας. Επειδή δούλευαν σε Έλληνες, η μαμά μου για παράδειγμα καθάριζε σπίτια, ότι έθιμα κάνανε στα ελληνικά σπίτια που δούλευε, τα έφερνε στο σπίτι και τα κάναμε και εμείς στο δικό μας το σπίτι. Οι γονείς μου προσπάθησαν πάρα πολύ να προσαρμοστούν στην Ελλάδα. Οπότε περνώντας τα χρόνια κάνω και εγώ τα ίδια.»

Διαπιστώθηκε ότι υπάρχει και μία μερίδα συμμετεχόντων, των οποίων οι συνήθειες έχουν επηρεαστεί εξίσου από τη χώρα καταγωγής και από τη χώρα πρώτης εγκατάστασης, με αποτέλεσμα να μη διαχωρίζουν τα ήθη και έθιμα των δύο χωρών. Γίνονται οι εξής αναφορές σχετικά:

Χ.:

«Ακολουθώ και τα δύο. Όπως είπα στην αρχή, είμαι Αλβανός από το νότο της Αλβανίας. Και τα έθιμα που έχουμε εκεί είναι παρόμοια με αυτά που βίωσα στην Λαμία. Δεν μπορώ να τα διαχωρίσω.»

Κ.:

«Ξέρω και τα ελληνικά έθιμα και τα αλβανικά. Εξάλλου οι γονείς μου είναι και οι δύο χριστιανοί ορθόδοξοι, οπότε τα περισσότερα ήθη και έθιμα είναι τα ίδια. Τα Βαλκάνια είναι Βαλκάνια. Πάνω - κάτω τα ίδια έθιμα έχουμε. Στο σπίτι με τους γονείς μου ακολουθούσαμε και τα δύο. Αλλά εγώ προσωπικά δεν ακολουθώ κανένα τώρα που είμαι μόνος μου. Δεν πιστεύω σε αυτά...»

Σκ.:

«Ακολουθώ πάντα και τα δύο. Αν και η αλήθεια είναι ότι τα ξεχνάς πολλές φορές όταν ζεις στο εξωτερικό, επειδή δεν έχεις πολύ χρόνο... Όταν δουλεύεις πολύ πρέπει κάποιος να σου το θυμίσει... (γέλια)»

4.4 Νέα μετανάστευση: Αναγκαστική ή ελεύθερη επιλογή; Βοήθησε η απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας στα νέα σχέδια μετανάστευσης;

Είναι αξιοσημείωτο να αναφερθεί ότι η ζωή στην Ελλάδα, για το σύνολο των συμμετεχόντων, ήταν ευχάριστη αλλά δεν κάλυπτε τις ανάγκες τους σε όλους τους τομείς.

Ενδεικτικά αναφέρουν τα εξής:

X.:

«Από την κοινωνική μου ζωή ήμουν ευχαριστημένος αλλά από το εργασιακό μου περιβάλλον όχι.»

K.:

«Μέχρι κάποια ηλικία ήμουν αρκετά ευχαριστημένος. Μετά άρχισαν να αλλάζουν τα πράγματα για οικονομικούς λόγους. Γιατί, μεγαλώνοντας, χρειάζεται να έχεις κάποια χρήματα, να έχεις κάποια δουλειά για να μπορείς να ζεις αξιοπρεπώς.»

M.:

«Ναι ,ναι, ήμουν πολύ ευχαριστημένη. Βέβαια! Δεν υπάρχει άλλο μέρος σαν την Ελλάδα. Οι άνθρωποι είναι πιο ζεστοί, πιο φιλόξενοι, πιο χαρούμενοι.»

Φι.:

«Ναι, ήμουν ευχαριστημένη, ήμουν αρκετά ευχαριστημένη.»

Σκ.:

«Ναι ήμουν ευχαριστημένη εκτός από την ώρα που ερχόταν για να πάω να κάνω τα χαρτιά μου και έπρεπε να τα μαζέψω πάλι όλα από την αρχή.»

E.:

«Ναι, μου άρεσε πολύ η ζωή μου στην Ελλάδα. Είμαι και άνθρωπος που μου αρέσει πολύ η φύση και η Ελλάδα σου το προσφέρει αυτό. Επίσης, μου άρεσε πολύ η θάλασσα. ... Είναι κάποια πράγματα που μου λείπουνε... Πέρασα καλά και γενικά έζησα καλά. Το μεγαλύτερο κομμάτι που ήταν λίγο πιο αβέβαιο ήταν η δουλειά, το οικονομικό δηλαδή. Εκτός από αυτό, όλα ήταν μια χαρά.»

Φω.:

«Ναι, ήμουν ευχαριστημένος σε πολλά θέματα, κυρίως όσον αφορά τη ζωή μου, τη διασκέδαση, τους φίλους μου, το σχολείο μου...»

Λ.:

«Κάποια πράγματα μου άρεσαν στην Ελλάδα και κάποια άλλα όχι. Στην Ελλάδα μου άρεσε ο καιρός, ο κόσμος... και δεν μου άρεσε πώς λειτουργούν κάποια πράγματα, όπως, για παράδειγμα, το εκπαιδευτικό σύστημα.»

Η απόφαση μιας νέας μετανάστευσης σχετίζεται άμεσα με τις συνθήκες ζωής και διαβίωσης στη χώρα που βρίσκεται ο καθένας. Οι συνθήκες στην Ελλάδα της κρίσης, αλλά και τη μεταγενέστερη χρονική περίοδο, δεν παρέχουν εφόδια για ασφαλή διαβίωση και επαγγελματική εξασφάλιση και έτσι μια νέα μετανάστευση είναι, πολλές φορές, μονόδρομος.

Συγκεκριμένα αναφέρθηκε μεταξύ άλλων:

Φω.:

«Σε αυτό το κομμάτι λειτούργησα σαν έλληνας πολίτης και όχι σαν αλβανός πολίτης που πήρε την ελληνική ιθαγένεια. Και με φίλους μου που το συζητάμε, Έλληνες που ήρθαν στην Ελβετία, σκεφτόμαστε ότι ήταν καθαρά οι δυσκολίες που μας έκαναν να φύγουμε έξω. Δεν ήταν επιλογή μας να πάρουμε την ελληνική ιθαγένεια για να πάμε στο εξωτερικό. ... Την απόφαση την πήρα ξαφνικά γιατί μου έγινε μία πρόταση επαγγελματική από την Ελβετία. Και εκείνη την περίοδο υπήρχαν μεγάλες οικονομικές δυσκολίες στην Ελλάδα. Και σκέφτηκα ότι είναι μία καλή ευκαιρία να δοκιμάσω έξω... Σκέφτηκα να φύγω και αν είναι καλά και μπορέσω να προσαρμοστώ, να μείνω έξω για κάποιο χρονικό διάστημα, αλλιώς θα ξαναγυρνούσα. Τελικά, αργότερα ήρθε η οικογένεια.»

Λ.:

«Η απόφαση ήταν της μητέρας μου για καθαρά οικονομικούς λόγους. Ήταν πολύ δύσκολα τα οικονομικά μας στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια.»

Σκ.:

«Ήθελα να δουλέψω σαν νοσηλεύτρια, επειδή αυτό σπούδασα. Και στην Ελλάδα δεν ήταν τόσο εύκολο... και τα χρήματα δεν ήταν καλά.»

Χ.:

«Από άποψη προοπτικής και καριέρας δεν ήμουν ευχαριστημένος, γι' αυτό και έφυγα. Ξεκάθαρα ήταν για επαγγελματικούς λόγους. Δεν είναι ότι ήταν οικονομικό το πρόβλημα, ότι δεν τα έβγαζα πέρα... απλά στη δουλειά μου δεν είχα προοπτική. Με πονάει το γεγονός ότι έφυγα, δεν θα ήθελα να φύγω. Αλλά, δυστυχώς, το ελληνικό κράτος μας διώχνει όλους τους επιστήμονες.»

Μ.:

«Ο λόγος ήταν μόνο η δουλειά του άντρα μου, ξεκάθαρα. Ήταν λόγοι οικονομικοί και επαγγελματικοί. Ο άντρας μου δούλευε στην Ελλάδα μόνο δύο με τρεις μέρες την εβδομάδα. Και με δύο μικρά παιδιά ήταν λίγο δύσκολα... Και έτσι αποφασίσαμε να φύγουμε. Εγώ, η αλήθεια είναι ότι δεν ήθελα να φύγω από την Ελλάδα. Στεναχωριόμουν πάρα μα πάρα πολύ!»

Κ.:

«Πρώτα είχαν έρθει κάποια ζαδέρφια μου στην Ελβετία. Και ήρθα και εγώ μαζί τους για να κάνω διακοπές και είπα ότι, αν βρω δουλειά θα μείνω, αλλιώς θα ξαναφύγω. Ήρθα εδώ, βρήκα δουλειά αμέσως, μου ήρθαν όλα "από δεξιά", όπως λέμε κι έμεινα. ... Στην Ελλάδα εκείνη την περίοδο είχα δουλειά αλλά ήταν των εξακοσίων ευρώ, τα οποία δεν σου φτάνουν ούτε καν για τα έξοδά σου.»

Σπ.:

«Ήταν η δουλειά και οι καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Ήθελα μία καλύτερη ζωή και έτσι ήρθα στην Αγγλία. Δεν είχα κάποιον εδώ. ... Αρχικά δεν είχα στο νου μου να σπουδάσω, πήγα για να δουλέψω. Μετά μπήκαν στο πρόγραμμα και οι σπουδές. Σκέφτηκα ότι θα ήθελα να το δοκιμάσω. ... Έβλεπα τους γονείς μου πώς περνούσαν στην Ελλάδα και δεν μου άρεσε και είπα ότι δεν θέλω να το κάνω και εγώ αυτό. Θα ήμουν δυστυχισμένη μία ζωή. Κι έτσι έφυγα...»

Η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας δείχνει ότι έχει συντελέσει καίρια στην απόφαση μιας νέας αρχής σε άλλο τόπο και έχει βοηθήσει αποτελεσματικά στη διεκπεραίωση των διαδικασιών. Οι συμμετέχοντες δηλώνουν σχετικά:

Χ.:

«Ναι, σίγουρα βοήθησε. Εννοείται! Αλλιώς θα έπρεπε να περιμένω μήνες... Το αλβανικό διαβατήριο δεν βοηθάει στο εξωτερικό... Δείχνεις την ελληνική ταυτότητα και ανοίγουν οι πόρτες... Πιο εύκολα σε παίρνουν σε δουλειές, σου δίνουν σπίτι, σε ασφαλίζουν... τα πάντα. Με τη βίζα πόσο να μείνεις έξω; Πρέπει να ξαναγυρίσεις μετά. Και μετά να ξαναφύγεις... Είναι πολύ δύσκολα... Η (ελληνική) ταυτότητα είναι το εισιτήριο για μια καλύτερη ζωή. ... Ως Ευρωπαίος πολίτης ήταν πολύ πιο εύκολο. Μπορούσα και με το αλβανικό διαβατήριο να πάω σε κάποιες Ευρωπαϊκές χώρες με το status της άδειας διαμονής που είχα, του επί μακρόν διαμένοντος, αλλά στην Ελβετία που ήθελα να έρθω, δεν μπορούσα με το αλβανικό διαβατήριο.»

Ε.:

«Ναι, βέβαια, με βοήθησε πολύ γιατί ήθελα να έρθω και πιο πριν αλλά με το αλβανικό διαβατήριο δεν μπορούσα. Έπρεπε να έχω βίζα και ήταν πολύ δύσκολο να την πάρεις.»

Σπ.:

«Ναι, με βοήθησε πάρα πολύ. Θα σου πω ένα μικρό παράδειγμα. Ακόμα και στο αεροδρόμιο για να έρθεις στην Αγγλία τους Αλβανούς τους βάζουν σε άλλη σειρά από τους Έλληνες, γιατί δεν είναι ευρωπαϊκή χώρα η Αλβανία. Και από θέμα ρατσισμού. Υπάρχει πολύ μεγάλη διαφορά. Αλλιώς είναι να λες ότι είσαι Αλβανός, αλλιώς είναι να λες ότι είσαι Έλληνας. Αλλιώς σε αντιμετωπίζουν. Ακόμα και τώρα που έχει βγει η Αγγλία από την Ευρωπαϊκή Ένωση, την ελληνική ταυτότητα τη δέχεται. Έχει διαφορά. Δεν έχει να κάνει μόνο με την ευρωπαϊκή ιθαγένεια.»

Φω.:

«Αν δεν είχα την ελληνική ιθαγένεια θα ήταν πολύ πιο δύσκολα. Νομίζω ότι στην Ελβετία δεν μπορείς να μεταναστεύσεις εύκολα αν δεν είσαι ευρωπαίος πολίτης. Η ελληνική ιθαγένεια βοηθάει πολύ στο κομμάτι αυτό.»

Φι.:

«Ναι, βέβαια, πάρα πολύ! Το πιο βασικό για να ξεκινήσεις κάτι είναι να έχεις κάποιες συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Αν δεν είχα την ελληνική ιθαγένεια, θα ήταν πάρα πολύ δύσκολο. Καμιά φορά μπορεί να είναι και ακατόρθωτο. Μπορεί κάποιος, δηλαδή, να κάνει όλες τις ενέργειες, να μαζέψει όλα τα χαρτιά και στο τέλος να πάρει άρνηση από τη χώρα.»

Κ.:

«Η ελληνική ιθαγένεια με βοήθησε πάρα πολύ για να έρθω εδώ, γιατί στην Ελβετία για να 'ρθει κάποιος πρέπει να έχει ευρωπαϊκό διαβατήριο. Διαφορετικά, πιστεύω ότι δεν θα μπορούσα να έρθω τουλάχιστον εδώ στην Ελβετία συγκεκριμένα.»

Λ.:

«Δεν μπορώ να πω κάτι τέτοιο γιατί ούτως ή άλλως είχα φύγει πριν πάρω την ελληνική ιθαγένεια από Ελλάδα. Όμως με βοηθάει πολύ, όταν επισκέπτομαι τους παππούδες μου που μένουν στη Νέα Υόρκη, γιατί αλλιώς θα χρειαζόμουν βίζα που δεν είναι πολύ εύκολο να την πάρεις.»

Αν και ο προγραμματισμός της νέας ζωής στο εξωτερικό έχει πλέον μεταβληθεί σε μακροπρόθεσμο, δεδομένων των προβλημάτων που εξακολουθεί να αντιμετωπίζει η Ελλάδα, στο βάθος του σχεδιασμού υπάρχει η θέληση και η διάθεση για επιστροφή στη χώρα μας, η οποία τους έχει εφοδιάσει με τις περισσότερες μνήμες

και αξίες. Η χώρα καταγωγής δεν κρίνεται ως χώρα προτίμησης για τη μόνιμη εγκατάστασή τους στο μέλλον. Αναφέρεται συγκεκριμένα:

Φι.:

«Θέλω να φτιάξω τη ζωή μου εδώ, θέλω να πατήσω στα πόδια μου. Όμως η απόφασή μου να μείνω εδώ κυρίως σχετίζεται με την κατάσταση όπως είναι στην Ελλάδα. Ο κόσμος στην Ελλάδα αντιμετωπίζει πολύ μεγάλες δυσκολίες ακόμη τώρα. Το οικονομικό κομμάτι είναι πολύ σημαντικό. Αν δεν ήταν αυτό, την Ελλάδα δεν θα την άλλαζα και πάντα σκέφτομαι να γυρίσω πίσω. Αλλά ακόμη δυστυχώς δεν υπάρχουν οι δυνατότητες για να γυρίσεις πίσω στην Ελλάδα και να μπορέσεις να κάνεις κάτι. Εντάξει... Αν θες απλά να βρεις μία δουλειά για να επιβιώσεις μπορείς να τη βρεις, αλλά το θέμα δεν είναι αυτό. Το θέμα είναι να μπορείς να ζεις αξιοπρεπώς. Το θέμα είναι να κάνεις κάτι στη ζωή σου, να προχωρήσεις. Αυτή τη στιγμή είναι πολύ δύσκολο στην Ελλάδα να τα καταφέρεις. Μακάρι να αλλάξει αυτό βέβαια στο μέλλον και μακάρι να μπορέσουμε να γυρίσουμε όλοι πίσω στην Ελλάδα. Γιατί δεν είναι λίγοι αυτοί που έφυγαν. ... Το όνειρο μου είναι να ξαναγυρίσω στην Ελλάδα, να αγοράσω κάτι στην Ελλάδα, να κάνω κάποια επένδυση. Όχι δεν σκέφτομαι να επιστρέψω πίσω στην Αλβανία καθόλου. Η Ελλάδα είναι η χώρα μου. Φυσικά στην Ελλάδα σκέφτομαι να ξαναγυρίσω, παρότι οι γονείς μου ζούνε τώρα στη Γερμανία. Αυτό νιώθω! Λέω το χωριό μου και εννοώ το χωριό που μεγάλωσα στην Ελλάδα. Σε καμία περίπτωση δεν εννοώ το χωριό που έζησα στην Αλβανία, γιατί εκεί έχω πάει το πολύ 10 φορές όλα μου τα χρόνια.»

Ε.:

«Σίγουρα δεν σκέφτομαι να ζήσω στο Λονδίνο όλα μου τα χρόνια. Το πρώτο μέρος που μου έρχεται για μόνιμη διαμονή είναι η Ελλάδα. Δεν έχω στο νου μου συγκεκριμένο χρονικό διάστημα για να ζήσω στο Λονδίνο... Όμως θέλω να γυρίσω πίσω. ... Σίγουρα δεν σκέφτομαι να γυρίσω στην Αλβανία. Ποτέ δεν ήταν επιλογή μου να γυρίσω εκεί. Πάντα την Ελλάδα έχω στο μυαλό μου σαν τη λύση για μετά.»

Φω.:

«Δεν ξέρω ακριβώς... Σκέφτομαι να ζήσω κάποια χρόνια εδώ, με σκοπό να μαζέψω κάποια χρήματα και μετά να ξαναγυρίσω στην Ελλάδα. Αν τα πράγματα γίνουν καλύτερα στην Ελλάδα σε μερικά χρόνια, ίσως να επιστρέψουμε ξανά, γιατί η Ελλάδα μας λείπει πολύ έντονα... και μας στεναχωρεί το γεγονός ότι είμαστε έξω. ... Φυσικά θα ήθελα να γυρίσω ξανά στην αγαπημένη μου πατρίδα, στην Ελλάδα. Ίσως να μην είναι

στην ίδια πόλη, ίσως να είναι σε κάποια μεγαλύτερη πόλη, αλλά σίγουρα θα είναι στην Ελλάδα.»

X.:

«Δεν ξέρω ακριβώς αλλά είναι μακροχρόνια τα σχέδιά μου, δυστυχώς. Πάντα κάτι κερδίζεις και κάτι χάνεις. ... Ναι, το σκέφτομαι να επιστρέψω πίσω στην Ελλάδα και στα μεσοπρόθεσμα σχέδια μου είναι να αγοράσω ένα σπίτι στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα στο Βόλο, εκεί που σπούδασα, για διακοπές περισσότερο. Για αρχή τουλάχιστον. ... Στην Αλβανία δεν σκέφτομαι να επιστρέψω, γιατί δεν υπάρχει κάτι που με ωθεί προς τα εκεί. Ούτε οι γονείς μου είναι εκεί, ούτε επαγγελματικά υπάρχει προοπτική, οπότε δεν το σκέφτομαι καθόλου.»

Λ.:

«Θα ήθελα να έρθω να σπουδάσω στην Ελλάδα Φαρμακευτική και μετά δεν ξέρω... Ανάλογα με το πού θα βρω δουλειά. Θα ήθελα να μείνω στην Ελλάδα, αν βρω δουλειά. ... Στην Αλβανία όχι, δεν σκέφτομαι να πάω, γιατί δεν έχω ζήσει καθόλου εκεί.»

Μ.:

«Δεν σκέφτομαι όμως να μείνουμε πολλά χρόνια στην Ελβετία. Ήδη κοιτάζουμε για να βρούμε κάποιο σπίτι στην Ελλάδα να αγοράσουμε. Ο σκοπός μας είναι να μείνουμε κάποια χρόνια εδώ, γύρω στα δέκα το πολύ, να μαζέψουμε κάποια χρήματα και να γυρίσουμε πίσω στην Ελλάδα. Η υπόλοιπη ζωή μας θέλουμε να είναι πίσω στην Ελλάδα. Θέλουμε να κλείσουμε αυτό τον κύκλο εδώ στην Ελβετία και να φύγουμε. ... Όχι, στην Αλβανία δεν θα πήγαινα. Δεν έχουμε τίποτα και κανέναν.»

Σκ.:

«Στο κοντινό μέλλον, σε πέντε χρόνια περίπου, λέμε με τον άντρα μου να πάρουμε ένα σπίτι εκεί στο Βόλο που μέναμε, να ερχόμαστε για διακοπές. Μου λείπει η παραλία, η θάλασσα. Μου λείπουν οι βόλτες, η διασκέδαση. Μου λείπει πάρα πολύ η Ελλάδα. Σκέφτομαι ότι θέλω να έρθω στην Ελλάδα να ζήσω. Γιατί δεν θα αντέξω εδώ το κλίμα! (γέλια) ... Στην Αλβανία δεν σκέφτομαι να ζήσω. Όχι, καθόλου. Νιώθω ξένη εκεί.»

Ωστόσο, δύο από τους συμμετέχοντες αντιμετωπίζουν τις νέες συνθήκες ζωής και το νέο περιβάλλον με μια άλλη οπτική, πιο πραγματιστική και αποστασιοποιημένη. Προχωρούν τη ζωή τους στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης, κάνοντας σχέδια για μόνιμη εγκατάσταση στη χώρα που θα καλύψει τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους στο μεγαλύτερο βαθμό.

Χαρακτηριστικά αναφέρει ο Κ.:

«Εδώ ήρθα με το σκεπτικό, όπως έκανα και στην Ελλάδα, ότι ήρθα για να ζήσω μόνιμα. Ήρθα εδώ και θα μείνω. Αλλά ποτέ όμως δεν ξέρεις... Προς το παρόν δεν σκέφτομαι να γυρίσω πίσω στην Ελλάδα. Ίσως όταν κάποια στιγμή σταματήσω να δουλεύω, τότε μπορεί να γυρίσω στην Ελλάδα για κάποιους μήνες, για κάποια ταξίδια, για διακοπές, για λίγο καιρό δηλαδή, για να θυμηθώ κάποια πράγματα που έχω ζήσει. ... Δεν έχει σημασία αν θα ήταν η Ελλάδα ή η Αλβανία. Αν κάποιος μου έλεγε για παράδειγμα ότι σου δίνω μία πολύ καλή δουλειά, θα πήγαινα να ζήσω εκεί. Δεν έχει σημασία αν είναι η Ελλάδα ή η Αλβανία αυτό το μέρος. Όπου θα έχω κάποιο συμφέρον, εκεί θα πάω να μείνω. ... Δυστυχώς τα πράγματα αυτόν τον καιρό που ζούμε είναι κάπως διαφορετικά... Όλοι είμαστε πολίτες του κόσμου. Φεύγουμε από τη χώρα που γεννιόμαστε για να ζήσουμε μία καλύτερη ζωή και μετά πάμε κάπου αλλού, πάλι για να κάνουμε κάτι καλύτερο.»

Και η Σπ.:

«Ίσως να μείνω μόνιμα εδώ. Το έχουμε συζητήσει και με τους γονείς μου και μάλλον θα έρθουν και αυτοί εδώ σύντομα. Τώρα όχι, δεν σκέφτομαι να επιστρέψω πίσω στην Ελλάδα. Μετά από 10 χρόνια δεν ξέρω βέβαια πως θα το σκέφτομαι. Όμως αυτή τη στιγμή έχω μια πολύ καλή δουλειά και είμαι πολύ ευχαριστημένη απ' αυτή. Τουλάχιστον σ' αυτόν τον τομέα είμαι ευχαριστημένη. ... Στην Αλβανία όχι. Δεν σκέφτομαι καθόλου να πάω για να ζήσω.»

Όταν χρειάζεται να γίνει επιλογή αυτοπροσδιορισμού του ατόμου μεταξύ της χώρας καταγωγής -και χώρα πρώτης ιθαγένειας- και της χώρας διαβίωσης των σημαντικότερων και πιο καθοριστικών χρόνων της ζωής του ατόμου -και χώρα δεύτερης ιθαγένειας-, συνήθως η επιλογή είναι υπέρ της χώρας που έχει δώσει στο άτομο τις περισσότερες προσλαμβάνουσες και μεγαλύτερες εμπειρίες ζωής. Χαρακτηριστικές είναι οι παρακάτω αναφορές:

Λ.:

«Όταν με ρωτάνε έχω λίγο πρόβλημα να τους εξηγήσω... Αν έπρεπε όμως να πω μία από τις δύο, θα έλεγα ότι είμαι Ελληνίδα.»

Φι.:

«Εδώ η καθημερινότητά μου με κάνει να λέω ότι είμαι Ελληνίδα. Το αλβανικό διαβατήριό έχει ξεχαστεί. Σε όλες τις υπηρεσίες δηλώνω ελληνίδα γιατί έτσι ήρθα. ... Ναι, στην πραγματικότητα νιώθω περισσότερο Ελληνίδα.»

Μ.:

«Εννοείται ελληνίδα, αν και δεν υπάρχει καθόλου ρατσισμός εδώ.»

Σκ.:

«Τους λέω ότι είμαι αλβανίδα αλλά έχω και ελληνική υπηκοότητα. Αν έπρεπε να απαντήσω μονολεκτικά, θα έλεγα ότι είμαι ελληνίδα.»

Χ.:

«Αυτοπροσδιορίζομαι ως Ελληνοαλβανός. Αν πρέπει όμως να συμπληρώσω κάποια αίτηση, εκεί δηλώνω έλληνας γιατί, βάσει της νομοθεσίας, έχω έρθει ως έλληνας πολίτης.»

Φω.:

«Ως Έλληνας. Και οι φίλοι μου είναι όλοι έλληνες εδώ.»

Κ.:

«Λέω έλληνας γιατί αυτά τα χαρτιά δείχνω. Αυτό λέει το διαβατήριο που δείχνω.»

Ε.:

«Η αλήθεια είναι ότι όταν βαριέμαι να εξηγήω λέω συνήθως ότι είμαι από την Ελλάδα. Όταν έχω όμως περισσότερο χρόνο λέω ότι έχω γεννηθεί στην Αλβανία και έχω μεγαλώσει στην Ελλάδα. Συνήθως όμως λέω ότι είμαι Ελληνίδα, γιατί αυτό υπάρχει παντού σε όλα μου τα χαρτιά. Γιατί παντού χρησιμοποιώ εξάλλου το ελληνικό διαβατήριο, το αλβανικό δεν υπάρχει πουθενά.»

Σπ.:

«Καθαρά και μόνο σαν Ελληνίδα. Με αλβανούς αποφεύγω να κάνω παρέα εδώ που είμαι. Γιατί αν βρω κάποιο αλβανό φίλο μου και τον γνωρίσω στους υπόλοιπους φίλους μου που κάνω εδώ παρέα και μάθουν ότι είμαι Αλβανίδα, τότε αυτό θα είναι πρόβλημα. Υπάρχει πολύς ρατσισμός κι εδώ. Δεν θέλω να ξέρουν οι φίλοι μου εδώ ότι έχω αλβανική καταγωγή. Ακόμη κι αν με ρωτήσουν για τους γονείς μου θα αποφύγω να τους πω ότι έχουν αλβανική καταγωγή.»

Εν τέλει, η επιλογή της ελληνικής ιθαγένειας για τον αυτοπροσδιορισμό τους στον νέο τόπο διαμονής καθώς και η επιλογή της Ελλάδας ως τόπος μόνιμης κατοικίας, έστω και σε μεταγενέστερο στάδιο, και όχι οποιουδήποτε άλλου μέρους στον κόσμο, σχετίζεται κυρίως με το ότι οι μετανάστες δεύτερης γενιάς που έχουν μεγαλώσει στην Ελλάδα και έχουν ζήσει στη χώρα μας επί μακρόν, έχουν αναπτύξει πολύ ισχυρούς δεσμούς με τη χώρα, και γι' αυτό τη θεωρούν πατρίδα τους, διατηρώντας παράλληλα και συναισθήματα για τη χώρα καταγωγής τους αφού είναι και η χώρα καταγωγής των γονιών τους. Χαρακτηριστικές είναι οι απαντήσεις των συμμετεχόντων στην ερώτηση της ερευνήτριας σχετικά με το ποια θα ήταν η χώρα

προτίμησης για μόνιμη εγκατάσταση, ανεξαρτήτως παραγόντων, έχοντας ελεύθερη και απεριόριστη δυνατότητα επιλογής.

Μ.:

«Στην Ελλάδα βέβαια 100%.»

Ε.:

«Από την μέση ηλικία και μετά η Ελλάδα θα ήταν μία πολύ καλή επιλογή.»

Φι.:

«Ελλάδα! Ναι, βέβαια, εννοείται! Δεν υπάρχει άλλη χώρα σαν την Ελλάδα. Γιατί εκεί έζησα εξάλλου εγώ. Πού θα βρεις πιο όμορφη χώρα; Υπάρχει ζωντάνια στην Ελλάδα, οι άνθρωποι μιλάνε, γελάνε, υπάρχει ζωή.»

Φω.:

«Η Ελλάδα!»

Σπ.:

«Θα ήθελα να μείνω στην Ελλάδα. Ναι, εννοείται. Γιατί είναι άλλη η ζωή στην Ελλάδα, πραγματικά. Δηλαδή αν από θέμα δουλειάς και χρημάτων είχα στην Ελλάδα αυτά που έχω εδώ, δεν υπήρχε περίπτωση να φύγω ποτέ από Ελλάδα. Είναι ακόμα και ο αέρας που αναπνέεις την Ελλάδα... Σου αρέσει. Δεν ξέρω αν το νιώθω αυτό επειδή έχω φύγει και μου λείπει η Ελλάδα, αλλά είναι όλη η ζωή διαφορετική. Στην Ελλάδα πας για ένα καφέ την Κυριακή στη θάλασσα και χαλαρώνει όλο σου το σώμα. ... Όλα αυτά μου λείπουν από την Ελλάδα, αυτός ο διαφορετικός τρόπος ζωής.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

5.1 Συμπεράσματα

Στόχος της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι να εξετάσει τους λόγους για τους οποίους οι μετανάστες δεύτερης γενιάς επιθυμούν να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια, τι σημαίνει για αυτούς, τι προβλήματα αντιμετώπισαν ως νεοεισερχόμενοι αλλοδαποί πολίτες στην ελληνική κοινωνία και πώς κρίνουν την αντιμετώπισή τους από το θεσμικό πλαίσιο και από τις διοικητικές υπηρεσίες. Επιπλέον, διερευνώνται οι τρόποι με τους οποίους διαχειρίζονται τις σχέσεις τους με τη χώρα καταγωγής και με τη χώρα διαμονής, υπό το πρίσμα της νέας ιδιότητας του έλληνα πολίτη και οι ισορροπίες που έχουν ενδεχομένως δημιουργηθεί με την απόκτηση της ιδιότητας αυτής. Τέλος, αναζητούνται οι λόγοι για τους οποίους οι νέοι έλληνες πολίτες αποφάσισαν να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό μετά την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας και ο βαθμός στον οποίο η ιδιότητα του έλληνα πολίτη επηρέασε την απόφαση της νέας μετακίνησης και βοήθησε στην υλοποίησή της. Για το λόγο αυτό στην παρούσα ενότητα θα αναφερθούν τα κύρια συμπεράσματα που εξήχθησαν από την έρευνα και θα συσχετιστούν με το θεωρητικό μέρος.

Οι μετανάστες δεύτερης γενιάς αντιμετώπισαν τις δυσκολίες της μετακίνησης σε ένα ξένο τόπο από πολύ μικρή ηλικία, είτε γεννήθηκαν στην Ελλάδα είτε όχι. Από πολύ νωρίς και χωρίς να μπορούν να καταλάβουν τους λόγους, ήρθαν αντιμέτωποι με τις κοινωνικές ανισότητες, τον κοινωνικό αποκλεισμό, την ξενοφοβία και το ρατσισμό μόνο εξαιτίας της διαφορετικής εθνικότητάς τους. Οι διαφορές στην αντιμετώπισή τους σε σχέση με τους υπόλοιπους έλληνες συμμαθητές και φίλους, είτε από τους εκπαιδευτικούς μέσα στο σχολικό περιβάλλον είτε από τους γονείς των ελληνόπουλων, είναι έκδηλες και εγείρουν ερωτηματικά ως προς το πνεύμα που διαπνέει την εκπαιδευτική διαδικασία σε μία πολυπολιτισμική κοινωνία, όπως είναι η σύγχρονη ελληνική κοινωνία καθώς και ως προς τη γενικότερη παιδεία του ελληνικού πληθυσμού σε θέματα πολυπολιτισμικότητας και αποδοχής του διαφορετικού. Ένας άλλος τομέας ανισότητας και αποκλεισμού της συγκεκριμένης κατηγορίας παιδιών αφορά στη δυνατότητα μετεκπαίδευσης και παροχής ευκαιριών για μεταπτυχιακές σπουδές με ευνοϊκούς όρους. Το θεσμικό πλαίσιο παρεμποδίζει τους αλλοδαπούς υπηκόους τρίτων χωρών από τη δυνατότητα εισαγωγής τους σε συγκεκριμένες σχολές και μετεκπαίδευσης σε ανώτερο επίπεδο με ίσους όρους σε

σχέση με τους έλληνες πολίτες και τελικά τους απομακρύνει από την απόκτηση ανάλογων εφοδίων με τους έλληνες, οι οποίες έχουν ολοκληρώσει τις ίδιες σπουδές ή διαθέτουν τα ίδια προσόντα.

Αντίστοιχο σκηνικό παρουσιάζεται και στον εργασιακό τομέα, όπου οι αλλοδαποί δεν τυγχάνουν ίσων ευκαιριών και ισότιμης αντιμετώπισης, γεγονός που οφείλεται σε περιορισμούς που θέτει το θεσμικό πλαίσιο αλλά και στην άτυπη συμπεριφορά των εργοδοτών και συναδέλφων, η οποία υποκινείται από στερεοτυπικές ή ακόμη και ρατσιστικές συμπεριφορές. Τα παιδιά μετανάστες δεύτερης γενιάς μεγαλώνουν στην Ελλάδα με τον ίδιο τρόπο όπως και οι έλληνες συνομήλικοί τους. Αποκτούν τις ίδιες εμπειρίες και λαμβάνουν την ίδια εκπαίδευση, δεν έχουν όμως τις ίδιες υποχρεώσεις και δικαιώματα. Η ανάγκη διατήρησης της νομιμότητας και της ανανέωσης των αδειών διαμονής κάθε τρία χρόνια αποτελεί μια διαδικασία ιδιαίτερα αγχωτική και επίπονη που τους δημιουργεί ανασφάλεια και αβεβαιότητα. Η ανασφάλεια αυτή γίνεται πιο έντονη μετά την ενηλικίωση, όπου οι απαιτήσεις για τη διατήρηση της νομιμότητας αυξάνουν δυσανάλογα, καθώς, για την απόκτηση των αδειών διαμονής που παρέχουν δικαίωμα πρόσβασης στην εργασία, απαιτούνται πια ένσημα και προσωπική ασφάλιση ενώ τα περιθώρια των επιλογών τους για εύρεση εργασίας με αξιοπρεπείς απολαβές στενεύουν. Οι νέοι μετανάστες δεύτερης γενιάς, μετά την ενηλικίωσή τους, αναζητούν εργασία μέσα στα πλαίσια της οικονομικής ύφεσης που βιώνει η Ελλάδα ήδη από το 2009 με συνθήκες ανισότητας, γεγονός που εντείνει το προσωπικό και εργασιακό τους άγχος.

Η συγκεκριμένη διοικητική διαδικασία που αναφέρθηκε και αφορά στην έκδοση των αδειών διαμονής αλλά και γενικά όλες οι διαδικασίες που σχετίζονται με τους αλλοδαπούς προσκρούουν επιπλέον και στον κυκεώνα της γραφειοκρατίας, αφού οι υπηρεσίες απαιτούν από τους αλλοδαπούς πρωτότυπα πιστοποιητικά και επίσημες μεταφράσεις αυτών, έγγραφα τα οποία έχουν πολύ υψηλό οικονομικό κόστος και απαιτούν πολύ χρόνο για την έκδοσή τους. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα οι χώρες καταγωγής εκδίδουν άπαξ μια σειρά πιστοποιητικών και η επανέκδοσή τους είναι εξαιρετικά δύσκολη και περίπλοκη, αν όχι αδύνατη. Όταν μάλιστα η ήδη δύσκολη, χρονοβόρα και οικονομικά ασύμφορη διαδικασία έκδοσης πρωτότυπων ξενόγλωσσων πιστοποιητικών συνδυάζεται με την υποχρέωση κατάθεσής τους σε παραπάνω από μία ελληνικές δημόσιες υπηρεσίες και σε τακτά χρονικά διαστήματα, λόγω λήξης της ισχύος τους, τότε μπορούμε να αντιληφθούμε το μέγεθος της ταλαιπωρίας που υφίστανται οι αλλοδαποί και της απογοήτευσης που

αισθάνονται. Οι νέοι ενήλικες μετανάστες δεύτερης γενιάς, όταν ξεκινούν να έρχονται προσωπικά αντιμέτωποι με τις ανωτέρω διαδικασίες, βιώνουν για μία ακόμη φορά τις κοινωνικές ανισότητες και διακρίσεις, αφού για τους έλληνες φίλους τους είναι άγνωστες όλες αυτές οι διαδικασίες και οι επαφές με τις κρατικές υπηρεσίες. Η προσπάθεια εξάλειψης της άδικης και άνισης συμπεριφοράς που υφίστανται από την κοινωνία και τη διοίκηση και της άρσης των γραφειοκρατικών εμποδίων είναι κάποιιοι από τους λόγους που οδηγούν τα παιδιά μετανάστες δεύτερης γενιάς στην επιθυμία τους να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια.

Εξίσου σημαντικό ωστόσο λόγο, αν όχι πρωταρχικό, αποτελεί το βίωμα αυτών των παιδιών, τα οποία έχουν μεγαλώσει στην Ελλάδα, από την πολύ ευαίσθητη νηπιακή συνήθως ηλικία και έχουν διαποτισθεί με τις αρχές και τις αξίες της ελληνικής κοινωνίας. Οι εμπειρίες και οι προσλαμβάνουσες είναι κοινές με αυτές των υπολοίπων ελλήνων φίλων και συμμαθητών τους γι' αυτό και δεν νιώθουν ότι ξεχωρίζουν. Έχουν γίνει μέτοχοι της ελληνικής παιδείας και κουλτούρας διαμέσου των τυπικών αλλά και των άτυπων μορφών που είναι διάχυτες σε όλους τους τομείς της καθημερινότητας. Η ζωή τους δε διαφοροποιείται στις καθημερινές πρακτικές από αυτή των υπόλοιπων συνομήλικων ημεδαπών αλλά ούτε και στον τρόπο με τον οποίο εισπράττουν τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος, εκφράζουν τις προσωπικές τους πεποιθήσεις ή διεκδικούν ισότιμες ευκαιρίες και δικαιώματα. Η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας επομένως φαντάζει στις ομάδες των παιδιών μεταναστών δεύτερης γενιάς ως λογική συνέχεια και μονόδρομος προκειμένου να αποκτήσουν και τυπικά αυτό που νιώθουν άτυπα σε όλη την διάρκεια της ζωής τους, δηλαδή την ιδιότητα του έλληνα πολίτη.

Πολλοί βέβαια εξ' αυτών είχαν ήδη συμμετάσχει στη διαδικασία για την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας με τις διατάξεις του ν. 3838/2010, όμως βρέθηκαν σε απόγνωση καθώς περίπου 18.500 αιτήματα παρέμειναν σε εκκρεμότητα για τρία και πλέον χρόνια, μέχρι την επανεξέτασή τους με τις νέες διατάξεις του ν.4332/2015 και την τελική έκδοση της απόφασης. Η ματαίωση των σχεδίων τους με την κατάργηση του ν.3838/2010 αύξησε την ανασφάλεια που τους διακατείχε, τη δυσπιστία απέναντι στις διοικητικές διαδικασίες και τους κρατικούς θεσμούς, την αίσθησή τους ότι ανήκουν σε μία δεύτερη κατηγορία πολιτών και την πεποίθησή τους ότι τα δικαιώματά τους τροποποιούνται ανάλογα με τις πολιτικές επιδιώξεις και συμφέροντα. Η χρονική περίοδος από την αναστολή του ν. 3838/2010 και μέχρι την επανεκκίνηση των διαδικασιών απονομής της ελληνικής ιθαγένειας στους μετανάστες

δεύτερης γενιάς με τον ν. 4332/2015, δηλαδή η περίοδος από τον Νοέμβριο 2012 μέχρι τον Σεπτέμβριο 2015, χαρακτηρίζεται ως «μαύρη» περίοδος από τους ενδιαφερόμενους. Όσοι συμμετείχαν στην εν λόγω διαδικασία με την υποβολή αιτημάτων διακατέχονταν από πολύ μεγάλη αβεβαιότητα και ανασφάλεια, υπήρχε μία τεράστια καθυστέρηση χωρίς να γνωρίζουν τους ακριβείς λόγους, δεν γνώριζαν πότε ή ακόμη και αν θα τους δοθεί τελικά ο πολυπόθητος «τίτλος» του έλληνα πολίτη και παρέμεναν σε καθεστώς αγχωτικής αναμονής καθώς τα σχέδιά τους για το μέλλον ήταν αβέβαια και ο προγραμματισμός της ζωής τους ανεπαρκής. Όσοι, αντίθετα, συμμετείχαν για πρώτη φορά στη νέα διαδικασία με τις διατάξεις του ν.4332/2015 δεν αντιμετώπισαν ιδιαίτερα προβλήματα, αφού τα δικαιολογητικά ήταν πολύ περιορισμένα και οι διοικητικές διαδικασίες αρκετά ευέλικτες. Ο πρώτος καιρός της εξέτασης χρόνιων αιτημάτων, αντικαταστάθηκε από την εξέταση των τρεχουσών αιτήσεων σε σύντομο χρονικό διάστημα, μετά και την επίλυση των πολύπλοκων τεχνικών προβλημάτων του Πληροφοριακού Συστήματος Ιθαγένειας (ΠΣΙ) του Υπουργείου Εσωτερικών, με τη διοίκηση να δίνει προτεραιότητα στις διαδικασίες που αφορούσαν στους μετανάστες δεύτερης γενιάς, αναγνωρίζοντάς τους, με αυτόν τον τρόπο, το δίκαιο αίτημά τους περί ολοκλήρωσης της σχετικής διαδικασίας χωρίς κωλυσιεργίες.

Μετά την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας, η νέα αυτή κατηγορία ελλήνων πολιτών βιώνει τη διαμορφωθείσα κατάσταση έχοντας τα ίδια θετικά συναισθήματα προς την Ελλάδα, ο τρόπος όμως με τον οποίο αντιμετωπίζεται έχει πλέον διαφοροποιηθεί. Οι κοινωνικές σχέσεις σε προσωπικό επίπεδο παραμένουν οι ίδιες αλλά οι θεσμικοί κανόνες αλλάζουν, οι τυπικές σχέσεις μεταξύ υπηρεσιών και συναλλασσόμενων πολιτών διαμορφώνονται διαφορετικά και η καθημερινότητά τους διευκολύνεται. Η απόκτηση της ελληνικής ταυτότητας δεν διαφοροποιεί ούτε τις ατομικές συνήθειες, οι οποίες είναι ήδη εμπεδωμένες από την καθημερινότητα, ούτε τις κοινωνικές δραστηριότητες, οι οποίες εξακολουθούν να βιώνονται με τον ίδιο ισχυρό και σταθερό τρόπο, αφού κυρίως στηρίζονται στα ήθη και έθιμα του οικογενειακού αλλά και του κοινωνικού περιβάλλοντος. Φαίνεται, μέσα από τις συνεντεύξεις, ότι δεν διαφοροποιείται ο τρόπος που τα άτομα αντιλαμβάνονται και αξιολογούν τις σχέσεις τους με το στενό και ευρύτερο περιβάλλον της πρώτης και δεύτερης ιθαγένειας, τις οποίες αντιμετωπίζουν ως ίδιες. Η χώρα της πρώτης ιθαγένειας και η χώρα της δεύτερης ιθαγένειας βρίσκονται σε απόλυτη αρμονία στην ψυχοσύνθεσή τους και οι εξωτερικές διοικητικές διαδικασίες δεν μπορούν να τις

διαταράζουν. Εκείνο όμως που διαφοροποιείται σε πολύ σημαντικό βαθμό είναι το θεσμικό πλαίσιο και τα νέα δικαιώματα που αποκτούνται. Το δικαίωμα ψήφου είναι πρωταρχικής σημασίας για μία μερίδα ενεργών πολιτών, οι οποίοι με υπομονή καρτερούσαν τη στιγμή που θα μπορούσαν να ασκήσουν το αναφαίρετο δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι που έχει ο κάθε πολίτης, στο κράτος που μεγάλωσαν και έζησαν το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους, όπως ακριβώς το ασκούσαν όλοι οι υπόλοιποι έλληνες φίλοι τους. Οι συναλλαγές με τις δημόσιες υπηρεσίες πραγματοποιούνται με άλλα δεδομένα, η γραφειοκρατία περιορίζεται ακόμη περισσότερο και ο χρόνος διεκπεραίωσης των υποθέσεων μειώνεται εξαιτίας του μικρότερου όγκου των δικαιολογητικών που απαιτούνται για έλληνες πολίτες και της ευκολίας απόκτησής τους.

Ανάλογη είναι και η αντιμετώπισή τους σε χώρες της ευρωπαϊκής ένωσης. Οι πολίτες ευρωπαϊκής χώρας, όπως οι Έλληνες, απολαμβάνουν δικαιώματα που απορρέουν από την ευρωπαϊκή τους ιθαγένεια. Το αντίστοιχο δε συμβαίνει με τους υπηκόους τρίτων χωρών, οι οποίοι είναι αναγκασμένοι να περιμένουν πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα για να μπορέσουν να αναζητήσουν θέσεις εργασίας στο εξωτερικό. Συνήθως δε ο αριθμός των συγκεκριμένων θέσεων είναι πολύ περιορισμένος και αφορούν σε βραχυχρόνια απασχόληση. Η χειρότερη εκδοχή της προαναφερθείσας κατάστασης είναι η αβεβαιότητα που βιώνει η ανωτέρω ομάδα ανθρώπων, καθώς δεν γνωρίζουν αν τελικά θα τελεσφορήσουν τα σχέδιά τους και θα πάρουν την πολυπόθητη βίζα ή αν θα ματαιωθούν και θα ξαναγυρίσουν στο καθεστώς της προϋπάρχουσας κατάστασης, όντας επιφορτισμένοι με πολλαπλάσια αβεβαιότητα και ανασφάλεια. Ανάλογης έκτασης είναι οι ανισότητες που υφίστανται οι υπήκοοι τρίτων χωρών και μετά την εύρεση εργασίας σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίες εκδηλώνονται με συνεχείς προσπάθειες ανανέωσης των συμβάσεων και διατήρησης της εργασίας τους. Αυτοί οι σκόπελοι, που πολλές φορές καθιστούν τη μετακίνηση στο εξωτερικό αδύνατη, σταματούν να υφίστανται, όταν υπάρχει η ελληνική «ταυτότητα», η οποία θεωρείται το «εισιτήριο», όπως αναφέρει ένας συνεντευξιζόμενος, για μια καλύτερη ζωή. Θεωρείται μονόδρομος για μια καλύτερη ποιότητα ζωής, η οποία στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης αλλά και της μετέπειτα περιόδου, δεν είναι εύκολα επιτεύξιμη. Η εργασιακή ανασφάλεια σε συνδυασμό με τις άσχημες εργασιακές συνθήκες και την καταστρατήγηση των δικαιωμάτων που βιώνουν οι εργαζόμενοι στην Ελλάδα, τα έντονα οικονομικά προβλήματα που απορρέουν από την προαναφερθείσα κατάσταση και οι ανυπέρβλητες δυσκολίες σε

προσωπικό και οικογενειακό επίπεδο δημιουργούν τις αναγκαίες συνθήκες που οδηγούν σε μία νέα μετανάστευση, όχι ως ελεύθερη αλλά ως αναγκαστική επιλογή. Η μετανάστευση σε προηγμένες χώρες της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης φαίνεται ότι αποτελεί τη μόνη επιλογή προκειμένου να συνεχίσουν οι μετανάστες δεύτερης γενιάς τη ζωή τους σε αξιοπρεπείς συνθήκες και όχι σε συνθήκες επιβίωσης, όσο και αν η απόφαση αυτή τους δυσκολεύει συναισθηματικά.

5.2 Προτάσεις

Η ελληνική κοινωνία, η οποία μετατράπηκε ξαφνικά σε πολυπολιτισμική, από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα, δεν είχε τον απαιτούμενο χρόνο ώστε να βιώσει με ηρεμία τις αλλαγές και να τις αφομοιώσει. Η μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας φάνηκε να υστερεί των εξελίξεων και το θεσμικό σύστημα δεν ανταποκρίθηκε έγκαιρα στις νέες προκλήσεις με τις οποίες ήρθε αντιμέτωπη η κοινωνία. Οι στερεοτυπικές αντιλήψεις που έχουν διαποτίσει την ελληνική κοινωνία όλες αυτές τις δεκαετίες μετά τη μεταπολίτευση περί καθαρότητας του έθνους και υπεροχής του ελληνικού στοιχείου, με συνακόλουθη την αντίληψη περί κατωτερότητας των υπολοίπων εθνικών ομάδων, έχουν δημιουργήσει στατικότητα και αντίδραση σε οποιαδήποτε προσπάθεια αλλαγής. Το στερεότυπο του χαμηλού κοινωνικού μορφωτικού κεφαλαίου που αποδίδεται στους μετανάστες, λόγω της εθνοπολιτισμικής τους καταγωγής, δημιούργησε πολλαπλές αρνητικές αντιδράσεις στην ευρύτερη κοινωνία. Οι μετανάστες αποτέλεσαν τον αποδιοπομπαίο τράγο σε αυτή τη νέα πραγματικότητα και άρχισαν να κάνουν έντονα την εμφάνισή τους ρατσιστικά φαινόμενα. Οι ελληνικές κυβερνήσεις και η κοινή γνώμη υιοθέτησαν μία διστακτική, αν όχι εχθρική, συμπεριφορά απέναντι στους μετανάστες, οι οποίοι είναι μόνιμα εγκατεστημένοι στη χώρα, ως προς το θέμα της πλήρους πολιτικής και κοινωνικής ένταξής τους, κυρίως εξαιτίας της ενδεχόμενης υπεραντιπροσώπευσης ιδιαίτερα της αλβανικής κοινότητας στο σύνολο του ελληνικού πληθυσμού (Τριανταφυλλίδου, 2005: 67). Ωστόσο, χρειάζεται να γίνει αντιληπτό ότι η ελληνική κοινωνία δεν κινδυνεύει με αποδόμηση μέσα από την αποδοχή του διαφορετικού. Η αποδοχή του διαφορετικού δεν σημαίνει διάλυση. Όταν εμπλουτίζεται η κοινωνία με διαφορετικές ιδέες αποκτά πολύπλευρη γνώση, νέες οπτικές γωνίες αντίληψης της πραγματικότητας και νέους τρόπους αντιμετώπισης των ζητημάτων που προκύπτουν.

Η συνειδητοποίηση ότι η ένταξη των μεταναστών μέσα από τη διαφύλαξη της διαφορετικότητάς τους είναι όχι μόνο εφικτή αλλά και επιθυμητή είναι το επόμενο βήμα που απομένει να γίνει από την πλευρά της ελληνικής κοινωνίας (Μπάγκαβος & Παπαδοπούλου, 2003: 111).

Οι νέες συνθήκες που δημιουργήθηκαν στην ελληνική πραγματικότητα με την έλευση ενός μεγάλου όγκου μεταναστών έκαναν επιτακτική την ανάγκη καθιέρωσης ενός μοντέλου διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, που θα είχε ως βασική αρχή την αποδοχή της σύγχρονης, ευέλικτης και πολλαπλής ταυτότητας, ώστε να εμπεδωθεί η αντίληψη ότι το σχολείο προσδίδει αξία στην πολιτισμική ταυτότητα όλων. Κρίνεται αναγκαίο η νέα γενιά πολιτών, και κατ' επέκταση όλη η κοινωνία, να διαποτιστεί με τις βασικές αρχές του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αποδοχής της διαφορετικότητας. Μέσα από την επιτυχή και ενεργό ένταξη των μεταναστών μαθητών στο σχολικό περιβάλλον, η κοινωνία θα αρχίσει να ανταποκρίνεται στα νέα κοινωνικά μηνύματα και θα πάψει το σχολείο να λειτουργεί ως αναπαραγωγικός θεσμός των κοινωνικών ανισοτήτων (Καρανικόλα & Πίτσου, 2015: 147). Παράλληλα, μέσω της αναγνώρισης και της αποδοχής της διαφορετικότητας από το σχολείο, επιτρέπεται στους μετανάστες μαθητές να αναζητήσουν την ταύτιση με το νέο κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο εισέρχονται, κρατώντας όμως ακέραια τα στοιχεία της διαφορετικότητας που τους χαρακτηρίζει. Με τον τρόπο αυτό, το σχολείο διδάσκει σε όλους τους μαθητές το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των αρχών της ισότητας, της κοινωνικής δικαιοσύνης και τον αμοιβαίο σεβασμό των διαφορετικών λαών και πολιτισμών, εκπληρώνοντας το στόχο του εκπαιδευτικού συστήματος σχετικά με την εξάλειψη των ξενοφοβικών και ρατσιστικών φαινομένων και συμπεριφορών. Επιπρόσθετα, η διαρκής και πολύπλευρη επιμόρφωση των πολιτών γενικά αλλά και η καθιέρωση προγραμμάτων κατάρτισης των εκπαιδευτικών ειδικά, οι οποίοι κατά κύριο λόγο έρχονται σε επαφή με τα παιδιά, μετανάστες αλλά και ημεδαπούς, αποτελούν μία ολοκληρωμένη δράση ώστε να διαμορφωθεί η συνείδηση του πολίτη που ζει σε μία πολυπολιτισμική κοινωνία στη βάση του σεβασμού της διαφορετικότητας και της αποφυγής φαινομένων αρνητικών διακρίσεων. Οι ανωτέρω διαδικασίες, σε συνδυασμό με τη δημιουργία και εγκαθίδρυση σεμιναρίων ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης των γονέων των ελλήνων και μεταναστών μαθητών ως προς την αξία της διαπολιτισμικότητας και τα οφέλη της μεταξύ τους συνεργασίας, συμβάλλουν στην τόνωση της αυτοεκτίμησης των μεταναστών μαθητών αλλά και στη δημιουργία προϋποθέσεων για την

ομαλότερη ένταξή τους (Ευαγγελίου-Χάμπεση & Δημητρακοπούλου, 2003). Επιπλέον, συμβάλλουν στη διατήρηση αρμονικών σχέσεων μεταξύ ατόμων και ομάδων διαφορετικών εθνοτήτων και πολιτισμών. Πρωταρχικός σκοπός είναι η ένταξη και ενσωμάτωση των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία και αώτερος στόχος είναι η διατήρηση της κοινωνικής συνοχής.

Ο ν. 4332/2015, που αφορά στον τρόπο κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας από τους μετανάστες δεύτερης γενιάς λόγω γέννησης στην Ελλάδα και φοίτησης σε ελληνικό σχολείο, έχει επιφέρει μια σημαντική αλλαγή στα ελληνικά δεδομένα και αποτελεί στροφή προς την ουσιαστική διευθέτηση του νομικού καθεστώτος διαμονής τους. Η ειδοποιός διαφορά του ανωτέρω νόμου, καθώς και του ν. 3838/2010, σε σύγκριση με το προηγούμενο νομικό πλαίσιο, είναι ότι για πρώτη φορά στην Ελλάδα υπάρχει μία νέα πνοή στην αντίληψη του νομοθέτη, ο οποίος αναγνωρίζει το δικαίωμα των αλλοδαπών πολιτών στην επιλογή της ελληνικής ιθαγένειας. Αναγνωρίζεται πλέον το προφανές, δηλαδή ότι έλληνας πολίτης μπορεί να γίνει όποιος πληροί μεν τις προϋποθέσεις του νόμου αλλά πρωταρχικά έχει εκφράσει την επιθυμία αυτή (Παπαθεοδώρου, 2015: 164-165). Παράλληλα, λειτουργεί ως μηχανισμός κοινωνικής ένταξης προκειμένου να εξαλειφθούν οι κοινωνικές ανισότητες και ο κοινωνικός αποκλεισμός που αντιμετωπίζει αυτή η μεγάλη κατηγορία συμπολιτών μας, προσδίδοντάς τους ίσα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα. Πρακτική απόρροια της αλλαγής στη φιλοσοφία του νομικού πλαισίου αποτέλεσε ο τεράστιος όγκος αιτήσεων κτήσης ιθαγένειας των μεταναστών δεύτερης γενιάς για να ενταχθούν στην κοινωνία των ελλήνων πολιτών. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών, από το 2011 έως και το 2020, περίπου 124.000 παιδιά και νέοι ενήλικες, μετανάστες δεύτερης γενιάς, αιτήθηκαν την ελληνική ιθαγένεια. Για να γίνει διαχειρίσιμος αυτός ο όγκος αιτημάτων, έπρεπε να υπάρξει άμεση αλλαγή και στη φιλοσοφία των διοικητικών υπηρεσιών που κλήθηκαν να φέρουν εις πέρας αυτό το μεγάλο εγχείρημα, το οποίο επετεύχθη κατ' αρχάς με τη μείωση των δικαιολογητικών και πιστοποιητικών που απαιτούνταν.

Οι σύντομες διοικητικές διαδικασίες που ακολουθούνται τα τελευταία χρόνια για την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας εντάσσονται στο πλαίσιο της γενικότερης προσπάθειας εκσυγχρονισμού του δημόσιου τομέα και της μείωσης της γραφειοκρατίας. Είναι ένα σωστό βήμα προς την κατεύθυνση της ευελιξίας της δημόσιας διοίκησης, η οποία οφείλει να ενταχθεί στο γενικότερο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού, της αποτελεσματικότητας και της εντατικοποίησης των εργασιών,

με απώτερο σκοπό την εξυπηρέτηση των πολιτών. Η ηλεκτρονική διακυβέρνηση είναι ένας τομέας ιδιαίτερου ενδιαφέροντος καθώς με τη χρήση του διαδικτύου οι χρονοβόρες διαδικασίες αντικαθίστανται με απλούστερες και ταχύτερες (Σπακούρη, 2008: 5). Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή «Οι καλά σχεδιασμένες υπηρεσίες ηλεκτρονικής διακυβέρνησης μπορούν να μεταμορφώσουν την ποιότητα και την αποτελεσματικότητα της παροχής δημοσίων υπηρεσιών» (2017: 6). Προς αυτή την κατεύθυνση θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν περισσότερο οι δυνατότητες που προσφέρει η χρήση της ήδη υπάρχουσας τεχνολογίας στο δημόσιο τομέα γενικά και στις υπηρεσίες ιθαγένειας ειδικότερα και να γίνουν οι αναγκαίες μεταρρυθμίσεις. Το ΠΣΙ, που λειτουργεί πανελλαδικά και χρησιμοποιείται κατ' αποκλειστικότητα από όλες τις υπηρεσίες ιθαγένειας, έχει ήδη συνδεθεί με τις υπηρεσίες των αδειών διαμονής, με το τμήμα του ποινικού μητρώου του Υπουργείου Δικαιοσύνης και με το τμήμα αλλοδαπών της Ελληνικής Αστυνομίας, ώστε να είναι άμεση η ροή των πληροφοριών μεταξύ των συναφών αντικειμένων. Κατ' επέκταση, στο πλαίσιο της ορθής διαχείρισης και εφαρμογής των δυνατοτήτων που προσφέρει, αποτελεί καλή πρακτική η διαλειτουργικότητα του ΠΣΙ και με άλλες συνεργαζόμενες υπηρεσίες, όπως για παράδειγμα με υπηρεσίες δημοτολογίων και ληξιαρχείων των Δήμων, Μητρώων Αρρένων των Αποκεντρωμένων Διοικήσεων, επιμέρους Διευθύνσεων της Ελληνικής Αστυνομίας, Περιφερειακές Διευθύνσεις Εκπαίδευσης, διοικητικές υπηρεσίες των δικαστηρίων και πρεσβείες και προξενικά γραφεία της χώρας, με στόχο τον εξορθολογισμό και την απλοποίηση των διαδικασιών, τη μείωση της γραφειοκρατίας και την εξοικονόμηση χρόνου, υλικών και ανθρώπινων πόρων.

Η κοινωνική πραγματικότητα της σημερινής Ελλάδας βρίσκεται σε διαρκή μετασχηματισμό και εξέλιξη. Οι πολύ αυξημένες μεταναστευτικές ροές των τελευταίων δεκαετιών καθώς και η τρέχουσα οικονομική δυσμενής συγκυρία διαμορφώνουν μία πραγματικότητα στην ελληνική κοινωνία η οποία χαρακτηρίζεται από έντονες διακυμάνσεις, με τους οικονομικούς μετανάστες να βρίσκονται σε ακόμη πιο δεινή θέση. Ο άμεσος αντίκτυπος αυτής της κατάστασης εμφανίζεται κυρίως στα παιδιά των μεταναστών, δηλαδή τους μετανάστες δεύτερης γενιάς, τα οποία μεγαλώνουν παράλληλα με τα ελληνόπουλα αλλά όχι με τα ίδια εφόδια. Κι ενώ βιώνουν όλες τις αρνητικές συνέπειες της οικονομικής δυσπραγίας, δεν είναι κατάλληλα εφοδιασμένα με ίσες ευκαιρίες για να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες της καθημερινότητας. Ο μόνος τρόπος για την εξισορρόπηση της ήδη επιβαρυσμένης κατάστασης φαίνεται πως είναι η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας, η οποία θα τους

δώσει την πολυπόθητη ελληνική ταυτότητα αλλά και ταυτόχρονα την ιθαγένεια του ευρωπαίου πολίτη. Με αυτή τη διπλή ιδιότητα πια εισέρχονται στον εργασιακό στίβο αναζητώντας ισοτιμία και δικαιοσύνη. Κι ενώ η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, της τεχνολογικής ανάπτυξης, των οικονομικών μεταβολών αλλά και των αλλαγών στα εργασιακά πρότυπα οδηγούν σταθερά σε αποδόμηση της κοινωνικής συνοχής, ο ρόλος του ελληνικού κράτους οφείλει να είναι προστατευτικός απέναντι στους πολίτες του.

Η ελληνική πολιτεία έχει τη δυνατότητα να αντιμετωπίσει τη μετανάστευση όχι ως πρόβλημα, αλλά ως ευκαιρία μετασχηματισμού της ελληνικής κοινωνίας και εμπλουτισμού της με διαφορετικά πολιτισμικά στοιχεία και νέες κουλτούρες, εφαρμόζοντας συμπεριληπτικές πολιτικές με σκοπό το σεβασμό των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την ανακατανομή των ευκαιριών, την αναγνώριση ίσων πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, την εξάλειψη πολιτισμικών και εθνοτικών αποκλεισμών και, εν τέλει, την ουσιαστική κοινωνική ένταξη των μεταναστευτικών πληθυσμών. Αποτελεί ευθύνη της κεντρικής διοίκησης να εφαρμόζει αναδιανεμητικές πολιτικές, να μεριμνά για τις ομάδες που πλήττονται, να δημιουργεί ίσες ευκαιρίες αλλά και να παρέχει οικονομικά κίνητρα στους νέους ανθρώπους ώστε να ανακοπεί η διαρροή του παραγωγικού και εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού στο εξωτερικό. Είναι ζητούμενο η Ελλάδα, ως μία σύγχρονη, ευρωπαϊκή, δημοκρατική και πολυπολιτισμική χώρα, να αποτελέσει ένα κράτος δικαίου και πρόνοιας που σέβεται και προστατεύει τους πολίτες που διαβιούν εντός της επικράτειάς του, βασική προτεραιότητα του οποίου θα είναι η καταπολέμηση της φτώχειας, των κοινωνικών διακρίσεων, των ανισοτήτων και του κοινωνικού αποκλεισμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αφουξενίδης, Α. (2012). Εισαγωγή: τάσεις και προοπτικές της μετανάστευσης σε διεθνές επίπεδο. Στο Α. Αφουξενίδης, Ν. Σαρρής & Ο. Τσακηρίδη (Επιμ.), *Ένταξη των Μεταναστών: Αντιλήψεις, Πολιτικές, Πρακτικές* (σς 11-16). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
Ανακτήθηκε 29 Δεκεμβρίου, 2021, από https://www.ekke.gr/publication_files/entaxi-ton-metanaston-antilipsis-politikes-praktikes
- Βαρουζή, Χ. & Σαρρής, Ν. (2012). Μετανάστευση και ένταξη: προκλήσεις και διακρίσεις. Στο Α. Αφουξενίδης, Ν. Σαρρής & Ο. Τσακηρίδη (Επιμ.), *Ένταξη των Μεταναστών: Αντιλήψεις, Πολιτικές, Πρακτικές* (σς 17-36). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
Ανακτήθηκε 29 Δεκεμβρίου, 2021, από https://www.ekke.gr/publication_files/entaxi-ton-metanaston-antilipsis-politikes-praktikes
- Βρέλλη-Βροντάκη, Α. (Επιμ.). (2005). *Δίκαιο Ιθαγένειας*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ευαγγελίου-Χάμπεση Μ. & Δημητρακοπούλου Β. (2003). Διαπολιτισμική εκπαίδευση και τάξεις υποδοχής. Στο 2ο Διεθνές Συνέδριο Η παιδεία στην αυγή του 21ου αιώνα, Θέματα Συγκριτικής Παιδαγωγικής, Γ3 Διαπολιτισμική - Διγλωσσική Αγωγή - Εκπαίδευση Ενηλίκων. Πάτρα: Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Πατρών. Ανακτήθηκε 3 Ιανουαρίου, 2022, από <http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio2/praktika/evagelou.htm>
- Ζωγραφάκης, Στ. & Κασίμης, Χ. (2014). *Ελληνική οικονομία και μετανάστες: Χτες... Σήμερα... Αύριο*. (σς 381-396).
Ανακτήθηκε 31 Δεκεμβρίου, 2021, από <https://www.hba.gr/5Ekdosis/UplPDFs/sylltomos14/381-396%20Zografakis%202014.pdf>
- Θεριανός, Κ. (2010). Μετανάστες δεύτερης γενιάς στην Ελλάδα: από τα διεθνή σύνορα στα «κοινωνικά εσωτερικά σύνορα της μεγαλόπολης». *Historiein*. Ανακτήθηκε 29 Δεκεμβρίου, 2021, από <http://www.historiein.gr/2010/03/blog-post.html#more>, 20-1-21
- Ίσαρη, Φ. & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας. Εφαρμογές στην ψυχολογία και στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών και Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανακτήθηκε 31 Δεκεμβρίου, 2021, από https://repository-web.kallipos.gr/bitstream/11419/5826/4/15327_Isari-KOY.pdf

Καρανικόλα, Ζ. & Πίτσου, Χ. (2015). Αποτύπωση των δράσεων του Υπουργείου Παιδείας αναφορικά με την προστασία της πολιτισμικής ετερότητας στον χώρο της Α΄βάθμιας και Β΄βάθμιας Εκπαίδευσης. Μια ποιοτική μελέτη θεματικής ανάλυσης των ετήσιων εκθέσεων του Υπουργείου Παιδείας προς την εθνική επιτροπή για τα ανθρώπινα δικαιώματα. *Έρευνα στην εκπαίδευση, Vol 4*, σσ 128-151.
<https://doi.org/10.12681/hjre.8858>

Κοφίνης, Σ. (2019). Οι δημοσίου δικαίου συνέπειες της ιθαγένειας. Στο Χ. Τσούκα (Επιμ.), *Δίκαιο Ιθαγένειας. Η ελληνική ιθαγένεια εν μέσω εθνικών λύσεων και διεθνών εξελίξεων* (σσ 247-258). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Λιανός, Θ. & Καρβουνίδη, Τ. (2012). *Μεταναστευτικά ρεύματα στην Ελλάδα κατά τον 20^ο αιώνα*. Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών. Ανακτήθηκε 29 Δεκεμβρίου, 2021, από shorturl.at/brvDP

Μητράκος, Θ. (2013). Η συμβολή των μεταναστών στην ελληνική οικονομία: Μετά-ανάλυση των εμπειρικών ευρημάτων. *Κοινωνική συνοχή και ανάπτυξη. Vol 8* (No2), 87-106. Ανακτήθηκε 31 Δεκεμβρίου, 2021, από shorturl.at/ruMX6

Μπάγκαβος, Χ. & Παπαδοπούλου, Δ. (2003). *Μεταναστευτικές τάσεις και ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ. Ανακτήθηκε 3 Ιανουαρίου, 2022, από https://www.inegsee.gr › files › MELETH_15

Ντυρκάιμ, Ε., (1978), *Οι κανόνες της Κοινωνιολογικής Μεθόδου* (Λ. Μ. Μουσούρου, Μετ.). Αθήνα: Gutenberg.

Παπαγεωργίου, Ν. & Τσιρώνης, Χ. (2013). Φύλο, μετανάστευση και οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Η τρέχουσα συζήτηση. *Culture and Research*. 101-120.
<https://doi.org/10.26262/culres.v2i0.3943>

Παπαθεοδώρου, Θ. (2015). *Νομικό καθεστώς αλλοδαπών*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Παπασιώπη-Πασιά, Ζ. (2011). *Δίκαιο Ιθαγένειας*. (8η Έκδοση). Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε. (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία, Vol 4*, (No 1), σσ 72-81. doi: <https://doi.org/10.12681/jode.9726>

Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε. (2019). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας: συνεντεύξεις και συνεντεύξεις μέσω διαδικτύου. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, Vol 15, (No 2), σσ 24-37. doi: <https://doi.org/10.12681/jode.20634>

Σπακούρη, Α. (2008). *Εκσυγχρονισμός της Δημόσιας Διοίκησης*. Αθήνα: Ειδική Υπηρεσία Εφαρμογής Προγραμμάτων ΚΠΣ - Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Ανακτήθηκε 3 Ιανουαρίου, 2022, από <https://www.openbook.gr/eksygchronismos-tis-dimosias-dioikisis/>

Τσεβάς, Χ. (2019). Τα αποτελέσματα της ιθαγένειας στην ενωσιακή έννομη τάξη. Στο Χ. Τσούκα (Επιμ.), *Δίκαιο Ιθαγένειας. Η ελληνική ιθαγένεια εν μέσω εθνικών λύσεων και διεθνών εξελίξεων* (σσ 291-308). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Τριανταφυλλίδου, Α. (2005). *Ελληνική μεταναστευτική πολιτική: προβλήματα και κατευθύνσεις*. Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ). Ανακτήθηκε 3 Ιανουαρίου, 2022, από <http://www.eliamep.gr/uploads/2008/07/>

Τσιώλης, Γ. (2018). Η θεματική ανάλυση ποιοτικών δεδομένων. Στο Γ. Ζαϊμάκης (Επιμ.), *Ερευνητικές διαδρομές στις κοινωνικές επιστήμες. Θεωρητικές - μεθοδολογικές συμβολές και μελέτες περίπτωσης* (σσ 97-125). Πανεπιστήμιο Κρήτης - Εργαστήριο Κοινωνικής Ανάλυσης & Εφαρμοσμένης Κοινωνικής Έρευνας. Ανακτήθηκε 3 Ιανουαρίου, 2022, από shorturl.at/btOV3

Τσούκα, Χ. (2019). Εισαγωγή στην προβληματική του δικαίου της ιθαγένειας. Στο Χ. Τσούκα (Επιμ.), *Δίκαιο Ιθαγένειας. Η ελληνική ιθαγένεια εν μέσω εθνικών λύσεων και διεθνών εξελίξεων* (σσ 1-38). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Τσούκα, Χ. (2019). Πηγές του δικαίου της ιθαγένειας. Α. Εσωτερικό δίκαιο. Στο Χ. Τσούκα (Επιμ.), *Δίκαιο Ιθαγένειας. Η ελληνική ιθαγένεια εν μέσω εθνικών λύσεων και διεθνών εξελίξεων* (σσ 39-103). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Φίλιας, Β. (1993). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*. Αθήνα: Gutenberg.

Hobsbawm, E. J. (1994), *Η εποχή του κεφαλαίου 1848-1875* (Δ. Κούρτοβικ, Μετ.). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Subrahmanyam, S. (2004). Τα στάδια της κατάκτησης των θαλασσών. Στο Ε. Αρβελέρ (Επιμ.), *Οι Ευρωπαίοι* (σσ. 45-57). Αθήνα: Σαββάλας.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Θεματικό ενημερωτικό δελτίο ευρωπαϊκού εξαμήνου (2017). *Ποιότητα της Δημόσιας Διοίκησης*. Ανακτήθηκε 3 Ιανουαρίου, 2022, από https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_quality-public-administration_el.pdf

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Θεματολογικά δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση (2021). *Οι πολίτες της Ένωσης και τα δικαιώματά τους*. Ανακτήθηκε 31 Δεκεμβρίου, 2021, από <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/145/the-citizens-of-the-union-and-their-rights>

Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής (2010). Ένταξη δεύτερης γενιάς μεταναστών μαθητών στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας. Ανακτήθηκε 29 Δεκεμβρίου, 2021, από shorturl.at/ckuR0

Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος, Γνώμη Πρωτοβουλίας (2016). *Ανθρώπινες ροές στην Ελλάδα: πτυχές και επιπτώσεις του προσφυγικού και μεταναστευτικού ζητήματος*. Ανακτήθηκε 29 Δεκεμβρίου, 2021, από <http://www.oke.gr/el/opinions/anthropines-roes-stin-ellada-ptyhes-kai-epiptoseis-toy-prosfygikoy-kai-metanasteytikoy>

Υπουργείο Εσωτερικών, Στατιστικά στοιχεία (2021). Ανακτήθηκε 6 Δεκεμβρίου, 2021, από <https://www.ypes.gr/g-g-ithageneias/statistika-stoixeia>

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, Εθνική Στρατηγική για την ένταξη (2019). *Κεφ 1.4 – Ένταξη Εννοιολογικό πλαίσιο*. Ανακτήθηκε 29 Δεκεμβρίου, 2021, από <http://www.opengov.gr/immigration/?p=796>

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, Εθνική Στρατηγική για την ένταξη (2019). *Κεφ 1.2 – Μεταναστευτική ορολογία*. Ανακτήθηκε 29 Δεκεμβρίου, 2021, από <http://www.opengov.gr/immigration/?p=798>

Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, Εθνική Στρατηγική για την ένταξη (2019). *Κεφ 1.1 – Μετανάστευση Ορισμός και βασικές κατηγορίες*. Ανακτήθηκε 29 Δεκεμβρίου, 2021, από <http://www.opengov.gr/immigration/?p=799>

OHCHR: United Nations Human Rights (χ.χ.) Ανακτήθηκε 30 Δεκεμβρίου, 2021, από <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=grk>

ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Απόφαση 460/2013 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας
Ανακτήθηκε 31 Δεκεμβρίου, 2021, από
<https://www.constitutionalism.gr/wp-content/uploads/2013/06/2013STE%CE%95460.pdf>

Ν.Δ. 3370 / 1955, Περί κυρώσεως του Κώδικος της Ελληνικής Ιθαγένειας,
Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 258/τ.Α'/23-9-1955).

Ν. 3284 / 2004, Περί κυρώσεως του Κώδικα της Ελληνικής Ιθαγένειας, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 217/τ.Α'/10-11-2004).

Ν. 3838 / 2010, Σύγχρονες διατάξεις για την Ελληνική Ιθαγένεια και την πολιτική συμμετοχή ομογενών και νομίμως διαμενόντων μεταναστών και άλλες ρυθμίσεις, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 49/τ.Α'/24-3-2010).

Ν. 4332 / 2015, Τροποποίηση διατάξεων Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας - Τροποποίηση του ν. 4251/2014 για την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις οδηγίες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου 2011/98/ΕΕ σχετικά με την ενιαία διαδικασία υποβολής αίτησης για τη χορήγηση στους πολίτες τρίτων χωρών ενιαίας άδειας διαμονής και εργασίας στην επικράτεια κράτους - μέλους και σχετικά με κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους εργαζομένους από τρίτες χώρες που διαμένουν νομίμως σε κράτος - μέλος και 2014/36/ΕΕ σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής πολιτών τρίτων χωρών με σκοπό την εποχιακή εργασία και άλλες διατάξεις, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 76/Α'/9-7-2015).

Ν. 4452 / 2017, Ρύθμιση θεμάτων του Κρατικού Πιστοποιητικού Γλωσσομάθειας, της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδας και άλλες διατάξεις, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 17/Α'/15-2-2017).

Ν. 4531 / 2018, Ι) Κύρωση της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση της Βίας κατά των γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας και προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας, ΙΙ) Ενσωμάτωση της 2005/214/ΔΕΥ απόφασης-πλαίσιο, όπως τροποποιήθηκε με την απόφαση-πλαίσιο 2009/299/ΔΕΥ, σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης επί χρηματικών ποινών και ΙΙΙ) Άλλες διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και λοιπές διατάξεις, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ 62/Α'/5-4-2018).

Υπουργείο Εσωτερικών, Γραφείο Αναπληρωτή Υπουργού Εσωτερικών, (2012). *Αναστολή διαδικασίας απονομής ιθαγένειας κατά τα άρθρα 1^α και 24 του Ν. 3838/2010*. Αριθ. πρωτ. 965/15-11-2012 έγγραφο.

Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Ιθαγένειας, (2013). *Παροχή διευκρινίσεων σχετικά με τον εννοιολογικό προσδιορισμό των όρων «ιθαγένεια», «υπηκοότητα» και «εθνικότητα»*. Αριθ. πρωτ. Φ.82215/18303/9-7-2013 έγγραφο.

Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Ιθαγένειας, (2015). *Παροχή οδηγιών για τη χρήση του πληροφοριακού συστήματος (ΟΠΣ) «Ιθαγένεια»*. Αριθ. πρωτ. Φ.130181/20282/16-9-2015 έγγραφο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Δημογραφικά στοιχεία

Φύλο:

Ηλικία:

Χώρα γέννησης:

Χώρα καταγωγής:

Επάγγελμα:

Επίπεδο εκπαίδευσης:

Προηγούμενος τόπος κατοικίας:

Χρονολογία εισόδου στην Ελλάδα για μόνιμη παραμονή:

Διάρκεια παραμονής στην Ελλάδα:

Χρονολογία κτήσης ελληνικής ιθαγένειας:

Χρονολογία δεύτερης μετανάστευσης:

Χώρα δεύτερης μετανάστευσης:

1. Ποιοί λόγοι οδηγούν τους μετανάστες δεύτερης γενιάς στην απόφαση για την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας; Πόσο φιλικές είναι οι διαδικασίες κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας προς τους αλλοδαπούς;

1.1 Είχες αντιμετωπίσει προβλήματα στην Ελλάδα ως αλλοδαπός πολίτης; (Ποια ήταν αυτά;)

1.2 Γιατί ήθελες να πάρεις την ελληνική ιθαγένεια (Ε.Ι.);

1.3 Πίστευες ότι θα σε βοηθήσει σε κάποιους τομείς; (Σε ποιούς;)

1.4 Αντιμετώπισες δυσκολίες με τη διαδικασία για την κτήση της Ε.Ι.;

1.5 Οι αρμόδιες υπηρεσίες ήταν υποστηρικτικές / φιλικές;

1.6 Πιστεύεις ότι είχες διαφορετική αντιμετώπιση από τις υπηρεσίες επειδή ήσουν αλλοδαπός;

2. Πόσο η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας συμβάλλει στην απόκτηση της ελληνικής «ταυτότητας»; Πόσο Έλληνες νιώθουν; Έχουν αλλάξει οι σχέσεις τους με τους ομοεθνείς, με τους Έλληνες και με τη χώρα της πρώτης ιθαγένειας;

2.1 Μετά την απόκτηση της Ε.Ι. νιώθεις περισσότερο Έλληνας;

2.2 Ποια θεωρείς πατρίδα σου;

2.3 Οι υπόλοιποι Έλληνες πώς σε αντιμετωπίζουν μετά την κτήση της Ε.Ι.; Έχεις παρατηρήσει διαφορές;

2.4 Οι ομοεθνείς σου πώς σε αντιμετωπίζουν μετά την κτήση της Ε.Ι.; Έχεις παρατηρήσει διαφορές; Άλλαξαν οι σχέσεις σας;

2.5 Πόσο συχνά επισκέπτεσαι τη χώρα καταγωγής; Είναι ίδια η συχνότητα;

2.6 Ακολουθείς κυρίως ήθη και έθιμα της χώρας καταγωγής ή ελληνικά;

3. Ποιοί λόγοι οδηγούν σε νέα μετανάστευση; Είναι αναγκαστική ή ελεύθερη επιλογή; Βοήθησε η κτήση ελληνικής ιθαγένειας στη διεκπεραίωση των νέων σχεδίων μετανάστευσης; Είναι μακροχρόνια τα σχέδια της διαβίωσης εκτός Ελλάδας;

3.1 Ήσουν ευχαριστημένος από τη ζωή σου στην Ελλάδα;

3.2 Τι σε έκανε να μεταναστεύσεις δεύτερη φορά; Ποιοί ήταν οι λόγοι;

3.3 Βοήθησε η Ε.Ι. για να μεταβείς πιο εύκολα στο εξωτερικό και να ξεκινήσεις τη ζωή σου εκεί;

3.4 Πόσο σκέφτεσαι να ζήσεις εκεί που ζεις τώρα; Είναι μακροπρόθεσμα τα σχέδια;

3.5 Σκέφτεσαι να επιστρέψεις στην Ελλάδα μετά ή όχι; Σκέφτεσαι να ζήσεις στην Αλβανία ή αλλού;

3.6 Στη χώρα που ζεις τώρα αυτοπροσδιορίζεσαι ως Έλληνας ή Αλβανός;

3.7 Αν σου δινόταν η ελεύθερη δυνατότητα να επιλέξεις χώρα μόνιμης εγκατάστασης ποια θα ήταν αυτή;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΕΝΤΥΠΟ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΣΕ ΕΡΕΥΝΑ

Η κάτωθι υπογεγραμμένη Δήμητρα Καραγιάννη δηλώνω ότι, για τις ανάγκες ποιοτικής έρευνας με τίτλο «Η κτήση της ελληνικής ιθαγένειας από μετανάστες δεύτερης γενιάς και το μέλλον τους στο εξωτερικό» που εκπονείται στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών με τίτλο «Κοινωνική Πολιτική» και κατεύθυνση «Πολιτικές για τη Μετανάστευση, τις Κοινωνικές Διακρίσεις και την Ιδιότητα του Πολίτη», οι συνεντεύξεις στις οποίες θα προβώ αφορούν ενήλικες και τα συμπεράσματα που θα προκύψουν θα αξιοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο στα πλαίσια της ανωτέρω έρευνας. Θα διατηρηθεί στο ακέραιο η ανωνυμία των συμμετεχόντων χωρίς να γίνει καμία αναφορά σε συγκεκριμένα προσωπικά στοιχεία. Στόχος είναι μόνο η καταγραφή και αξιοποίηση των επιστημονικών ευρημάτων και όχι η χρησιμοποίησή τους για άλλους σκοπούς.

Οι συμμετέχοντες μπορούν να αποχωρήσουν από τη διαδικασία της έρευνας, εφόσον δεν επιθυμούν να συνεχίσουν τη συνέντευξη για οποιοδήποτε λόγο. Επίσης, είναι δυνατό να ολοκληρώσουν τη συνέντευξη σε επόμενη τηλεφωνική επικοινωνία μέσα σε διάστημα λίγης ώρας, εφόσον το επιθυμούν. Τέλος, οι συμμετέχοντες θα ενημερωθούν σε σύντομο χρονικό διάστημα για τον τρόπο πρόσβασής τους στο αναρτημένο κείμενο της συνολικής έρευνας.

Λαμία, 17-12-2021

Δήμητρα Καραγιάννη